This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

SVENSK
LITTERATURHISTORIA
I
SAMMANDRAG.

FÖR SKOLOR OCH SJELFSTUDIUM

UTARBETAD

AF

D:r KARL WARBURG.

Pris 1 krona 75 öre.

Digitized by Google

d
3042.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSK
LITTERATURHISTORIA

I

SAMMANDRAG.

FÖR SKOLOR OCH SJELFSTUDIUM

UTARBETAD

AF

D:r KARL WARBURG.

A o II 694

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

41 T

Katalog

Digitized by Google

STOCKHOLM, 1880.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Digitized by Google

FÖRORD.

Icke utan tvekan framlägges härmed ett försök till en kortfattad öfversigt af Sveriges litteraturhistoria, närmast afsedd för skolornas behof.

Förf. känner väl omöjligheten att på en gång tillfredsställa vidt skilda pedagogiska fordringar, och, om jag det oaktadt gifvit efter för uppmaningar att utgifva ett arbete sådant som det nu föreliggande, har det icke skett i den förmätna tron att hafva lyckats besegra svårigheterna, men i hopp om att kunna lemna en lärobok, som törhända redan nu — med hjelp af undervisarens muntliga förklaringar — *kan* med fördel användas, och som, om författaren erhåller del af ärade lärares anmärkningar och råd, måhända framdeles bör kunna blifva verkligt duglig och uppfylla sitt ändamål.

Såsom grundval för framställningen har jag lagt föreläsningar, dem jag, i egenskap af docent vid Upsala universitet, höll vårterminen 1877, naturligtvis med nödiga förkortningar. Vid utarbetandet hafva för öfrigt i främsta rummet nyttjats Atterboms, Gustaf Claëssons, Ljunggrens och B. E. Malmströms bekanta arbeten, hvarjämte användts skrifter af Arv. Ahnfelt, Anjou, G. Brandes, K. V. Bremer, Brodén, Böttiger, Cornelius, Dietrichson, Fryxell, Hammarsköld, Fr. Hammerich, Heiberg, Hofberg, Lysander, Nordenskiöld, Nyblom, N. M. Petersen, Reuterdahl, Skarstedt, Sturzen-Becker, P. Wieselgren m. fl., och hafva uttryck och omdömen från dessa författare ofta ordagrant upptagits, när de ansetts synnerligen betecknande.

Periodindelningen sluter sig tämligen nära till den politiska historiens. Utom att detta afgjordt bidrager till pedagogisk lättnad, är det äfven i rent litteraturhistoriskt afseende fullt berättigadt. Närmare skäl för denna indelning finnas angifna i en uppsats af professor Nyblom i Nordisk Tidskrift 1879.

Till ledning för lärarens muntliga förklaringar har jag låtit en kort inledning om diktarterna föregå sjelfva historien, så att icke de

Digitized by Google

använda termerna skola öfverraska lärjungen. Emellertid har det här mindre varit min afsigt att lemna fullt ästetiskt giltiga definitioner än snarare lämpliga förklaringar.

Framför skildringen af de litterära personligheter och verk, som inom hvarje tidehvarf varit af betydelse för *nationallitteraturen*, förekommer en öfversigt, hvari det vetenskapliga arbetet samt tidehvarfvets allmänna kultur i största korthet skildras. Om också en eller annan lärare skulle anse dessa inledningar mindre lämpliga att af eleven inläras, torde de dock i hvarje fall kunna tjena till stöd vid den muntliga undervisningen.

Vid redogörelsen för författarnes olika arbeten har jag sökt undvika tröttande namnuppräkningar, men deremot ofta antydt innehållet af de vigtigaste arbetena.

För den nyaste litteraturen har jag blott ansett mig böra redogöra i allra största korthet. De vittra öfversättningarna äro uppräknade mindre för inlärande i skolan än såsom ledning vid sjelfstudium, liksom öfver hufvud taget de flesta lärare torde vilja sluta skolans kurs vid sidan 125, eller kanske ännu något förr. För lärjungens *eget* studium torde emellertid äfven det öfriga hafva sin betydelse.

I omtvistade fall har jag någon gång af hänsyn till skolans fordringar måst underordna min egen åsigt under den allmännast gillade, liksom jag äfven, på förläggarens önskan, icke användt det fonetiska stafningssätt jag eljest hyllar.

Slutligen återstår mig att på detta sätt frambära min tack till de fackmän, som tillhandagått mig med välvilliga upplysningar, särskildt herr riksantiqvarien m. m. d:r *Hans Hildebrand*, som vid granskning af manuskriptet föranledt icke få ändringar och förbättringar, i synnerhet hvad vidkommer den äldre tidens litteratur, samt läraren vid Göteborgs Realgymnasium *A. V. Södergren*, som under utarbetandet bistått med råd samt specielt biträdt vid karakteristiken af de religiösa författarne.

Göteborg, sommaren 1880.

Karl Warburg.

Digitized by Google

INLEDNING.

Ett folks litteratur är allt hvad som på det folkets språk föreligger i skrift, och litteraturen utgör sålunda ett af de vigtigaste uttrycken för folkets känslor, föreställningar och tankar.

Man skiljer — allt efter ämnenas olika art — mellan olika slag af litteratur, såsom t. ex. den *vetenskapliga* litteraturen, som afser att gifva insigt i någon viss vetenskap, den *religiösa* litteraturen, som afser att skänka religiös uppbyggelse, den *politiska* litteraturen, som åsyftar att leda meningarna med hänsyn till allmänna medborgerliga frågor, den *sköna* litteraturen eller *poesien*, som företrädesvis talar till vår fantasi och afser att skänka ästetisk njutning o. s. v.

Litteraturhistorien i vidsträcktaste mening är redogörelsen för hela litteraturens utveckling. I det följande komma vi emellertid att fatta litteraturhistorien i en mera inskränkt betydelse och sålunda icke att sysselsätta oss med de litteraturalster, som uteslutande tillhöra den egentliga facklitteraturen (sålunda den specielt vetenskapliga, specielt religiösa, specielt politiska litteraturen o. s. v.), utan komma att hufvudsakligen behandla den s. k. *nationallitteraturen*, nämligen i första rummet alla alster af diktkonst, vare sig de äro affattade på vers eller prosa, och vidare sådan vetenskaplig, religiös och politisk litteratur, som genom ett allmänfattligt och vittert framställningssätt och på grund af sitt allmänt mänskliga innehåll är tillgänglig för den bildade

Digitized by Google

allmänheten inom vårt språkområde. Till det senare slaget hör i främsta rummet en stor del af vår historiska litteratur.[1]

Diktkonsten (poesien), eller litteraturen såsom konst, är den af de sköna konsterna[2], som med språket såsom framställningsmedel för fantasien skapar en bild af verkligheten.

I afseende på framställningssättet delas poesien i trenne grenar: *lyrik*, *epik* och *dramatik*, allt efter som författaren ger uttryck åt sina känslor, berättar en tilldragelse eller låter olika personer uppträda såsom handlande och talande.

I. I **lyriken** uttalar skalden i eget eller en annans namn den känslostämning, som vid något visst tillfälle genomströmmat hans själ.

Bland lyrikens olika slag märkas:

Sången eller visan, den egentliga *omedelbara känslans lyrik*, hvari skalden i enkel, sammanträngd och uttrycksfull form, vanligtvis i lika byggda rytmiska strofer, återgifver sina glada eller sorgsna känslor. Ofta framkallar sången diktande af en för honom afsedd melodi. På detta område hafva utmärkt sig bl. a. Anakreon, Horatius, Béranger, Victor Hugo, Burns, Moore, Goethe, Heine, Dalin, Bellman, Atterbom, Franzén, Runeberg.

Hänförelsens lyrik, hvartill räknas **hymnen** och **odet**[3], högstämda sånger, i hvilka skalden vänder sig till eller besjunger det upphöjda; till hymnerna räknas äfven en del af de kyrkliga psalmerna (hymnförfattare äro t. ex.: konung David, Pindaros, Goethe, Schiller, Teg-

---

[1] Vissa vetenskaper, t. ex. matematik, medicin m. fl., falla utom nationallitteraturen; de kunna svårligen blifva element af den allmänna bildningen, ej häller kunna de föredragas så, att språkets utveckling för dem blir ett väsentligt vilkor. Dock gifves här ingen bestämd gräns, då tvärtom nationallitteraturen allt mer och mer sträfvar efter att tillegna sig delar af facklitteraturen.

[2] De sköna konsterna äro 1) de bildande konsterna: arkitektur, bildhuggeri och måleri; 2) musiken eller tonkonsten; 3) poesien eller diktkonsten.

[3] I den antika litteraturen, t. ex. hos Horatius, tages ode i en annan betydelse såsom lyrisk dikt i allmänhet.

Digitized by Google

nér (solsången), Wallin); vidare hiträknas *dityramben*, hvarmed förstås i oregelbundna strofer författade, af stark inspiration flammande sånger, som prisa vare sig lifvets njutningar eller det öfversinliga (dityramber hafva författats af bl. a. flere antika skalder, vidare af Goethe, Schiller m. fl.).

Reflexionens eller betraktelsens lyrik. Hit hör **elegien**, hvarmed ursprungligen (i Grekland) förstods en betraktande dikt i allmänhet, under det att dermed i allmänhet numera förstås en klagodikt, hvari uttryckes en mild, vemodig stämning, förorsakad af saknaden af någon kär person eller kärt föremål. Elegiförfattare äro bl. a. Tibullus, Propertius, Ovidius, Victor Hugo, Goethe, Malmström.

Hit höra äfven åtskilliga betraktande dikter i de österländska och sydeuropeiska folkens vitterhet, i hvilka formen spelar en stor roll, t. ex. den italienska *sonetten* m. fl.

I nära slägtskap med »betraktelsens lyrik», i viss mån på öfvergången från poesi till prosa, stå *lärodikten* och *satiren* samt den *beskrifvande poesien*, hvilka kunna förekomma inom *alla* diktarter, men som dock oftast välja *lyrisk* form.

Lärodikten (den didaktiska poesien) framställer i versifierad form lefnadssanningar eller meddelar annan kunskap. Den intager ett stort rum i poesiens historia och har af flere uppstälts såsom en särskild diktart, men faller ofta nog utom den egentliga poesien, hvars syfte icke är att undervisa. Emellertid ega många lärodikter, t. ex. Virgilius', Popes, Boileaus (och bland svenska Kellgrens, Leopolds, Wallins), stora skönheter i formen.

Satiren kan äfven i viss mån räknas till den didaktiska poesien, men står den rena poesien närmare än denna. Med satir förstås en dikt, som gisslar tidens dårskaper och laster med skarpt hån, sedligt patos och i ett komiskt framställningssätt och som derigenom medelbart visar hän mot ett högre tillstånd.[1] Någon gång är satiren *ironisk*, d. v. s. gör narr af något genom att (skenbart) berömma det för egenskaper som det saknar. (En egendomlig form af satiren är *epigrammet*, en kort dikt, i hvilken det satiriska samlar sig i en punkt, *udden*.) Satirförfattare af betydelse äro romarne Horatius, Juvenalis och Persius, fransmännen Boileau, Voltaire, engelsmannen Swift, svenskarne Kellgren, Leopold, fru Lenngren, Vitalis m. fl.

---

[1] Satiren skiljer sig från den egentliga komiken deruti, att med satiren alltid är förenad en tendens, hvaraf äfven ofta följer, att satiren blir mera bitter än den rena komiken och dennas högsta form *humorn*, hvilken mildt och med en känsla af alltings litenhet i förhållande till det eviga beler det jordiska.

Digitized by Google

Den beskrifvande poesien söker att genom versifierade beskrifningar framkalla bilder af något yttre föremål. Här vid lag kan dock poesien lätt gå in dels på prosans, dels, såsom Lessing uppvisat, på måleriets område och blir ett »måleri i ord», hvilket mera tröttar än väcker en poetisk åskådning. Åtskilliga författare, t. ex. Thomson, Creutz, J. G. Oxenstierna m. fl., hafva emellertid skapat ganska vackra beskrifvande dikter.

II. **Epiken** framställer i berättande form en tilldragelse såsom förfluten. De förnämsta arterna af epik äro **det versifierade epos** samt **romanen.**

a) Af **epiken i versform** finnas flere former.

Hjeltedikten skildrar en följd storartade tilldragelser från en öfver det vanliga upphöjd verld. Urtypen för hjeltedikten är det antika epos (Homeros' Iliad och Odyssé). Andra berömda epos af detta slag äro Virgilius' »Aeneid», den tyska »Niebelungenlied», vissa af den fornnordiska Eddans sånger, Dantes »Guddomliga komedi», Camoens' »Lusiaderna», Tassos »Befriade Jerusalem», Miltons »Det förlorade paradiset», Voltaires »Henriade» m. fl.

Den **komiska hjeltedikten** behandlar sitt ämne i en skämtsam, någon gång ironiskt storståtlig (parodisk) form. Ariostos »Rasande Roland», Byrons »Don Juan», Holbergs »Peder Paars» kunna nämnas såsom alster på detta område.

Det **borgerliga och erotiska epos** skildrar i versform något ämne ur den borgerliga sammanlefnaden i äldre och nyare tider. Ofta behandlas häri kärleken. Hit räknas sådana arbeten som Tegnérs »Frithiofs saga», egentligen en följd af romanser (se nedan), Runebergs »Nadeschda» m. fl.

Till det borgerliga epos hör äfven den versifierade **idyllen,** hvilken skildrar enkla naturliga lifsförhållanden, fria från all förkonstling, hemtade antingen från folkens barndomstid eller från folkklasser som lefva oberörda af det rörliga och bullrande kulturlifvet (landtbor, herdar). Antika idyller äro t. ex. Virgilius' »Ekloger», bland moderna märkas Creutz' »Atis och Camilla», Goethes» Herman och Dorotea», Runebergs »Elgskyttarne».

På gränsen mellan lyrik och versifierad epik står den **lyriska berättelsen,** bland hvars olika former särskildt märkas **romansen** (der hufvudvigten ligger på det berättande elementet) och **balladen** (der åter hufvudvigten hvilar på det lyriska), korta berättande dik-

Digitized by Google

ter i lyrisk, visartad form, oftast mycket sångbara. (Flertalet *folkvisor* äro romanser eller ballader; af nyare skalder, som upptagit romans- och balladformen, märkas: Bürger, Goethe, Schiller, Walter Scott, Geijer, Tegnér, Stagnelius, Runeberg.)

---

b) Den vigtigaste arten af **prosa-epik** är: **den moderna romanen,** en berättelse som i prosaform skildrar ett ämne ur historiens eller ur samtidens verkliga lif, deraf framställande en poetisk bild.

Verldens mest berömda romanförfattare äro spanjoren Cervantes, som omkring år 1600 skapade en verklighetstrogen roman (Don Quijote) i motsats till de andetomma, fantastiska riddarromanerna; engelsmännen Richardson och Fielding, som började skildra det borgerliga lifvet; vidare Goldsmith, Walter Scott (historiska romaner), Goethe, Victor Hugo, George Sand, Dickens, Fredrika Bremer.

Novell kallas en kortare form af romanen. (Utmärkta novellförfattare: Boccaccio, Cervantes; bland nutida: Turgénjef, Auerbach, Heyse, Björnson.)

Sagan eller **sägnen** är äfven en art af epik; den behandlar vanligen i prosaform underbara tilldragelser, i hvilka ofta öfvernaturliga, af folkfantasien skapade väsenden spela en stor roll. De sägner, som äro knutna vid någon helig person inom den kristna kyrkan, kallas *legender*. (Ursprungligen betydde saga historisk berättelse, och i denna mening uppfattas ordet i den isländska sagolitteraturen.) Utmärkta sagoförfattare äro: Swift, Tieck, Andersen.

Den didaktiska epiken framställer en vishetslära i berättelseform. Hit höra *fabeln,* som vanligen låter djur uppträda såsom talande personer (fabeldiktare äro t. ex. Aesopos, Lafontaine, G. F. Gyllenborg); vidare *parabeln*, som gör människans dagliga sysselsättningar till symbol för högre andliga sanningar (t. ex. Nya testamentets berättelser) o. s. v.

III. **Dramatiken** framställer en handling såsom närvarande, genom olika talande personer, inför läsarens eller åskådarens egna ögon. De flesta dramer äro afsedda att uppföras på en teater. Dramat innehåller både episka och

Digitized by Google

lyriska element, det skildrar en händelse (episk), men framställer den såsom närvarande genom lyriska utbrott af de uppträdande personerna.

Motsatsen mellan det tragiska och komiska, som äfven förekommer inom öfriga diktarter, framträder skarpast inom dramat och har orsakat dettas indelning i *tragedi* och *komedi*, hvartill i senare tid kommit det *allvarliga skådespelet med lyckligt slut.*

a) **tragedien** eller **sorgspelet** behandlar ett allvarligt ämne med sorglig utgång, vanligast orsakad genom någon af hufvudpersonen begången förseelse, hvarvid en »konflikt» uppstått, som gemenligen orsakar hufvudpersonens död eller fall. — Verldens förnämsta sorgspelsförfattare äro: grekerna Aeschylos, Sofokles och Euripides, engelsmannen Shakspeare, spanjoren Calderon, fransmännen Corneille och Racine, tyskarne Schiller och Goethe, dansken Oehlenschlæger.

b) **komedien eller lustspelet** framställer på ett skämtsamt och roande sätt lifvets förvecklingar och (genom motsägelsen af hvad de äro och hvad de vilja vara) komiska karaktärer, samt åsyftar alltid ett lyckligt slut. Författare: greken Aristofanes, romarne Plautus och Terentius, Calderon och flere spanjorer, engelsmannen Shakspeare, fransmannen Molière, tysken Lessing och dansken Holberg.

c) **det allvarliga skådespelet med lyckligt slut** (»dramen») är en modernare diktform, som arbetat sig fram vid sidan af tragedien och lustspelet. Det behandlar gerna en allvarlig konflikt inom det borgerliga lifvet, hvilken dock finner en lycklig lösning. De flesta ofvan nämnda moderna dramatiska författarne hafva äfven skrifvit dylika skådespel. Af nutida skådespelsförfattare märkas fransmännen Augier och Dumas d. y., norrmännen Ibsen och Björnson.

Operan är en afart af dramat, i hvilken det poetiska elementet är helt och hållet underordnadt musiken och endast tjenar till text för denna.

Digitized by Google

Fornnordisk odling.

1) Öfversigt.

När förfäderna till Sveriges nuvarande inbyggare invandrade till Norden, låter icke med visshet säga sig. De vetenskapliga åsigterna härom äro delade, men allmännast antages, att den invandring, med hvilken *järnåldern* skulle tagit sin början, egt rum vid tiden för Kristi födelse.

Det folk, som då bosatte sig i den skandinaviska Norden, tillhörde den germanska folkstammen, som sjelf var en gren af den stora indoeuropeiska folkfamiljen. Gemensamt för dessa män var tungomålet, antingen de slogo sig ned på denna eller andra sidan Kölen eller de valde sin bostad hinsidan Öresund. Gemensamma voro ock lynne, sed och odling.

Det var ett krigiskt och tappert slägte, de gamla nordmännens, men det var ock en i andligt afseende högt begåfvad folkstam med en egendomlig och djup verldsåskådning, och om våra förfäder å ena sidan högt skattade stridens ära och drömde om Valhalls fröjder såsom den tappres lön, visste de dock äfven att på sitt sätt förädla tillvaron ej blott genom mångfaldiga slags redskap och njutningsmedel för tillfredsställande af det dagliga lifvets behof, utan än mer genom härliga sånger och sagor, som gingo i arf från far till son tillika med slagsvärdet och dryckeshornet.

Minnena från forn*svenskarnes* skriftliga idrotter äro emellertid synnerligen sparsamma. Ingen handskrift är funnen i våra bygder, som täljer oss deras tankar och gerningar; endast i runohäll stå ristade några korta meningar från brytningstiden mellan hedendom och kristendom.

Digitized by Google

Den bokstafsskrift, som våra förfäder använde, var *runskriften.* Runorna ristades på hvarjehanda föremål t. ex. för att angifva egaren eller för att utöfva trolldom, men de flesta runinskrifterna förekomma dock på minnesstenar. Dessa runinskrifter äro vanligen mycket korta — den längsta kända läses på Rökstenen i Östergötland — och innehålla endast några få uppgifter om den man eller qvinna, till hvars minne stenen är rest.

Af runstenarne, som förekomma talrikast i Sverige, tillhör emellertid endast ett fåtal hednatiden, det största antalet är upprest i början af kristna tidehvarfvet.

Ordet *rún* (nu runa) är beslägtadt med rön och betydde ursprungligen hemlighet, sedan hemligt tecken, slutligen bokstafstecken. Runalfabetet bestod under den senare delen af hednatiden af 16 runmynder:

ᚠ ᚢ ᚦ ᚬ ᚱ ᚴ ᚼ ᚾ ᛁ ᛅ ᛋ ᛏ ᛒ ᛚ ᛘ

f u th o r k h n i a s t b l m (slut-*r* eller *y*)

Genom tillägg af en punkt gaf man en och annan runa en ny betydelse t. ex.: ᚮ ᚴ ᛂ

y g e

Runalfabetet kallas vanligen futhork efter de 6 första mynderna.

När det latinska alfabetet blifvit kändt i Norden, sökte man genom tillägg af nya tecken till runalfabetet lämpa detta efter det rikare latinska.

Under hela medeltiden och ända in i nyare tid bevarades hos allmogen bekantskapen med runorna. Längst hafva de begagnats för att angifva dagarne i almanackor, som oftast ristades på träskifvor eller trästafvar (s. k. runstafvar).

Flere af de svenska runinskrifterna äro affattade i versform.

Svenska språket, sådant det uppenbarar sig på runstenarne, är på det närmaste beslägtadt med Norges och Danmarks dåtida språk; smärre skiljaktigheter hade väl under utvecklingen börjat uppstå, men de tre landens tungomål voro sinsemellan fullt begripliga och utgjorde egentligen endast olika munarter af ett och samma språk.

Digitized by Google

2) Litteratur.

De fåtaliga och kortfattade skriftliga qvarlefvorna från *Sveriges* hednatid äro emellertid af större intresse för språkvetenskapen och fornkunskapen än för litteraturhistorien, hvilken för Sverige icke kan anses börja förr än med medeltiden. Vi skulle derföre ej kunna göra oss ett begrepp om våra förfäders andliga odling, om vi icke kunde draga slutsatser från den fornnordiska litteraturen, hvars flesta alster dels äro tillkomna, dels samlade på *Island* under 1100- och 1200-talen, men behandla i de flesta fall tidigare förhållanden.

På det fjärran liggande Island hade nämligen bildat sig ett fjerde nordiskt rike. Då Harald Hårfager grundlagt sin envåldsmakt i Norge, utvandrade under åren 870—930 till Island dels norska storbönder, som funno de nya förhållandena i hemmet olidliga, dels vikingar, som kortare eller längre tid hade uppehållit sig i vestern, på Irland eller närliggande öar. De bildade på Island en fristat, och så länge den varade — d. v. s. ungefär till medlet af 1200-talet — stodo isländingarne i liflig samfärdsel med utlandet och fingo derigenom rikt stoff för de berättelser, med hvilka man roade sig i hemmet, liksom äfven i yppigt mått ämnen för öns och hennes ätters äldre historia. På Islands af naturen så vanlottade mark slog den nordiska hedendomens andliga odling ut sina rika blommor; till sena tider bevarades der minnena från forntidens kulturlif, under det ett ovist nit och olyckliga tillfälligheter utplånade dem i Nordens öfriga bygder.

Det märkligaste alstret af den *fornnordiska* poesien är den samling af guda- och hjeltesånger, som af misstag blifvit kallad »*Sämunds edda*» (efter en isländsk prest, hvilken falskeligen antogs hafva författat eller samlat dessa sånger) och som vanligen benämnes:

Digitized by Google

Den äldre eller poetiska Eddan[1]. Samlingen synes hafva bildats på Island vid midten af 1200-talet, men sjelfva de enskilda sångerna äro vida äldre; några, t. ex. Håvamål, torde vara af ganska hög ålder och hafva tillkommit i Norge, de flesta torde deremot hafva diktats under vikingatiden, kanske snarast af män, som bodde i något af de vestra landen, der nordbor bosatt sig.

Man plägar indela sångerna i *gudaqväden* och *hjeltesånger*. Bland de förra märkas *Völuspå* (»Valans spådom»), i hvilken en forntida sierska täljer sina syner om verldens skapelse, utveckling, undergång och slutliga rening, samt *Håvamål* (»den höges, d. ä. Odins sång»), som utgör en sammanfattning af den hedniske nordbons lefnadsvisdom, en samling kärnspråk, uttryckande sunda och delvis mycket djupsinniga lefnadssanningar (af hvilka många finnas återgifna i Tegnérs Fritjofs saga i sången »Kung Bele och Torsten Vikingsson»).

Af hjeltesångerna äro de som röra *Sigurd Fåfnesbane* och *Niflungarne* de märkligaste. De behandla en för alla germanska folk gemensam sagokrets, hvars ursprung torde kunna ledas till tiden för folkvandringarna och som äfven behandlats i tyska forndikter. Innehållet är djupt tragiskt, dikten målar i lefvande och storartade drag de olyckor, som genom en qvinnas (Brynhilds) svartsjuka och i hat förbytta kärlek till den tappre Sigurd Fåfnesbane hvälfves öfver en hel slägt.

Språkformen är den fornnordiska, naturligtvis med de egenheter, som prägla den dialekt (den norskt-isländska), på hvilken upptecknandet skedde. Hvad för öfrigt dikternas form beträffar, så berodde dess välljud dels på regelbundna tonhöjningar, dels på den så kallade *alliterationen* eller bokstafsrimmet, upprepandet af lika ljudande bokstäfver i början af enskilda ord och stafvelser t. ex.

*G*ånga i *g*ården
*G*ullhornade kor;

[1] »Edda» betyder ursprungligen stammoder.

Digitized by Google

och den ofta förekommande *assonansen* eller midtrimmet, samklang mellan vokalerna och derpå följande konsonanter i ord, som nyttjas i samma versrad t. ex. »*midt* på fältet *sitta*». Metern omväxlade för öfrigt enligt olika regler i konstrikt bundna versslingringar. Denna form var egnad att gifva dikten en innehållet motsvarande prägel af kraftig och manlig, ehuru något hård skönhet.

Den enbart *isländska* litteraturens mest karakteristiska alster äro tvifvelsutan **sagorna**. Ordet »saga» får här icke uteslutande tagas i dess nyare betydelse af blott prosadikt utan äfven i sin ursprungliga betydelse af historisk berättelse. Den isländska sagolitteraturens värde är också dubbelt, i det sagorna på en gång utgöra historiska källskrifter och tillika på grund af det ädla och poetiska framställningssättet ega stor betydelse såsom skönlitterära alster. En del af dem äro emellertid uteslutande dikter i prosaform.

Den förste isländske sagoförfattaren var

Are, kallad **Frode,** som betyder historieskrifvare (prest † 1148), hvilken skildrade såväl norsk som isländsk historia.

Den mest fräjdade åter var:

Snorre Sturlasson, en mäktig och snillrik isländsk statsman († 1241), hvilken författat dels ett historiskt arbete öfver Norges historia intill år 1177, som efter de isländska begynnelseorden kallats *Heimskringla,* äfven *Konungaboken,* en samling sagor af stort värde, framstälda i en kraftfull och poetisk stil; dels större delen af den s. k. *Yngre eller Snorres Edda* (ett arbete, som innehåller en redogörelse för de nordiska myterna, vidare en förteckning öfver poetiska ord och uttrycksätt och slutligen en framställning af de isländska versslagen).

Sturla Tordsson, Snorres brorson († 1284), förtjenar äfven att nämnas bland de isländska sagoförfattarne. Han har skrifvit *Sturlungasagan* samt tvänne norska konungars sagor.

Flertalet af de isländska sagorna äro emellertid skrifna af icke namngifna författare. De vigtigaste af dem äro

Digitized by Google

Egils saga, *Gunlög Ormstungas saga* och *Njåls saga*, hvilka alla gifva en trogen skildring af nordbons kraftfulla men oroliga lif i hemmet och ute och derjämte ega synnerligt stor förtjenst i ämnets anordning och framställningssätt. Andra sagor skildra mytologiska ämnen (t. ex. *Völsunga-sagan*), en del äro helt och hållet diktade utan historiska anknytningspunkter (t. ex. *Fritjofs saga*).

Det senare **skaldskapet** skiljer sig mycket från den s. k. äldre *Eddans* qväden; det är vida mer konstladt, och ju mera meningen doldes genom hopade och tillskrufvade omskrifningar, dess bättre ansågs visan[1]. Skalderna voro i forntiden mycket firade och mottogos med stor heder vid konungahofven i Norden, äfven i Sverige. Flertalet af skaldedikterna besjunga också konungarnes och hjeltarnes krigardåd. Bland de fornnordiska skalderna voro norrmannen **Övind Finnsson**, kallad »*Skáldaspillir*», skaldefördunklären, samt isländingen **Egil Skallagrimsson** de mest fräjdade.

I öfrigt omfattar den isländska litteraturen **lagar**, (den s. k. »Grågåsen» m. fl.), **lefnadsteckningar** o. s. v.

---

[1] Såsom exempel på huru långt omskrifningarna kunde gå, må anföras följande isländska strof:

Brámáni skein brúna
brims af ljósum himni
Hristar hörvi glæstrar
haukfránn á mik lauka
en sá geisli sýslir
síðan gullmens Friðar
hvarma tungls ok hringa
Hlínar óþurft mína.

»Löksoppans hvitklädda gudinnas bryns måne sken strålande liksom falkens på mig från brynens ljusa himmel, men guldringgudinnans ögonlocks månes strålglans vållar sedan dess min och ringgudinnans ofärd.»

På begriplig svenska uttryckt blir detta: »Den hvitklädda qvinnans (= löksoppans gudinna = den som tillreder löksoppa) öga (= brynens måne) sken strålande liksom falkens på mig från pannan (= brynens ljusa himmel), men qvinnoögats (= guldringgudinnans ögonlocks måne) strålglans vållar sedan dess min och hennes ofärd.»

Digitized by Google

Sveriges litteraturhistoria.

I. Katolska tiden.

1) Öfversigt.

Med kristendomens predikande drefvos de gamla folkföreställningarna och dermed sammanhängande uttryck i litteraturen tillbaka; den nya lärans män sågo med afvoghet hvad som påminde om den hedniska odlingen; de gamla gudarne nedflyttades till onda makter, och allt hvad med deras dyrkan hade sammanhang, d. v. s. en god del af den hedna odlingen, betraktades såsom trolldomstyg. Om också gammal sedvänja, gamla föreställningssätt och gamla lagar icke lätt kunde utplånas, så var dock sambandet mellan den inhemska odlingen och den nya, som de kristna lärarne införde, för öfrigt ganska ringa. Det dröjde derför länge, innan någon ny, inhemsk litteratur kunde uppspira. Inflytandet utifrån var öfvermäktigt, och vår medeltids odling är i det stora hela blott en återklang från den europeiska riddartidens kulturlif, endast mindre starkt återgifvande de grundtoner, som ljuda genom denna tid, nämligen vapendån, messång och lutspel. Men om Nordens riddarlif också blott var en svag afbild af det sydländska riddarlifvets förening af tapperhet, fromhet och kärlek, så är dock den svenska medeltiden visst icke utan lif och glans. Hvad bildningen vidkommer, var den hos de utmärktaste bland kyrkans män, och jämväl hos en och annan af de högre ädlingarne för den tiden jämförelsevis stor. Många af de framstående männen i vårt land voro rätt lifligt berörda af samtidens all-

Digitized by Google

männa kultursträfvanden, hvarom icke minst vittna de spår af litteratur, som medeltiden till vår tid qvarlemnat. Vetgiriga män från Norden uppsökte de större bildningshemmen i utlandet, särdeles Paris och Bologna, liksom mot medeltidens slut de tyska universiteten. Omkring år 1477 nedlägges emellertid fröet till ett eget hem för den högre andliga odlingen genom ärkebiskop Jakob Ulfsson, som grundlägger Upsala universitet.

Medeltidslitteraturen var här som annorstädes utgången från klostren, som äfven hos oss, liksom i det öfriga Europa, under denna tid voro kulturens förnämsta vårdare; men det var naturligt, att då latinet var de lärdes språk (på detta språk skrefs t. ex. vår äldsta rikshistoria af Ericus Olai, lärare vid Upsala universitet och dekan † 1486), den inhemska litteraturen skulle blifva jämförelsevis torftig. Härtill kommer, att då boktryckerikonsten först mot medeltidens slut uppfans och hos oss vann inträde (den första i Sverige tryckta bok är från 1475), måste böcker spridas genom handskrift, och mycket af hvad som sålunda fans skrifvet har under den förstörelse, som i början af reformationstiden drabbade klostren, för alltid gått förloradt.

Sålunda inses lätt, att kulturen endast ofullständigt återspeglas i den litteratur, som ännu finnes qvar från medeltidens dagar, och det bästa af denna är, egendomligt nog, just de genom den muntliga traditionen bevarade sångerna och sagorna, af hvilka de flesta först i början af vårt århundrade samlats och upptecknats, sådana de då ännu efter århundraden qvarlefde på folkets läppar.

Språket, som en gång stått det ursprungliga fornspråket och äfven norsk-isländskan ganska nära, utvecklar sig nu till ett mera säreget svenskt tungomål, bortkastande en mängd böjningsändelser och förenklande böjningsformerna, utbytande diftonger mot enkla vokaler o. s. v. samt om-

Digitized by Google

danande sjelfva språkförrådet, delvis genom inflytande från latinet och tyskan. Dertill kom ock under unionstiden, att de vekare danska formerna i vissa fall undanträngde de mera kraftfulla svenska, t. ex. genom utbytande af k mot g, t mot d, a mot e.

---

2) Prosalitteratur.

Vårt lands äldsta prosalitteratur är:

Landskapslagarne. I den form, som vi nu ega dem, härröra de från 1200- och 1300-talen, men deras verkliga ålder är vida högre. De hade länge muntligen fortplantats, innan de skriftligen upptecknades; likväl äro de nu kända upptecknıngarna ingalunda de äldsta. Språket bär också ofta nog en mer ålderdomlig prägel, än som tillhör den tid, på hvilken de nedskrefvos. Landskapslagarne innehålla en mängd ovärderliga upplysningar för kännedomen om våra förfäders sinnelag, seder och hela odling. Språket är kraftigt, och på vissa ställen förekomma, troligen såsom stödjepunkter för minnet, alliteration och någon gång slutrim.

Den *äldre Vestgötalagen* är den märkligaste och äldsta af dem alla; den omarbetades under förra hälften af 1200-talet af lagman Eskil, Sturlassons samtida, men sträcker sina rötter ända ner i hednatiden. Jämte denna må nämnas *Uplandslagen* (stadfäst 1296). De öfriga landskapslagarne affattades skriftligen, i den form vi nu känna dem, under de första årtiondena af 1300-talet, då landskapslagstiftningen började åldras och man sträfvade för en allmän rikslag; Magnus Erikssons allmänna landslag författades som bekant vid 1300-talets midt. Andra lagarbeten från medeltiden voro Stadslagen och Konung Kristofers landslag (1442).

En skrift, som i ande och språk är nära beslägtad med landskapslagarne och liksom de förnämligast af ett praktiskt syfte, är [illegible]

Um styrilse kununga ok höfdinga, svenska medeltidens kanske märkligaste arbete; hufvudsakligen bearbetning från en utländsk förebild, men företagen af en person, som med stor

Digitized by Google

verldskännedom förenade en ovanlig förmåga att i ett osmyckadt, ädelt och rent språk framlägga sin rika lifserfarenhet.

Slutligen ega vi från Folkungatiden ännu ett stort verk, det första svenska arbete, som ingått i verldslitteraturen. Det är:

Heliga Birgittas Uppenbarelser. Dessa utgöras af religiösa utgjutelser inför Kristus och Maria samt utmärka sig för sträng, men likväl varm fromhet. De äro alster af hennes egen rika fantasi, hvilka hon antager vara uppenbarelser af Gud. Såsom de flesta liknande verk lida dessa uppenbarelser af en viss oreda och planlöshet, men icke dess mindre utgöra de genom sin ädla värme och sina vackra liknelser än i dag en kär läsning i katolska kretsar.

Birgitta, dotter till Uplandslagmannen Birger Persson, föddes på Finsta gård i Upland 1302 eller 1303. Hon åtnjöt en för sin tid högst utmärkt uppfostran och var ingalunda främmande för praktiska värf, utan deltog t. o. m. med intresse i sin tids politiska arbete. Hon sysselsatte sig redan i barnaåren med religiösa betraktelser och fick tidigt syner och uppenbarelser. Vid unga år blef hon gift med lagman Ulf Gudmarsson på Ulfåsa i Östergötland, och i hans hem hade hon tillfälle att utveckla såväl sina praktiska gåfvor som ock sin håg för lärdom och vetande. Snart kallades hon till hofmästarinna vid sin frändes, Magnus Erikssons hof. Mot den här rådande yppigheten uppträdde hon med skärpa och mod; och all den ovilja hon härigenom uppväckte kunde icke tysta hennes djerfva ord eller hindra dem att nå konungen. Äfven för påfvemaktens moraliska förfall hade hon öppet öga och sörjde djupt deröfver. Hon företog tillika med sin make och ett stort följe en vallfärd till den helige Jakobs graf i Spanien, hvarvid Ulf gaf löfte att vid hemkomsten ingå i kloster, som ock skedde, då de båda togo bostad i Alvastra. I synnerhet efter mannens död (1344) greps hon ofta af den religiösa hänryckning, som hon uppfattade såsom ett af Gud inspireradt tillstånd. Hon stiftade ett eget kloster i Vadstena, till hvilket konung Magnus donerade högst betydliga gåfvor. För detta kloster affattade hon särskilda ordensregler, de s. k. Birgittinerreglerna. 1349 for hon till Rom, der hon lefde i mer än 20 år och der hon bl. a. lyckades erhålla sina ordensregler bekräftade af påfven. Efter att hafva företagit en pilgrimsfärd till Jerusalem, dog hon 1373 i Rom, hvarifrån hennes lik fördes till Vadstena. År 1391 förklarades hon för helgon. — Kärleken till Gud och jungfru Maria genomandade hela hennes lif. Hon — den katolska tidens mest berömda personlighet i Sverige — kan för öfrigt betraktas såsom en reformationens förelöperska genom sin kamp mot de laster, som smittade det katolska presterskapet, samt genom att hon på det bestämdaste förutsade den reform, som halftannat århundrade senare icke längre kunde hindras af den romerska kyrkan.

I nära samband med Sankta Birgittas verksamhet stå äfven de öfriga religiösa skrifter, som under medeltiden till

Digitized by Google

stor del genom Birgittinerordens försorg skrefvos på svenskt mål. Bland dessa kunna nämnas den **första bibelöfversättningen** (antagligen endast af de fem Moseböckerna), som företogs — säges det — på Sankta Birgittas uppmaning; vidare en mängd helgonlegender, hvaraf en stor del försvunno under reformationstiden, uppbyggelseskrifter m. m. Äfven af verldsliga skrifter gjordes i Birgittinerklostren afskrifter.

---

3) Poesi.

Medeltidens skönlitteratur plägar vanligen åtskiljas i s. k. »*konstpoesi*» och »*folkpoesi*». Den förra föreligger i handskrifter från denna tid, den senare åter har hufvudsakligen bevarats genom muntlig tradition och i en senare tids språkform.

Af den s. k. »konstpoesiens» företeelser må först nämnas:

Drottning Eufemias visor, hvilket namn de erhållit, emedan de öfversattes till vårt mål på föranstaltande af drottning Eufemia af Norge, såsom gåfva till hennes måg, hertig Erik (Magnus Ladulås' son). Oaktadt sitt utländska ursprung blefvo de här rätt mycket omtyckta och utgöra ett intyg på denna tids litterära samfärdsel med utlandet. De behandla trenne ämnen ur medeltidens mest omtyckta sagokretsar.

De tre dikterna äro:

Herr Ivan Lejonriddaren, en kärleks- och äfventyrs-historia, knuten till den berömda medeltidssagan om konung Artus och riddarne af det runda bordet; den är med mycken skicklighet öfversatt från plattyskan, och öfverflyttaren, som icke var någon vanlig rimmare, förstod att gifva dikten en äkta svensk prägel;

Hertig Fredrik af Normandie, af hvilken franska medeltidsdikt den nordiska bearbetningen, egendomligt nog, nu är den enda qvarlefvan;

Flores och Blanzeflor. Denna dikt tillhör Karl den stores sagokrets, med hvilken den dock endast har ett helt lösligt samband. Den skildrar kärleken mellan en yngling och en flicka, hvilka ända från barnaåren hållit af hvarandra, och som trots skilsmessa och

Digitized by Google

olyckor troget bevarat sin kärlek. Deras namn — Flores och Blanzeflor — blomma och hvitblomma, ros och lilja, antyda allegoriskt kärlek och oskuld.

Eufemiavisornas form är *knittelversen,* en något tung, parvis rimmad versform, utan bestämd meter men vanligen med fyra höjningar [1].

En annan öfversättning som är förtjent att nämnas är den på Bo Jonsson Grips tillskyndan från latinsk prosa till svensk vers öfversatta dikten om *konung Alexander.*

Rimkrönikorna äro på knittelvers författade historiska berättelser. Dessa rimsnideriers poetiska värde är i allmänhet ganska ringa, och motsatsen mellan poetisk prosa och prosaisk vers framträder tydligast, när man jämför deras föga upphöjda innehåll i en rimmad form med Sturlassons kraftiga och lyftningsrika prosa. Dock sakna de icke på sina ställen ganska friska och lifliga skildringar, synnerligast af festligheter och dylikt.

Såsom historiska källskrifter hafva de deremot ett ganska högt värde, i det de utgöra den första sammanhängande skildringen ur vår medeltids historia, om också deras uttalanden böra mottagas med urskiljning och försigtighet, då partisinnet ofta färgat framställningen. Den vigtigaste, »*Gamla eller Erikskrönikan*», behandlar Folkungastriderna intill 1319 och är sannolikt tillkommen kort efter sistnämnda år; författaren har tydligen varit en stor beundrare af hertig Erik Magnusson. Denna närmast i betydelse står »*Nya eller Karlskrönikan*», som skildrar tiden från 1389 till 1452. De mindre betydande »*Sturekrönikorna*» utgöra häraf en fortsättning Författarne äro okända.

[1] Exempel på knittelversen är följande:
Tha bödh konung Erik ouer alt sit rike,
Bade riddare och riddare like,
Sva ok bönder oc tiänistomen
Sva som herra plägha oc än
o. s. v.

Digitized by Google

Utom dessa episka skildringar eger man från denna tid några lyriska dikter af Sveriges förste, namngifne skald[1]:

Biskop **Tomas** (Simonsson) i Strängnäs † 1443, som angifves såsom författare af flere till vår tid bibehållna skaldestycken, utmärkta för innerlighet i uppfattningen, renhet i språket samt en skicklig behandling af versformen. De äro: *Sången om Engelbrekt,* hvari han med varm fosterlandskänsla och med trohjertad enkelhet besjunger denne svenska folkets nationalhjelte, slutande med en storslagen uppmaning till mod och uthållighet i striden för fosterjorden; dikten om *Friheten,* såsom »thet betsta thing här på jorden», samt slutligen det allegoriska qvädet *Troheten.*

Tomas Simonsson eller »biskop Tomas», som han vanligen kallas, var en man, som med allvar och rättsinne förenade en stark verksamhetsdrift, och han deltog äfven såsom biskop och rådsherre med mycken nitälskan i rikets angelägenheter under Eriks af Pommern och Karl Knutssons tid ända till sin död.

Till »folkpoesien» räknas en mängd visor och sägner, som först i senare tid nedskrifvits, sådana de fortlefvat på folkets läppar.

Häraf också deras namn: **folkvisor** och **folksägner.** Af namnet får man dock icke afgjordt draga den slutsatsen, att *folkvisorna* diktats af »folket», att de voro alster af hela folkets skaldeförmåga på en tid, då icke någon klass- eller bildnings-skilnad förefans. De hafva diktats af enskilda, begåfvade skalder, hvilkas namn icke bevarats åt efterverlden, för vissa kretsar (som oftast för herreklassen), från hvilka de utbredt sig till allt flere; slutligen hafva de stannat qvar såsom ett dyrbart och kärt arf hos allmogekretsarne, sedan de under en förändrad smakriktning redan undanträngts från

---

[1] Elisifvisan, som man förut tillskrifvit den för flere latinska hymner bekante biskop Nils Hermansson † 1391, är antagligen understucken och författad på 1700-talet.

Digitized by Google

de förnämas lag. Att de kunnat slå så djup rot hos folket, derför har man att tacka deras innerliga, okonstlade grundton, den allmänfattlighet, som utmärker framställningssättet, lemnande den åhörare, som så vill, att på aningens väg närmare fördjupa sig i dem. Flere af dem torde också härröra från allmogeskalder.

Rörande tiden för dessa visors tillkomst är att märka, att alla naturligtvis icke äro af samma ålder; de äldsta tillskrifvas 1200- eller 1300-talet; större delen torde emellertid böra räknas från 1400-talet, och några äro t. o. m. från en ännu mycket yngre tid. Att för öfrigt sjelfva språkformen under deras gång från slägte till slägte blifvit föryngrad, ligger i sakens natur, hvadan dikten är vida äldre än det språk, hvarpå den upptecknats.

Fastän folkvisorna kunna sägas i afseende å behandlingssättet utgöra det egentligen nationella elementet i medeltidens diktning, äro de ingalunda säreget svenska. Ofta äro de gemensamt nordiska, icke sällan gemensamt germanska, och man finner rätt ofta samma ämne behandladt olika på olika språk (sålunda återfinner man temat i den mycket bekanta folkvisan: »Hvar har du varit så länge, du Sven i Rosengård?» i en skotsk folkromans och i en finsk folkdikt o. s. v.) Men trots det att folkdikten är gemensam för många land, har den dock på olika ställen påtagit sig en mycket olika skepnad. Hvad särskildt den nordiska angår, kan det väl sägas, att den i skönhet och känslodjup icke står efter, utan tvärtom i många fall öfverträffar folkdikten i andra land.

Ämnet är ofta episkt — det är en berättelse, som meddelas — men formen är lyrisk d. v. s. visartad, afdelad i strofer och ledsagad af melodi. Egendomligt för folkvisan är det s. k. *omqvädet,* en i slutet och någon gång äfven i midten af strofen återkommande versrad, hvilken liksom upprepar visans grundstämning. Framställningssättet är kraftigt,

Digitized by Google

ofta upplifvadt af samtalsformade yttranden; beskrifningen är okonstlad och enkel, men just derföre dess mera gripande. Åtskilliga af visorna äro väl af en gladare art, men genom flertalet tonar en vemodig stämning, hvilken äfven återgifves af den musik, som diktats till dem, och med hvilken de vuxit samman. Folkvisornas ämnen äro af ganska omvexlande art. En del behandla *naturguddomligheter* och deras förhållande till menniskan (sångerna om necken, bergkonungen, älfvor, skogsrån o. s. v.); andra tälja om det gamla *jätte-* och *kämpalifvet* (såsom dikten om Grimborg), åter andra, och de äro de flesta, taga till ämne *riddarlifvet* och besjunga här vid lag gerna kärleken och troheten (Axel och Valborg, Hagbor och Signild), eller fromheten och oskulden (liten Karin m. fl.); i nära samband med dessa stå de visor, som hugfästa någon *historisk* tilldragelse eller erinra om någon historiskt känd personlighet. En del visor behandla slutligen helgonsägner och stå i frändskap till de i prosaform diktade legenderna.

Mot slutet af förra och början af vårt århundrade vaknade i olika land lusten att samla och bevara dessa dyrbara minnen af forntida sång. Hos oss skedde uppsamlandet och utgifvandet genom Afzelius och Geijer, Rääf, Arwidsson och Dybeck.

I nära samband med folkvisorna står folkdiktningen i prosaform: *folksägnen*, *folksagan* och *folkäfventyret*, om hvilka i hufvudsak gäller detsamma som om folkvisan. Åtskilliga af dem behandla ämnen, som äro gemensamt europeiska, men som hos oss iklädt sig en nationell drägt; andra äro knutna vid någon viss känd person eller vid något visst ställe.

Många bland dem torde för öfrigt förskrifva sig från en vida senare tid.

Digitized by Google

II. Reformationstiden (1520—1600).

1) Öfversigt.

Reformationen åstadkom en genomgripande förändring icke blott i det kyrkliga och politiska lifvet utan ock i det litterära, men visserligen i en olika riktning. Gaf den stat och kyrka föryngring och nytt lif, så verkade den deremot på litteraturen icke så fördelaktigt. Ty om det är obestridligt, att genom reformationen i det hela ett högre och bättre innehåll infördes i vår kultur, så må å andra sidan ihågkommas, att den religiösa frågan länge så uteslutande upptog sinnena, att man föga bekymrade sig om vetenskap, poesi och konst; och det är kändt, att Upsala högskola, medeltidens vackra kulturarf åt framtiden, lefde ett svagt och tynande lif under 1500-talet. Ansträngningarna för värnandet af fosterlandets nyvunna sjelfständighet samt omsorgerna för det nya samhällsskickets ordnande och befästande togo ock folkets krafter högeligen i anspråk. Dertill kom, att förstörandet af klostrens egodelar liksom ock den ofördragsamhet, som helt naturligt följde religionskampen i spåren, sannolikt förqväfde mången yttring af poetiskt, konstnärligt eller vetenskapligt lif från medeltidens dagar. Icke dess mindre togs ett väldigt steg från dunkel till klarhet, ett steg, som i sina framtida verkningar blef i hög grad välgörande för litteraturen. Utom den förädling och lyftning, som reformationens idéer gåfvo lifvet i dess helhet, bidrog religionsförändringen mer än något annat genom vissa särskilda, af henne framkallade åtgärder, såsom arbetet för folkundervis-

Digitized by Google

ningen, gudstjenstens hållande på modersmålet samt först och sist genom befrielsen från påfvedömets ok att lägga fasta grundvalar till en framtida sjelfständig svensk odling och litteratur. — Boktryckerikonstens införande och utbredning i vårt land, hvarigenom spridningen af böcker icke längre behöfde inskränkas till ett fåtal andlige och stormän, vardt likaledes af största betydelse.

Detta tidehvarf kan anses slutadt omkring år 1600, när genom Upsala mötes beslut 1593 samt Karl IX:s bestigande af den svenska tronen de inbördes religiösa och politiska striderna upphöra, och landets stormaktstid, då Sverige griper in i Europas öden, står för dörren. Till denna stolta tid utgjorde reformationstidehvarfvet förberedelsen och grundvalen.

Under reformationstidehvarfvet är inflytandet från *Tyskland* bestämmande för hela vårt andliga lif; den nya läran kom från Wittenberg, och dit sändes lofvande ynglingar för att vinna den högre bildning, som det nya samhällsskicket krafde. Detta inflytande skönjdes också alldeles påtagligt i litteraturen. Bibelöfversättningen, som är periodens storverk, sker med ledning af den, som Luther verkstält på tyska, och äfven öfriga religiösa arbeten utföras efter tyska mönster.

Hvad vidare de ringa spåren till *poetisk* alstring vidkommer, äro de endast torftiga afspeglingar af motsvarande tyska litteraturföreteelser under reformationstiden. — I Italien hade under 1300- och 1400-talen studiet af antiken åstadkommit en konstens pånyttfödelse (renässansen), och vid sidan deraf en vetenskap och en verldsåskådning, som gent emot medeltidens predikande om det menskligas förqväfvande (»köttets dödande») uppstälde de gamles vänliga åsigt om det menskligas berättigande jämte det guddomliga och om

Digitized by Google

dess förädlande genom skönheten. Denna åskådning, den s. k. *humanismen,* stod i en viss förbindelse och var i viss mån föregångare till reformationsträfvandena, men i Tyskland fick denna humanism under reformationstiden en tämligen torr och moraliskt-praktisk karaktär, och inom den tyska skönlitteraturen tedde den sig såsom endast *lärodiktande;* endast hvad som var af påtaglig »nytta» vann erkännande; man ville icke veta af någon konst för konstens egen skull. Så var förhållandet äfven hos oss under denna tid och det kanske i än högre grad än i Tyskland. Tidens lyrik bestod derför hufvudsakligen af psalmer och andliga dikter — undantagandes den gamla ännu fortlefvande poetiska strömningen i folkvisan —; periodens berättande dikter voro några torra, andefattiga rimkrönikor, och dramat ett strängt lärodiktande bibeldrama, som endast utgjorde ett medel för skolundervisningen, i det att man — enligt Luthers egna ord — ville genom dramatiska styckens uppförande uppöfva skolynglingarne i språket och i ett godt skick.

Endast historieskrifningen röjde en viss sjelfständighet.

Språket stadgades betydligt under denna period; danska inflytanden i ord och ändelser utrensades, men i stället tillgrepos ty värr tyska uttryck; äfven romanska insatser började skönjas. Bibelöfversättningen och reformatorernas öfriga skrifter ega förtjensten af mycken reda och sjelfständighet i språkets behandling, i synnerhet om man jämför dem med medeltidens skrifsätt.

---

2) Skriftställare.

Tidens förnämsta målsmän hos oss äro:

Bröderna Petri, hvilka framträda grundläggande, snart sagdt, på alla områden inom tidehvarfvets litteratur.

Digitized by Google

Olaus Petri (född 1497, † 1552) är här vid lag onekligen den mest begåfvade. På det religiösa området verkar han, utom genom en mängd *stridsskrifter*, genom sin *postilla*, sina *handböcker* i gudstjenstordningen samt sina *psalmer*, af hvilka flertalet voro öfversatta, men äfven en del af honom sjelf författade. Den första samlingen (Några Gudeliga Visor) utkom 1530 och utgör vår första kända psalmbok.

Historieskrifningen riktar Olaus Petri genom sin svenska *krönika*, den första framställning på *svensk* prosa af vårt lands öden [1]. Denna framställning utmärker sig för en rätt god historisk kritik samt en stark sanningskärlek. Stilen och språket röja mästaren, och än i dag är den store reformatorns historiska skildring njutbar.

Slutligen hafva vi äfven att nämna Olaus Petri såsom dramatisk författare genom bibeldramat *Tobie Comedia*, som man anser vara af hans hand. Det var otvifvelaktigt föregånget af åtskilliga religiösa medeltidsdramer, af hvilka vi dock endast hafva fragment och antydningar qvar, under det att detta drama är det äldsta fullständiga, som bibehållit sig till vår tid. Det är icke någon poetisk omdiktning utan snarare en helt enkel omskrifning i samtalsform af bibelns berättelse om Tobias med inströdda moraliska lärdomar. Det är skrifvet på rätt god knittelvers och i ett rent språk, men behandlingen är allt annat än dramatisk och eger intet konstnärligt värde.

Olaus Petri föddes i Örebro och var son af smeden Peter Olofsson. Sin första undervisning erhöll han i dervarande karmelitkloster, men begaf sig 1516 jämte sin två år yngre broder Laurentius till Wittenberg, der de erhöllo magistergraden år 1518 och mottogo lifligt intryck af den lutherska rörelsen vid detta universitet. Hemkomna till Sverige blefvo de den nya lärans apostlar, hvarvid Olaus, en eldsjäl, djerf och kampduglig, företrädesvis blef stridens man, under det att Laurentius — mera fridsam — företrädesvis verkade i försoningens och fredens

[1] En äldre framställning på latinsk prosa var Ericus Olais arbete, som dock har ringa vetenskapligt värde. — Likaså Johannes Magnis verk på latin, som författades ungefär samtidigt med Olaus Petris.

Digitized by Google

värf. År 1524 kallades Olaus till Stockholm såsom stadssekreterare, men med rätt att predika i stadens kyrkor. Nu började han reformationsverket med full kraft, på sätt som af historien är kändt. År 1525 gifte han sig, i trots af kyrkans lag och celibatets grundsats. Åren 1531—1533 var han Gustafs kansler, sedermera kyrkoherde i Storkyrkan. Kort derefter uppstod en svår brytning mellan honom och Gustaf, föranledd dels af Olaus' häftighet i sina predikningar, dels af för konungen obehagliga yttranden bl. a. i »krönikan», dels slutligen af hans uraktlåtenhet att yppa ett i bikten anförtrodt anslag mot konungens lif. För det sista dömdes han, efter en i juridiskt afseende bristfällig anklagelseskrift, till döden år 1540, men benådades och återfick sitt ämbete såsom Storkyrkans pastor. Han dog år 1552 nära tjugu år före brodern.

Olaus Petri är en af de ädlaste och mest storslagna personligheterna inom vår odlingshistoria.

Laurentius Petri (född 1499, † 1573) är verksam hufvudsakligast på det religiösa området. Under hans ledning och kraftiga medverkan verkställdes *öfversättningen af bibeln*, som utgafs i Upsala åren 1540—1541. Hädanefter kunde en hvar svensk, som var mäktig att läsa i bok, sjelf förvissa sig om och hemta uppbyggelse af »bokens» heliga sanningar. Dertill kom, att Laurentius såväl i denna som i andra skrifter var en nitisk ifrare för språkets renhet, att man icke måtte »förbistra de enfaldige, som icke främmande ord förstå kunna». — Laurentius har äfven författat och öfversatt psalmer samt utgifvit 1571 års kyrkoordning.

Jämte bröderna Petri förtjenar ock nämnas deras gynnare och medarbetare:

Laurentius Andreæ (ärkedjäkne, † 1552), såsom en kämpe äfven på den kyrkliga litteraturens fält för den nya läran.

Bland *historiska* skriftställare märkes vid sidan af Olaus Petri:

Peder Svart (Petrus Niger, konung Gustaf Vasas hofpredikant, sedan biskop i Vesterås, † 1562), en mycket förtjenstfull författare, som bl. a. på prosa skref en krönika om Gustaf I.

Riksrådet **Erik Sparre** (Sigismunds bekante anhängare, halshuggen i Linköping år 1600) var en af tidehvarfvets yppersta *politiska* skriftställare.

Utom Tobie Comedia har tiden att förete flere andra *bibeldramer*, bland hvilka *Holofernes och Judiths Comedia*, af okänd författare, är den bästa.

Jämte den nu nämda mera »lärda» litteraturen torde böra erinras om *folkvisdiktningen*, som fortsättes äfven under detta

Digitized by Google

skede. Särskildt hafva vi att här minnas en del mer eller mindre historiska visor, som uppenbarligen icke kunna vara äldre, t. ex. den kända visan om hertig Magnus och sjöjungfrun. Under denna tid, och måhända äfven den närmast följande, öfverflyttades äfven till vårt språk de *folkböcker*, som voro spridda öfver alla land och som behandlade urgamla sagor. Dessa hafva genom århundraden äfven hos oss varit en kär folkläsning, och ännu torde t. ex. den gamla historien om »*kejsar Octavianus*» icke vara alldeles förgäten i bygderna. Till dessa öfversatta folkböcker hör också den urgamla, redan under medeltiden här kända *djurfabeln* (Reineke Voss), i hvilken framställningen af vissa moraliska lärdomar får en mera personlig prägel än i den vanliga allegorien, derigenom att de olika egenskaperna iklädas djurens ofta rätt komiska skepnader.

Digitized by Google

III. Stormaktstidehvarfvet (1600—1718).

1) Öfversigt.

Upsala möte af år 1593 bildar en vändpunkt i Sveriges andliga historia. Icke blott i kyrkligt afseende gifver det trygghet och fasthet; dermed börjar också nydaningen å det vetenskapliga området. Upsala akademi återupptog nu med förnyad kraft sin verksamhet och fann i stormaktstidens främste man sin främste beskyddare. Genom Gustaf Adolf fördes icke blott Sveriges yttre välde till en oväntad storhet, äfven på andens och de fredliga idrotternas fält lyftes det högt af honom. Den svenska vetenskapen har lika mycket skäl att hålla hans namn i aktning som den svenska krigskonsten. Väl var det vetenskapliga lifvet vid Upsala högskola ännu en späd planta, som dessutom mycket led af lärarnes ständiga inbördes strider och af auktoritetstrons tryckande band; men påverkadt af vapnens glans och fäderneslandets stormaktsställning, började dock under stora regenters och upplysta mäcenaters hägn en vetenskaplig och lärd verksamhet utveckla sig, som, ehuru i sin ungdomliga ifver ofta missriktad och fantastisk, i alla fall är vördnadsbjudande för den ifver, det nit och den värme, hvarmed den omfattades både af vetenskapsidkarne sjelfva och af de konungsliga och högadliga beskyddarne. Ett vackert vittnesbörd härpå utgöra onekligen de högskolor, som under detta tidehvarf för de nyeröfrade landen och Finland upprättades i Dorpat, Åbo och Lund. Dertill sällade sig de i stiftsstäderna anlagda gymnasierna, hvilkas verksamhet ordnades genom en skol-

Digitized by Google

ordning af drottning Kristina. Äfven på folkbildningen arbetades med ifver, enkanneligen af konung Karl XI, och från midten af 1600-talet uppstodo sockenskolor. Allmogens egentliga lärare och undervisare voro emellertid presterna genom sina predikningar, hvilkas inflytande — jämte i främsta rummet den *religiösa* uppbyggelsen — äfven torde motsvarat den folkliga läsningens och pressens i våra dagar. Man hade för öfrigt mycken vidskepelse och okunnighet att döda, och att vantron äfven var spridd bland de högre klasserna, derom vittna de sorgliga häxeriprocesserna, hvilka utgöra en svår fläck på tidehvarfvets kultur och som voro en frukt af religiös fanatism, förenad med ännu i sinnelaget qvarlefvande hedendom. I skarp motsats till denna vantro stod den omfattande, men ofta urartade bildning, som under den konst- och vetenskapsälskande Kristina funnit inträde vid hofvet. Många af tidens stormän inom andens verld, sådana som den franske filosofen *Cartesius* (Descartes), den holländske rättslärde *Hugo Grotius* kallades hit af den lärda och frikostiga drottningen, hvars hof sålunda blef en lysande härd för bildning och vittra idrotter. På den svenska bildningen i dess helhet utöfvade väl icke dessa vetenskapsmäns blotta härvaro något större inflytande, men andra utländingar, sådana som språkforskaren Schefferus, juristen Loccenius, historikern och juristen Pufendorff m. fl., hvilka längre tid stannade i landet, ingrepo djupt i den svenska odlingen. Karl XI, ehuru sjelf icke i besittning af någon högre bildning, ryckte dock det nybildade Lunds universitet ur den lägervall, hvari det under kriget råkat, och visade sig för öfrigt i flere andra afseenden vänlig mot vetenskapens idkare, och Karl XII, sjelf en insigtsfull och delvis lärd man, ifrade för fosterlandets ära och storhet äfven på vetenskapens och litteraturens fält. Men som redan blifvit antydt, det var icke blott från tronen, som vetenskap och konst

Digitized by Google

funno uppmuntran och beskydd; ty liksom både Kristinas och Karl XI:s förmyndarestyrelser, hvilka utgjordes af landets främsta ädlingar, bland sina vackraste minnen räkna vården om undervisningen, så stå ock i den svenska bildningshistorien Axel Oxenstjernas, Johan Skyttes, Magnus Gabriel de la Gardies, Erik Lindschölds och många fleres namn med ovansklig ära inskrifna såsom oförgätliga beskyddare af vetenskap, vitterhet och sköna konster.

Hvad som särskildt kännetecknar tidehvarfvets vetenskapliga litteratur, som för öfrigt stod mycket i beroende af andra lands och som äfven öfvervägande begagnade latinet såsom uttrycksmedel, är en fosterländsk riktning inom de vetenskaper, der en sådan lättast kunde taga sig ett uttryck, nämligen historien, rättsvetenskapen och språkforskningen.

På *historiens* område uppträdde tidigt rätt framstående skriftställare såsom *Tegel* och *Messenius,* liksom senare här bosatta framstående utländingar (Pufendorff och Chemnitz) började behandla vårt lands häfder.

Johan Stjernhöök, den »svenska *lagfarenhetens* fäder», skref ypperliga arbeten på latin om Sveriges gamla rätt och efterföljdes af flere framstående skriftställare, hvilka gjorde förarbeten till nästa tidsskedes stora lagverk. Erinras må äfven, att under denna tid utarbetades vår ännu gällande kyrkolag af år 1686.

Ifrigast grep man sig dock an med *fornkunskapen;* ty glansen af fäderneslandets nya storhet väckte åtrån att gifva densamma så höga anor som möjligt. Under det att Sveriges hjeltar genom sina stordåd på slagfältet öfverallt gjorde det svenska namnet äradt och fruktadt, sökte dess skriftställare med pennan som vapen göra landvinningar inom sagans dunkla områden och åt Sverige eröfra äran att vara alla folkslags urland. På denna svällande patriotiska dröm, på ovetenskapliga sammanställningar både i språk- och forn-

Digitized by Google

kunskap offrades mycket aktningsbjudande arbete, men för det fantastiska åsidosattes likväl icke alldeles det faktiska, och både på fornforskningens och språkforskningens områden uträttades icke litet af värde. Genom Magnus Gabriel de la Gardies nit stiftades bl. a. Antiqvitetskollegiet, som till en början företedde en liflig verksamhet. Såsom den främste drömmaren och den främste fornforskaren under detta tidsskede möter oss *Olof Rudbeck*, Atlantikans fräjdade författare, omgifven af en hel skara samtida (Verelius, Hadorph, Peringschöld m. fl.).

Hvad *språket* vidkom, led det under hela denna period af ett oerhördt barbariskt sätt att inblanda ord ur latinet och franskan, så att — som Rudbeck skref — »när somliga hafva lärt åtskilliga språk och skola skrifva några svenska rader, så lappa de der in ord ur alla dessa, så att det rätt ser ut som en pickelhärings drägt eller tiggares, hvilken hafver sammanlappat sina kläder af alla de slags lappar, han funnit på gatorna». Det var i synnerhet under Karlarnes tid, som denna osed blomstrade, och framför allt öfverflödade embetsmännens skrifvelser af främmande ord. Stjernhjelm och många andra af de framstående skriftställarne ifrade för språkets rensning och för införande af ord ur fornspråket och dialekterna; men deras bemödande kröntes endast delvis med någon framgång. För öfrigt har detta tidehvarf förtjensten af den första vetenskapliga behandlingen af modersmålet. Komministern *Nils Tjällmann* skrifver den första mera fullständiga svenska språkläran (år 1696), flere af de främsta männen (Stjernhjelm, Spegel, Svedberg) sysselsätta sig med ordboksföretag, och skriftspråkets böjning samt stafningssätt undergå en förändring, syftande till mera enhet och motsvarighet med talspråket. Såsom det nyas representant framstår i synnerhet biskop *Jesper Svedberg* (mot Urban Hjärne). I språkligt afseende har den nya bibel-

Digitized by Google

öfversättningen (»Karl XII:s bibel» af 1703), på hvilken länge arbetades, liksom också 1696 års psalmbok, stor betydelse.

Hvad andra vetenskaper vidkommer, torde böra märkas, att vid sidan af det ortodoxa teologiska studiet äfven ett sjelfständigt *filosofiskt* studium börjar väckas till lif vid universiteten, framkalladt af den store Cartesius' epokgörande skriftställeri inom den nyare filosofien. Icke utan strid fann denna filosofi inträde hos oss, och från Upsala universitet hördes klagomål, då ett par professorer började lära densamma. Saken vardt slutligen föremål för ett kungligt beslut år 1689, hvari, med förbehållande af helgd för statskyrkans lära, »efterlåtes filosofiens fria bruk och öfning, sanningen med goda skäl och experimenter att utleta och styrka, samt alla lofliga vetenskaper att föröka», ett uttalande af tankefrihet åtminstone i grundsats, ehuru *censuren* undertryckte hvarje mera frisinnadt yttrande i politiskt eller religiöst afseende.

Naturvetenskaperna började äfven odlas; bland de mera framstående naturforskarne märkas *Olof Rudbeck den äldre*, *Kristoffer Polhem* och — mot slutet af tidehvarfvet — *Emanuel Svedenborg*.

Hvad slutligen den *vittra* litteraturen angår, höjer denna sig nu från den torra och mera ensidigt moraliskt-religiösa ståndpunkt, som den intog under reformationstiden, blir mera befryndad med den ursprungliga »humanismen» och får mera karaktär af skönhetsälskande, ehuru visserligen icke den lärodiktande synpunkten undanträngs. Men om man förut studerat de romerska och grekiska författarne för deras innehålls skull, får man nu allt mera ögat upp äfven för formens skönhet och söker att lämpa den på vårt språk; man ville, såsom tidehvarfvets främste skald, *Georg Stjernhjelm*, sade, lära »sånggudinnorna dichta och spela på svenska». Men mönstren hemtades icke blott från *antiken;* detta tidsskedes skriftställare voro väl hemmastadda både i den tyska och i

Digitized by Google

den sydromanska litteraturen, så att inverkan röjes äfven från *Tyskland* och *Italien.*

---

2) Skriftställare.

A) Tiden före Stjernhjelms uppträdande (1600—1640).

Johannes Bure (Buræus), Gustaf Adolfs och Stjernhjelms lärare (riksantiqvarie och kunglig bibliotekarie, född 1568, † 1652), är en af de män, som förbereda tidehvarfvets egentliga blomstring, hvilken faller under Kristinas tid. Jämte sina underliga kabbalistiska studier egnade han sig med mycken nitälskan åt studiet af vår forn- och språkkunskap. Han skref om runorna samt utgaf för första gången »Um styrilse kununga ok höfdinga».

Andra skriftställare från denna tid äro:

Konung **Gustaf Adolf**, utmärkt dels såsom *talare,* dels såsom historieskrifvare, i det att han började en *Historia om Karl IX:s regementstid*, hållen i en för sin tid ypperlig stil. Man har äfven tillskrifvit honom några visor samt öfversättningen af psalmen: »Förfäras ej, du lilla hop», hvilket författarskap dock ej är bevisadt;

Erik Göransson Tegel (Göran Perssons son, rikshistoriograf, † 1636), som bl. a. författade en värdefull historia om Gustaf Vasa;

Johannes Messenius (född 1579, död i fängelse 1636), en framstående författare, hvilken var verksam ej blott på det historiska området, utan äfven försökte sig på dramatikens fält. Såsom *historiker* skref han under sin fångenskap ett stort arbete öfver Sveriges historia på latin — *Scondia Illustrata* — hvilket varit till mycket gagn för senare forskare. Dessutom författade han flere mindre historiska arbeten på svensk prosa och vers.

Digitized by Google

Af mera intresse ur den *svenska* litteraturens synpunkt är hans verksamhet på *dramatikens* område, hvari han för öfrigt icke står ensam; tvärtom företer det svenska skoldramat vid denna tid en ganska rik flora. Bibeldramats ståndpunkt är öfvergifven; påverkade af tyskarne börja äfven våra författare välja verldsliga ämnen, och syftet är icke blott att undervisa och moralisera, man afser äfven att roa, att underhålla, hvilket ur konstens synpunkt är ett stort framsteg.

Särskildt äro Messenius' dramer intressanta, emedan de äro uttryck för en fosterländsk riktning; sina ämnen tog han ur den svenska historien, fastän de betydligt omdiktades, hvilket ej var underligt på en tid, då det nära nog ansågs som en pligt att förgylla allt hvad svenskt hette. Hans afsigt var att i 50 komedier författa Sveriges historia, men han medhann endast sex, hvaribland *Disa* (som uppfördes af studenter vid Distingsmarknaden 1611 i Upsala), *Signill* (kärlekssagan om Hagbor och Signild, uppförd af studenter vid hertig Johans bröllopp 1612) och *Blancka Märeta* (som skildrar Folkungaättens historia) äro de mest kända och hafva upplagts flere gånger; »Disa» spelades ännu långt fram på 1700-talet. Ur dramatisk synpunkt äro dessa stycken visserligen ganska oformliga, icke häller hafva de just någon historisk färg, men de bära en afgjord nationell prägel och innehålla en mängd folklifsskildringar samt åtskilliga inflätade visor af verkligt poetiskt värde, hvilka bevisligen äro af Messenius' egen hand. Med alla sina fel utgöra de det mest ursprungliga och mest nationella i vår äldre litteratur. Dessutom har det med rätta sagts, att Messenius flyttade dramat ut ur skolsalarne och gjorde de dramatiska föreställningarna till högtider för hof och folk.

Johannes Messenius, mjölnareson, var född nära Vadstena. I en tysk jesuitskola, som var anlagd förnämligast med beräkning på Nordens omvändelse, erhöll han sin bildning, men afsvor år 1608 katolicismen och anställdes såsom professor i Upsala, der han utvecklade

Digitized by Google

mycken verksamhet. Hans trätor med Johannes Rudbeck (som bl. a. visade sig i täflan mellan latinska komedier, utförda af Rudbecks lärjungar. och *svenska*, utförda af Messenius') föranledde emellertid år 1613 hans förflyttning till riksantiqvarie samt kort derefter till en assessorsplats i Svea hofrätt. Snart kom han dock äfven här i trätor, och då det våren 1616 upptäcktes, att han förehaft stämplingar till förmån för polska grenen af Vasaätten, dömdes han till lifstidsfängelse. Han dog såsom katolik. — Messenius var en eldig, insigtsfull, arbetskraftig men sjelfkär, trätlysten och vankelmodig man.

Messenius' inflytande inom dramatiken var icke ringa, och flere författare följde honom i spåren genom att gifva sina skådespel en nationell ton och en viss svensk lokalfärg, låt vara att ämnena icke alltid voro svenska.

Bland de bästa författarne af den Messeniska riktningen förtjenar särskildt nämnas:

Nikolaus Holgeri Catonius (rektor i Kalmar, † 1655), som i tragedien *Troijenborgh* behandlat den trojanska krigssagan med icke ringa poetisk talang.

Magnus Olai Asteropherus (rektor i Arboga, sedan kyrkoherde, † 1647) representerar inom skoldramat en från den Messeniska något skiljaktig riktning. Han författade efter utländska mönster *En lustigh Comœdia vidh nampn Tisbe,* som på ett verkligt dramatiskt sätt, med en för tiden ovanlig formfulländning och utan sedolärande tillägg, behandlade den antika sägnen om Pyramus och Tisbe. Stycket är på sina ställen verkligen komiskt, men mer än lofligt plumpt. Det uppfördes första gången i Arboga af skolynglingar år 1610 och gafs sedan i flere svenska gymnasiestäder. Det trycktes först 1863.

B) Tiden från Stjernhjelm till tidehvarfvets slut (1640—1718).

a) Stjernhjelm, hans samtida skalder och efterföljare.

Svenska litteraturens och särskildt svenska vitterhetens främste man under storhetstiden var:

Georg Stjernhjelm (född 1598 † 1672), som med rätt förvärfvat sig namnet »*svenska skaldekonstens fader*», emedan

Digitized by Google

han är den förste som gifvit den svenska poesien en sant *konstnärlig* behandling. Hans verksamhet inskränkte sig för öfrigt icke till skaldekonsten allena, han var tvärtom en mångfrestande, mångkunnig och i mycket skicklig man, som, snart sagdt, på alla kulturens stigar lemnat spår efter sin dugande verksamhet. Han var språkforskare (han började bl. a. en stor ordbok, »Gamla Svea och Götha Måles Fatebur») och ifrade mycket för språkets rensning, fornforskare, framstående matematiker, häfdaforskare, rättslärd, naturkunnig och tänkare, och på alla dessa områden har han utgifvit arbeten, hvilka vitna om en brinnande nitälskan för vetenskap och vitterhet. Han var för öfrigt, märkligt nog, ingalunda en ung man, då han grep sig an med skaldekonsten, tvärtom räknade han redan 40 år, när han skref sina första dikter, och »det synes», säger Geijer, »som hade han först gripit dertill i patriotisk vrede öfver de hinder, som språkets barbari lade i vägen för uttrycket af hans tankar». Dock skall han främst ihågkommas såsom reformator inom vår vitterhet, såsom den egentlige grundläggaren af vår moderna poesi. Af sin lärare Bure hade Stjernhjelm insupit kärlek till Nordens forntid, hans egna studier hade lärt honom skatta den klassiska forntidens diktning, och i den utländska litteraturen, som han i grunden kände, hade han funnit en förebild, som uppställde Greklands och Romas skalder såsom ideal och mönster. Stjernhjelms förtjenst inskränkte sig sålunda icke till att hafva rensat språket och att i stället för den tunga och ometriska knittelversen hafva infört mera viga och konstnärliga versslag, utan hans skaldskap eger äfven derutinnan betydelse, att man ännu i vår tid bland mycket föråldradt, som är lätt förklarligt i betraktande af tidehvarfvet och tidsafståndet, påträffar en kraftig, poetisk ande, som mäktar gjuta lif i eljes döda allegorier. Först med honom blir den svenska skaldekonsten verkligen en

Digitized by Google

konst, och härom synes han sjelf varit medveten, då han kallade en samling af sina dikter »*Musæ Suethizantes, Thet är Sång Gudinnor Nu först lärande Dichta och Spela på Svenska*».

Stjernhjelms största och märkligaste dikt är hans *Herkules*, en berättande lärodikt, som behandlar den gamla sägnen om Herkules' val mellan visheten (Fru Dygd) och den sinnliga njutningen (Fru Lusta). Det är dock icke den antike halfguden, Stjernhjelm här velat skildra, utan han har i hans person velat sinnebildigt framställa en representant för *svenskheten*, sådan den framträder bäst och ädlast, en representant för högsinnet, som icke lyssnar till Lustans ord, men låter örat upp för hvad Dygden säger.

»Herkules» är epokgörande i afseende på formen, *hexameter*, som förut endast användts helt tillfälligt (af Bure), men som i den svenska vitterheten här första gången framträder mera betydelsefull [1].

En annan betydande dikt af Stjernhjelm är *Bröllopsbesvärs Ihugkommelse*, likaledes på hexameter, men af mera lekande art, i hvilken skalden för första gången anslår en sträng, som sedan rätt ofta dallrar genom vår litteratur, nämligen den godmodiga humorns. Poemet beskrifver i skämtsamma drag bröllopsbestyrens besvärligheter.

För Kristinas hof sammanskref Stjernhjelm några s. k. »*balletter*», en art dramatiska upptåg, rimmade sångspel med dans och musik af allegoriskt innehåll, hvilken genre var

---

[1]) Hexametern är en grekisk versform; hvarje rad består af sex versfötter: daktyler eller spondéer. Den omväxlar ofta med pentametern, »femfoting». Hexametern bör, såsom ett antikt versslag, vara orimmadt, ehuru en del af Stjernhjelms efterföljare af missförstånd rimmade den.

Ex. på hexameter hos Stjernhjelm:

Hercules arla stod upp en morgon i första sin ungdom;

Ex. på ett distikon af hexameter och pentameter i modern svenska:

»Säg mig du doftande vind, som dansar i fröjd öfver fältet,
Såg du min lilja, o säg! såg du min rodnande ros?»

Digitized by Google

mycket omtyckt vid utlandets hof under denna tid. Också var det efter utländska mönster, som Stjernhjelm författade dessa dikter, hvilka bilda den skarpast tänkbara motsats till ett folkdrama (sådant som Messenius tillämnat). De hafva endast betydelse i lyriskt och språkligt afseende. Den förnämsta af dem är *Den fångne Cupido.*

Göran (Georg) Stjernhjelm var son af bergsmannen Olof Marquardsson och antog först ett gammalt slägtnamn *Lilje*. Han föddes i Svartskärs by i Dalarne, erhöll en god uppfostran och fick företaga vidsträckta resor i Tyskland och England, efter hvilka han vid 27 års ålder erhöll plats i Stockholm. Han upphöjdes år 1630 till assessor vid Hofrätten i Dorpat, adlades af Gustaf II Adolf och antog namnet *Stjernhjelm*. (Det förtäljes, att han valde detta namn på grund af ett yttrande han haft som barn, då han en stjernklar vinternatt for öfver sjön Runn och på tillfrågan, hvarifrån han trodde att stjernorna komme, svarade: »Himlen är idel ljus och Gud vandrar der uppe af och an i himlasalen, men som han är en ganska stark man, stöter han ibland med doppskon af sin käpp hål på golfvet, och då lyser ljuset innanför igenom, och det kalla vi stjernor.» Andra anse dock, att namnet är taget från hans förläningsgods, Stjernlunda). År 1642 hemkallades han från Lifland till Stockholm för att deltaga i lagkommissionens arbete. Under de år, som nu följa, hvilka utgöra hans mest lysande och gladaste tid, började han pröfva sitt snilles krafter i poesiens lek, och »Herkules» torde redan före 1650 i det mesta varit färdig. Vid denna tid föll han emellertid i onåd hos Kristina och återflyttades till Lifland, derifrån han dock efter några år hemvände, sedan hans gods utplundrats af ryssarne. Då han dertill miste återstoden af sin förmögenhet genom skeppsbrott, befann han sig med maka och barn i stort armod. Efter ett par år fick dock den store mannen nya ämbetsmannauppdrag, bland dem presidentskapet i det nyinrättade antiqvitetskollegiet. Ännu på sena ålderdomen arbetade han med oförminskade krafter i vetenskapliga ämnen och vederqvickte sig med diktande. Han dog 1672 — 74 år gammal — vårdad på sin dödssäng af sin vän och lärjunge, skalden Columbus. Stjernhjelm var en mycket lärd man, och hans något frisinnade åsigter i teologi gjorde honom misstänkt hos de renlärige. I Lifland, der naturkunnigheternas nyaste upptäckter voro okända, ville presterna lysa honom i bann för häxeri, emedan han genom ett solglas tändt eld på en bondes skägg och under mikroskopet visat allbekanta småkryp i förstorad skepnad. — Af denna jordens goda hade han icke mycket, men hans lust var, såsom han svarade en person, hvilken sporde efter vinsten af hans idkeliga studerande och skrifvande, »att veta sitt namn hågkommet i berömmelse, när han ej mera var till». På sin grafsten ville han hafva ristadt: »Vixit, dum vixit, lætus (Så länge han lefde, lefde han glad»).

Efter Stjernhjelm uppträder ett icke ringa antal skalder. Poesien användes ifrigt både för verldsliga och andliga syften, den blir icke blott en klädnad för bönen i kyrkan eller

Digitized by Google

en prydnad vid familjefesterna, den inskärper lärdomar, uttalar ett älskande hjertas trängtan o. s. v. Språket lade dock fortfarande många hinder i vägen för poetiskt bruk, och betecknande är, att flere af detta tidehvarfs skalder skrefvo bättre på tyska än på modersmålet, som ännu var ett oböjligt och hindersamt material för poetisk behandling.

Endast en del af dessa skalder kunna sägas fullfölja den *Stjernhjelmska riktningen,* och de, som det göra, uppfatta och utveckla blott någon viss sida i hans skaldskap. Ingen eger mästarens snille, för flertalet blir poesien en blott och bar form, fyld allenast med ett lärodiktande innehåll.

Till denna riktning kunna räknas bl. a. *Columbus* och *Lagerlöf,* psalmförfattarne *Spegel, Svedberg* och *Arrhenius,* den lärodiktande fru *Brenner* samt de rimlekande skalderna *Lucidor, Runius* och *Holmström.*

Samuel Columbus (Stjernhjelms personlige lärjunge, kanslist i antiqvitetskollegium, död vid 36 års ålder år 1678), var en rätt begåfvad skald, som dels författat verldsliga qväden (*Odæ Suethicæ*), dels också skildrat skapelsehistorien, syndafallet och försoningen (*Bibliska Verlden*) samt diktat psalmen n:r 440 i vår n. v. psalmbok. Äfvenledes har han i dramatisk form omskrifvit Stjernhjelms *Herkules*, dock utan att dervid vidtaga andra än rent yttre förändringar.

P. Lagerlöf (professor i »poeteri», d. v. s. latinsk skaldekonst, rikshistoriograf, † 1699) skref åtskillig latinsk och svensk vers, bland de senare den på sin tid mycket älskade *Sången till Elisandra.*

Haqvin Spegel (född 1645, biskop i Skara och Linköping, sedan ärkebiskop i Upsala, † 1714) har på det poetiska området förvärfvat sig ett aktadt namn, hufvudsakligen såsom en utmärkt *psalmist,* och af hans hand finnas icke mindre än 18 original och ett tiotal öfversättningar i den n. v. psalmboken. Deremot visar hans stora religiösa epos, *Guds Verk*

Digitized by Google

och Hvila, som efter utländska, närmast danskt, mönster behandlar skapelsehistorien, endast på ett par ställen ansats till verklig poesi, men är i dess helhet torrt och tråkigt. Spegel, en af sitt tidsskedes ädlaste och mest bildade män, har äfven skrifvit en *svensk kyrkohistoria* och en *svensk ordbok* samt arbetat för det nysvenska stafsättet och för utbredande af en större folkbildning.

Jesper Svedberg, Svedenborgs fader (född 1653, död såsom biskop i Skara år 1735), egnade sitt lif åt kyrkans bästa och svenska språkets rykt, men rönte i båda afseendena motstånd. Hans arbete i förra afseendet har i litteraturen bl. a. tagit gestalt i den förbättring af *svenska psalmboken,* som han under loppet af 1690-talet med stor ekonomisk förlust genomdref, alldenstund hans egen upplaga indrogs 1695, men lades till grund för 1696 års numera s. k. »gamla psalmbok». Bland hans egna psalmer må framhållas barnapsalmen *O Gud, som ej de spädas röst föraktar* (n:r 342 i vår n. v. psalmbok). För sina förnuftsenliga språkträfvanden redogjorde han i »Schibboleth» gentemot Urban Hjärne, som försvarade det gamla stafsättet med dubbla vokaler. Svedbergs åsigt segrade småningom.

Jakob Arrhenius (död 1725 såsom professor i historien i Upsala) är äfven en framstående psalmsångare, mera elegisk, mild och vek än de öfriga. Han har bl. a. diktat psalmerna n:r 213 och 215 i vår n. v. psalmbok.

Sofia Brenner, född Weber (död 1730 såsom enka efter den berömde myntkännaren assessor Elias Brenner), Sveriges första skaldinna, var tämligen torr och fantasilös. Hennes förtjenster lågo uteslutande i en för den tiden ren form, hvilket gjorde hennes poetiska alster mycket omtyckta af samtiden. För öfrigt var hon en präktig »hedersgumma» (ord i hennes grafsång), som väl förstod att sköta sitt hus. »Man mötes också i hennes dikter ofta af en doft från köket och barnkammaren, men aldrig från Pinden.»

Lars Johansson (född 1642, student, † 1674), vanligen kallad »**Lucidor**» (af Lucis-*δῶρον,* »ljusets gåfva», hans signatur) förföll visserligen ofta till blott rimmeri, men var dock en skaldenatur, från hvilken ibland rätt poetiska toner kunde

Digitized by Google

klinga. Större delen af hvad han diktat är visserligen andefattigt tillfällighetskram, men bland hans *dryckessånger* och *psalmer* finnas goda stycken. I sin bekanta visa »Skulle jag sörja, så vore jag tokot» uttalar han sitt förakt för de jordiska bekymren med en nästan vild munterhet. Ångern och botkänslan taga sig ett ofta sublimt, ehuru tämligen rått uttryck i hans psalmer, af hvilka tvänne äro i omskrifven form upptagna såsom n:r 465 & 467 i den n. v. psalmboken. Lucidor var en beläst och bildad man (han skref vers på 7 språk), men hans lättsinniga lefverne gjorde honom olycklig och oduglig för allvarligare sysslor. Lucidors dikter utgåfvos efter hans död under titeln *Helikons Blomster*.

Rörande Lucidors lefnadsomständigheter hafva länge sanning och dikt varit hopväfda, och man har också genom förblandning med en helt annan person utspunnit en romantisk kärlekshistoria om honom. Den verklige Lucidor var son af en kapten Johan Ericsson och jämnårig med Columbus, som var hans vän. Efter studier i Upsala och utrikes resor slog han sig ned i Stockholm. Han anlitades mycket som tillfällighetsrimmare; i ett brudqväde hade han emellertid brukat vågade och opassande uttryck, hvarför han anklagades och bortvisades på ett år från Stockholm. Återkommen dit dog han år 1674 efter en strid på källaren Fimmelstången.

Johan Runius (född 1679, sekreterare och informator i ett förnämt hus, † 1713) var ansedd såsom sin tids »skaldefurste», men har icke skattats högt af efterverlden. Trots sin fattigdom och svaga hälsa städse munter och gladlynt, förstod han — tack vare en högst ovanlig rimmargåfva, hvilken också förledde honom att rimma på alla tänkbara ställen — att skrifva tillfällighetsverser på ett sätt, som gjorde honom till samtidens mest populäre poet. Vår tid förefaller han emellertid platt. Ett par af hans dikter röja dock ett lifligt natursinne och en viss qvickhet, som gerna yttrar sig i ordlekar. Hans skaldestycken äro samlade under titeln *Dudaim*.

Betecknande för hans lif och skaldelynne är hvad som täljes om hans sista stunder. På sin dödsdag, som inträffade på hans födelsedag, den 1 juni 1713, begärde han en bägare, hvarpå han drack tre skålar: en till erkänsla för lifvets ingång, en till tack för dess framgång, en

Digitized by Google

till välönskan för dess utgång. Dagen förut, den sista maj, hade han rimmat:

Har Majus varit svår och bitter tid för Runius
Så ger väl honom Gud en ljuf och rolig Junius.

Israel Holmström (krigsråd under konung Karl XII, † 1708), beredde denne konung mycket nöje genom sina lustiga visor, hvaribland »Elin älskar jag rätt mycke» samt grafskriften öfver konungens hund Pompe äro de mest kända.

En annan riktning än den Stjernhjelmska, om man så vill kalla de dels lärodiktande, dels skämtsamma författares verksamhet, som nu behandlats, representeras af en icke fåtalig författarekrets, som omedelbart efter *italienska* mönster sökte behandla den svenska skaldekonsten. Dessa ställde sig i en viss opposition till de rimmerier, hvartill några af de Stjernhjelmska efterföljarnes skaldekonst urartat. Med den förra riktningen har den »romanska» den egenskapen gemensam, att formens utbildning är hufvudsak, och att det poetiska innehållet nedtryckes i kampen mot språket, hvilket här är dess kännbarare, som man valt de svåra, sydländska versformerna. Af denna skolas medlemmar, som äro ganska talrika, må här endast nämnas *Rosenhane* och *Dahlstjerna*, hvarjämte den mera fristående *Freese* lämpligast nämnes i samband med denna grupp.

Gustaf Rosenhane (född 1619, † 1684 såsom president i Dorpat), Stjernhjelms samtida, har sin största betydelse såsom författare af den första större svenska sonettsamling, *Venerid* kallad, hvilken skrefs ungefär samtidigt med Stjernhjelms första uppträdande som skald, ehuru den utkom först 1680. Hans förebild är den italienske skalden Petrarca; kärlek utgör innehållet i sonetterna, men hufvudsaken för Rosenhane var formen, och liksom Stjernhjelm fördes han af nit för modersmålet till poetisk alstring. I en af sina dikter (»Thet svenska språkets klagomål») profeterar han, att en tid skall komma, då svenskan skall höras kring all verlden, då

Digitized by Google

latinet skall skjutas åt sidan och ungdomen i Upsala undervisas på svenska.

Men den svenska fosterlandskänslan tager sig ett ännu stoltare, allt för öfversvallande och bombastiskt uttryck uti det svenska storhetsväldets lofsjungare,

Gunno Dahlstjerna (född 1658, före adlandet Eurelius, son till en prest på Dal, död såsom landtmäteridirektör år 1709). Dahlstjerna är målsman hos oss för en strömning, som på denna tid gick genom hela Europa, kännetecknad af en något skrufvad och svulstig stil, som älskade att begagna floskler och krystade ordsammanställningar. Hos Dahlstjerna, som hvarken i snille eller flärd var jämnbördig med de motsvarande skalderna i andra land, sväfvar likväl dikten aldrig, såsom hos dem ofta är fallet, in på det osedliga området, och med all sin uppstyltadt höga ton och sitt ordkram är han dock värmd af en innerlig fosterländsk stämning, som visserligen ofta svallar öfver. Hans diktning är sålunda en frukt på en gång af hans beundran för det sydliga Europas yppiga och klangfulla poesi och af den rådande hänförelsen för fosterlandets yfverborna storhet, så att båda dessa trådar bilda väfnaden i hans märkligaste arbete, *Kungaskald*, en sorgesång öfver Karl XI:s frånfälle. Liksom Stjernhjelm i Herkules införde den antika hjeltediktens meter (hexametern), har Dahlstjerna här infört den romanska epikens versform, »ottave rime» [1]. Om i denna dikt den italianiserande och

---

[1] »*Ottave rime*» kallas en ursprungligen italiensk versform, åttaradiga strofer, i hvilka 1:sta, 3:dje, 5:te raderna rimma sinsemellan, likaså 2:dra, 4:de, 6:te, samt slutligen 7:de och 8:de.

I den vanliga »ottave rime» består hvarje rad af fem jambiska versfötter (10 à 11 stafvelser). Hos Dahlstjerna består den åter af *alexandriner*.

Alexandrinen, ett synnerligen under 16- och 1700-talet mycket nyttjadt versslag, består af sex jambiska versfötter med en takthvila efter den tredje och med slutrim.

Ex.: En annan ätt står upp; välan, välan I fäder!
hvem är den menskorätt, som på er aska träder?
(Redan Stjernhjelm skref alexandriner.)

Digitized by Google

den fosterländska riktningen samklungo, framträder den senare mera oberörd af utländska inflytanden i *Göta kämpavisa om konungen och herr Peder.*

En sångare, som anslagit en mera mild och blid ton i sin diktning, är den tämligen fristående

Jakob Freese (född 1691, död 1729 som kanslist i Stockholm). Freese var finne, och han har låtit en sträng klinga, som man i vår litteratur återträffar hos flere hans landsmän, en öm, idyllisk, en smula vemodig ton, sådan som senare ljuder i Creutz' och Franzéns skaldskap. Man har kallat hans elegiska (klagodiktande) poesi en »sorg i himmelsblått» (i motsats till Tegnérs bekanta yttrande om den Bellmanska humorn, »en sorg i rosenrödt»), men det är endast i en del dikter, som Freese höjer sig något öfver sina samtida; i andra går han åter i sin vän Runius' spår, och sjelf förklarade han blygsamt, att han i jämförelse med denne icke vore värd skaldenamnet, hvilken åsigt ock var samtidens. Eftervärlden har dock dömt annorlunda och särskildt skattat hans vemodsfulla, fromma, fridsträngtande *Vårbetraktelser under sjukdomen* såsom ett poetiskt uttryck för en ädel andes känslolif.

Freese, som diktade åren 1712—1729, står på öfvergång till nästa tidehvarf.

Dramat under denna tid ledes i rätt skilda spår. En del författare fortsätta skoldramat, men detta åtnjuter icke såsom i Messenius' tid uppmuntran från hofvet. På Kristinas tid inflyttas — såsom en utländsk planta — de s. k. baletterna, hvilka äfven andra än Stjernhjelm omsatte på svensk vers, men vi hafva redan anmärkt, att deras betydelse för ett inhemskt drama är ringa. Mot tidsskedets slut hafva vi dock att anteckna några vigtigare dramatiska företeelser efter utländska mönster. Den mest framstående författaren är

Digitized by Google

Urban Hjärne (född 1641, arkiater, † 1724), för öfrigt utmärkt på en mängd af litteraturens öfriga områden, inom läkekonst, naturvetenskap, språkforskning m. m. Han skref såsom student efter franska förebilder tragedien *Rosimunda*, hvari omhandlas den gamla longobardiska hjeltesagan om Rosamunda, som dråper sin make Alboin, hvilken tvungit henne att dricka ur hennes (af honom dödade) faders hufvudskål. Planen och diktionen äro vida regelbundnare än i de gamla skoldramerna, versarterna äro lika omväxlande som t. ex. i Stjernhjelms baletter, och mycken prakt råder i ordalagen, hvilkas prydlighet utgör hufvudsak.

Stycket bildar öfvergång från det gamla skoldramat till det franskklassiska dramat, som under den nästa perioden blir herskande.

En följd af originalstycken, befryndade med det franskklassiska skådespelet, författades af och för de unga studenter och ämbetsmän, som åren 1686—1691 spelade komedi i den s. k. »*Lejonkulan*» vid kungliga slottet i Stockholm, sedan de förut uppträdt i Upsala under Olof Rudbecks och Lagerlöfs ledning. Dessa unga män, af hvilka flere sedan intogo framstående platser i samhället, utgjorde det *första svenska skådespelaresällskapet*. Ibland deras stycken, som helt igenom äro skrifna på alexandriner, må särskildt framhållas de som hafva till författare **Isak Börk** (död såsom rektor i Narva omkring år 1700).

---

b) Vetenskapliga skriftställare.

Utom de vetenskapliga skriftställare under den Stjernhjelmska och efterstjernhjelmska tiden, som på grund af sin verksamhet äfven på det poetiska området förut omnämnts, återstå här att omtala tvänne män, som ingrepo i det dåtida svenska odlingslifvet med kraft och framgång.

Olof Rudbeck den äldre (född 1630, professor, † 1702) är måhända i än högre grad än Stjernhjelm en representant för tidens mångfrestande lärdom och mångkunnighet, i ty att han icke blott förvärfvade sig ett oförgängligt namn på naturveten-

Digitized by Google

skapens område — han gjorde bl. a. vid 23 års ålder en epokgörande upptäckt inom anatomien — utan också ett visserligen mera förgängligt, men i hans egen tid ej mindre strålande såsom arkeolog. Dessutom visade han sig vara en skicklig mekaniker, byggmästare, trädgårdsmästare, kartritare, musiker o. s. v. — Utom sina naturvetenskapliga och medicinska skrifter, författade på den tidens lärda tungomål, latinet, har han nedlagt sitt rika snilles mångåriga mödor på ett jätte-hugskott, hans ryktbara, mycket omtalade, men numera litet eller intet lästa arbete *Atland* eller *Manhem*, vanligen Atlantikan kalladt, ett väldigt verk i fyra stora band, som utgör höjdpunkten och på samma gång ytterligheten af detta tidehvarfs svärmiska och ovetenskapliga drömmeri om Sveriges urgamla ålder och odling. I detta, trots alla sina fel, storslagna och beundransvärda arbete, sökte han bevisa, att Sverige vore det äldsta och först odlade land på jorden, Platos sagoland »Atlantis», att det vore kulturens vagga, ja, t. o. m. platsen för det bibliska paradiset. Emottaget med förundran och bifall af Europas lärde (det utkom på latin med svensk öfversättning vid sidan), framkallade dock dess öfverdrifter snart en allvarlig kritik, som, en gång väckt, äfven drabbade hela den åskådning och uppfattning, för hvilken denna underbara, vetenskapliga dikt var det mest djerfva och storartade, men också mest öfverdrifna uttrycket.

Olof Rudbeck var född i Vesterås, son af biskopen Johannes Rudbeckius, Messenius' gamle motståndare. Till Upsala kom han vid unga år, och efter några utländska resor fick han också der hela sitt lifs verksamhet. Oegennyttigt styrde han såsom ett slags »öfverprofessor» (kurator) i nära förbindelse med kanslern Magnus Gabriel de la Gardie universitetets angelägenheter, med storartadt och brinnande nit höjande anatomiens, medicinens och botanikens studium, liksom äfven musikens utöfvande; han byggde med egen hand en anatomisk lärosal, planterade sjelf en botanisk trädgård, ledde ungdomens musikaliska öfningar, utgaf landskapslagar och sagor samtidigt med det att han arbetade på sina vetenskapliga storverk, som skaffade honom ett europeiskt namn; men såsom om detta allt icke hade varit nog, deltog han tillika i stadens praktiska angelägenheter på ett sätt, som vid hans död framkallade det trohjertade erkännandet: »Allt, som skulle göras, gjorde han i sta'n». I allt lade han i dagen en eldig, bottenärlig, duglig,

Digitized by Google

munter och hjelpsam, om också skäligen myndig och sjelfrådig, natur. I september år 1702, kort efter den stora branden i Upsala, hvarvid den outgifna fortsättningen af Atlantikan äfvensom hans dyrbara botaniska arbeten blifvit lågornas rof, skattade den store mannen åt förgängelsen.

Anders Rydelius (född 1671, professor och biskop i Lund, vid hvars universitet han på sin tid var främste mannen, † 1738) var en tänkare af Cartesius' skola, som i en mängd arbeten, men särskildt i sina *Förnuftsöfningar,* utvecklade sina filosofiska åsigter på ett godt och klart språk. Detta arbete utgör det första större, inhemska verk i filosofi, som vår litteratur eger. Hans verksamhet sträckte sig äfven in i nästa tidehvarf, och han utöfvade mycket inflytande på Dalin, hvilken var hans personlige lärjunge. Han slöt sig äfven till den franska skolan i uppfattningen af poesiens betydelse.

Digitized by Google

IV. Frihetstiden (1719–1772).

1) Öfversigt.

Stormaktsdrömmen var slut, då med tolfte Karls död vid Fredrikshald dess sol gick ned i blod. Ett nytt skede började, som visserligen i politiskt afseende, jämte onekliga förtjenster, äfven led af betänkliga lyten, men som åter i kulturhistoriskt afseende är Sveriges mest glänsande period. Hvarken förr eller senare har vår lärdomshistoria — och icke månget annat lands häller — haft att uppvisa en sådan rad af lysande namn. Den hittills okända, tjuguåriga fredstid, som rådde under Arvid Horns visa styrelse, bidrog naturligtvis väsentligen till en inre blomstring, som icke var mindre ärofull, för det den icke grott på krigets mark. Och friheten visade sig här, ehuru ofta missförstådd och missbrukad, i hög grad gynnsam för odlingens fortgång. Väl var den frihet, som man bar på tungan, icke alltid en sanning, och partilidelsen visade sig ofta hämmande för den fria yttranderätten. Men detta gälde mindre den egentliga vetenskapen eller skönlitteraturen än politiken, och det var i hvarje fall under detta tidsskede (1765), som nationen erhöll sin första tryckfrihet, efter att förut censuren ofta utöfvat ett plågsamt och förhatligt inflytande på litteraturen.

I hög mån välgörande för vetenskap, vitterhet och konst verkade det nit och intresse för den högre odlingen, som ådagalades af frihetstidens maktegande män, liksom äfven från 1744 af Lovisa Ulrikas hof. Uttryck för detta intresse voro bland annat de akademier, som under denna tid grun-

Digitized by Google

dades och som nu i vida öfver ett sekel verkat gagnande för vetenskap och konst. År 1735 bildades sålunda *målare- och bildhuggareakademien* (numera fria konsternas akademi), grundlagd af Karl Gustaf Tessin; år 1739 stiftades af Linné, v. Höpken, Alströmer med flere *vetenskapsakademien*, som i synnerhet egnat mycken omvårdnad åt naturvetenskaperna; år 1753 grundlade Lovisa Ulrika *vitterhetsakademien* för den i skön form klädda historieskrifningen samt poesi och vältalighet. Slutligen stiftade Gustaf III under frihetstidens sista år 1771 *musikaliska akademien*. Äfven må i samband härmed omnämnas den af en del magnater grundade *svenska teatern*, på hvilken från år 1737 en hel hop original och öfversättningar uppfördes, men som 1753 undanträngdes af franska sällskap, som mera gynnades af hofvet.

Vid betraktande af det *vetenskapliga* lifvet under frihetstiden skall man finna, att detta öfvervägande var riktadt på de vetenskaper, som syftade åt praktiskt håll. Särskildt kunde Sverige inom naturvetenskapernas område, som förut odlats endast af ett fåtal svenskar, redan ett årtionde efter freden i Nystad uppträda jämnbördigt med hvilken kulturstat som hälst och stod ett och annat årtionde senare främst i ledet inom djur- och växtkunskapen genom sin tids, att icke säga alla tiders, störste naturforskare, *Linné* och hans många efterföljare; inom mineralogien och kemien genom *Torbern Olof Bergman* och *Karl Vilhelm Schéele*, syrets upptäckare m. fl., hvarjämte på de matematiskt-fysiska vetenskaperna framstående män arbetade, att särskildt nämna astronomen *Anders Celsius*. Läkarekonsten fann en utmärkt målsman i *Nils Rosén von Rosenstein*, som kallats »den svenska läkarekonstens fader».

Äfven inom öfriga vetenskaper röjde sig lif och framgångsrikt arbete. På häfdaforskningens fält utmärkte sig

Digitized by Google

Sven Bring (adlad *Lagerbring*), *Dalin*, *Olof Celsius* med flere, hvilka grundlade den i högre mening vetenskapliga historieskrifningen på vårt språk. Inom filosofien framstodo den skarpsinnige *Per Forskål* och den både såsom teolog och filosof verldsberömde *Emanuel Svedenborg*, båda tillika naturforskare.

På rättsvetenskapens område har tiden satt sig ett minnesmärke i den ännu gällande *1734 års lag*, till hvilken dock föregående tidehvarf i betydlig mån medverkat genom förarbeten. Rättsvetenskapens mest lysande namn under detta skede är för öfrigt *David Nehrman* (adlad *Ehrenstråle*), högst framstående både såsom lärare och skriftställare.

Språkforskningen tog ett nytt steg framåt under detta tidehvarf, liksom skriftställarne, enkanneligen Dalin, lade mycken vigt vid en god och ren språkbehandling, om också franska glosor allt fortfarande funno inträde bland språkförrådet. Af språkliga minnesmärken är för öfrigt den nämnda 1734 års lag att framhålla såsom det största konststycke i stilistisk väg, som svenska språket på flere sekel har att uppvisa, utmärkt för gedigenhet, afmätt korthet, rundning och träffande bestämdhet. Språkforskare af rang voro bl. a. *Abraham Sahlstedt* och — främst af alla — den grundlärde *Johan Ihre*. (Fornkunskapen deremot företer under både detta och äfven i viss mån nästa tidehvarf en afgjord afmattning och reaktion efter föregående tidehvarfs djerfva öfverdrifter.)

Inom *vitterheten* röjer sig under frihetstiden en verksamhet, hvilken är värd mycken aktning och som frambäres af ganska rikt begåfvade målsmän. Under det vår vitterhet under de förra tidehvarfven företrädesvis rönte inverkan från Tyskland och Italien, så påverkas den under denna tid starkt från England och Frankrike. Om inflytandet från det förra landet mera är inskränkt till tidehvarfvets början och

Digitized by Google

i synnerhet kan spåras i hela den frisinnade *andan* af tidens skriftställarskap, så är det deremot inom poesien, som den *franska smaken,* här liksom i andra land, nu blir så godt som allena herskande och det för hela århundradet. År 1635 hade Richelieu grundat franska akademien och dermed stadgat den »franskklassiska» stilen såsom en envåldsmakt inom litteraturen, och för poesien hade (i synnerhet genom *Boileau*, af hvars skrifter ett par öfversattes till svenskan på 1720-talet), med Horatius såsom förebild, stiftats en mängd lagar och bestämmelser, af hvilka många voro sunda och riktiga, andra åter alldeles klafbundo fantasien och lade onödiga bojor på skaldens frihet. Diktningen blef öfvervägande förståndssak, »korrekthet» och »finhet» fordrades framför allt. Dertill kom att poesien fortfarande uppfattades hufvudsakligen ur synpunkten af det nyttiga (»utile dulci»). »Hon borde på ett behagligt sätt framställa sanna och träffande tankar, hvilka kunde vara till nytta.» — Hela diktningen fick vidare en prägel af hofstämning och envälde, som var ett uttryck af det slafviska sinne, hvilket rådde vid Ludvig XIV:s hof. Man skildrade endast de högsta klassernas lif — i fall man icke iklädde de höga herrarne och damerna liksom för ro skull en herdekostym, som det brast all sanning, men hvilken skulle gälla såsom »menlös» —, man använde så godt som uteslutande en viss bestämd meter, den ståtliga, men något tunga och tvångfulla alexandrinen man pålade inom dramat författaren en del onaturliga band, under det man i epiken i stället för de antika gudafigurerna använde ett slags personifierade egenskaper, såsom uppträdande allegoriska personligheter, och man älskade att omdana lyriken, som för öfrigt mest tog skepnad af lärodikt, till ett slags versifierad vältalighet.

Denna smak hade likväl gentemot den föregående regellösheten obestridliga och alltid beundransvärda förtjenster

Digitized by Google

och hade under så utmärkta bärare deraf som bl. a. de stora tragöderna *Corneille* och *Racine* och komediförfattaren *Molière* samt till följd af den öfvermakt, som Frankrike både i politiskt och kulturhistoriskt afseende vid denna tid innehade i Europa, spridt sig öfver hela den bildade verlden. Den kom nu så småningom äfven hit och verkade mycket välgörande för hyfsning och regelbindande af vårt poetiska språk såväl som af vår prosaskrift, äfvensom till smakens utbildning och förädling i allmänhet. Mycket barbariskt och rått behöfde bortrensas, ögat måste öppnas för det enklas, klaras och genomskinligas skönhet, och om man också både nu och senare slog öfver till en något stel formalism, så har likväl under inflytande af denna smak åtskilligt af det skönaste på svenskt tungomål diktats och skrifvits.

Till vitterhetens fromma verkade de vittra sällskap, som nu efter utländska mönster började bildas här i Sverige och hvaruti för vitterheten intresserade personer samverkade. Ofvan har nämnts *ett* sådant, nämligen vitterhetsakademien, i hvilken bl. a. *Dalin* och *Höpken* samt de flesta framstående historikerna arbetade, och som erhöll ett slags hofprägel, men före denna akademi och vid sidan deraf verkade andra, af hvilka här särskildt må nämnas »Tanckebyggarorden» (sedermera »Utile Dulci»), i hvilket sällskap fru *Nordenflycht* samt *Creutz* och *Gyllenborg* voro medlemmar, samt »Vitterlek», som blomstrade omkring år 1760, och hvari skalden och tänkaren *Olof Bergklint* var själen.

Det är för öfrigt att märka, att omkring år 1763 de vittra författare, som företrädesvis skänka frihetstiden dess prägel, upphöra med sitt skriftställeri. Detta år utslockna nämligen trenne för den svenska vitterheten betydelsefulla lif — Dalin, fru Nordenflycht och romanförfattaren Mörk —; Creutz reser ut och utbyter för alltid skaldekonsten mot diplomatien, och äfven Gyllenborg låter för någon tid sin

Digitized by Google

lyra hvila. Men å andra sidan uppstå en del nya författare — och bland dem ingen mindre än *Bellman* (se nästa tidsskede!) — hvilken nu diktar flere af sina härligaste sånger i mycket oberoende af de franska smakreglerna. Frihetstidens sista årtionde, som man med orätt betecknat såsom en »vitterhetens graf», är sålunda lämpligast att betrakta såsom ett öfvergångsskede, en inledning till den gustavianska tiden.

---

2) Skriftställare.

a) Dalin, hans föregångare och efterföljare. — Bergklint.

Samuel von Triewald (född 1688, ämbetsman, trädde i holsteinsk tjenst såsom anhängare af hertig Karl Fredrik, död 1743) kan anses såsom Dalins närmaste föregångare. Denne författare tog till sin uppgift att uppträda mot de andefattiga rimmerier, till hvilka de Stjernhjelmska efterföljarne ofta nog förföllo, hvarjämte han äfven gisslade öfverdrifterna hos Dahlstjerna och andra. Detta gjorde han i några kraftiga satirer i versform, särskildt i *Satir mot våra dumma poeter*, hvarigenom han kan betraktas såsom en värdig föregångare till sådana mästare inom vår satiriska poesi som Dalin, Kellgren och Leopold. Den förstnämnde hyste också för sin äldre skaldebroder mycken beundran.

Olof von Dalin (född 1708, kansliråd, † 1763) är som nämndt den nya litteraturens mest märklige målsman och är särskildt den nyare svenska prosastilens grundläggare och mästare. Han var för öfrigt verksam på många olika områden såsom tidskriftsutgifvare, författare till visor och hjeltedikter, skriftställare på det dramatiska området och häfdatecknare, intagande på alla fälten en af de främsta platserna under denna tid.

Digitized by Google

Sitt första anseende såsom skriftställare vann han egentligen genom sin moraliskt satiriska veckoskrift, *Then Svenska Argus*, 1733—1734, i hvilken han efter *engelska* mönster (Addison) gisslade tidens dårskaper i en skämtsam stil och på ett språk, hvars elegans då var okänd. Före denna tidskrift hade — en enstaka företeelse oräknad — tidnings- och tidskriftspressen endast bestått i meddelande af en och annan krigsnyhet o. d. Här åter röjer sig en sjelfständig, qvick och lekande behandling af en mängd frågor, alla likväl fallande utom politikens område. Det hela fick en anstrykning af fortgående berättelse, eftersom Dalin älskade att använda vissa bestämda personer, som jämt återkommo och bildade liksom en genomgående tråd genom alla de förhållanden, hvilka i tidskriften behandlades. Storartadt var det uppseende, som Argus på sin tid väckte; hvarje torsdag, »Argusdagen», motsågs med längtan, och en samtida författare skrifver, att man gick till läsningen af denna tidning, »liksom då man går till bords med hungrig mage», och att när Argus upphörde 1734, blef det liksom tomt, och man sörjde öfver hela riket liksom öfver »ett besynnerligt dödsfall». Författaren var någon tid okänd, och oaktadt rikets ständer år 1734 beslutit en nationalbelöning till den anonyme författaren, dröjde det till 1736, innan det blef bekant, hvem han var.

Redan i Argus står Dalin såsom en framstående prosasatiriker, och äfven i senare arbeten har man dråpliga prof på hans skämt i prosaform, af hvilka några drabbade det öfverdrifna, ovetenskapliga svärmeriet för fornsaker, andra det onödiga inblandandet af främmande ord i svenska språket o. s. v. Dessutom plägade han efter engelska mönster att i sagoform allegoriskt behandla politiska förhållanden, såsom i sin bekanta *Saga om hästen,* hvari han under bilden af en häst och dess olika ryttare täljer svenska folkets öden

Digitized by Google

från Gustaf Vasa till Karl XII:s död. Dessa hans sagor vunno talrika efterbildningar.

Såsom *poet* försökte sig Dalin i alla diktarterna. Mest berömd bland hans större poetiska alster är hans stora *epos Svenska Friheten,* författadt med anledning af den olyckliga utgången af 1741—1742 års krig. Stycket, som visserligen är föga episkt i anläggning och utförande, var skrifvet i stoltare alexandriner, än som dittills förekommit på svenskt mål, och gjorde på sin samtid ungefär ett liknande intryck som Tegnérs Svea på tiden efter 1809 års krig.

Inom *dramats* område, der med år 1737 en rätt liflig verksamhet börjar yppa sig med anledning af den nya »Kungliga Svenska Skådeplatsen», har Dalin författat en tragedi, *Brynhilda eller den olyckliga kärleken,* hvari han, enligt den fransk-klassiska smaken, på ett tämligen torrt och saftlöst sätt, utan spår till historisk färg, behandlat ett ämne ur den gamla Eddan, och vidare en komedi *Den afundsjuke,* som är skrifven efter den store danske komediförfattaren Holbergs mönster och som eger mycken förtjenst i behandlingen af dialogen.

Mera njutbara för vår tid än Dalins, till större delen numera glömda, »stora poesi», äro hans smärre skaldestycken, som mestadels härröra från tiden efter 1751, då han kom i närmare beröring med Lovisa Ulrikas hof. Bland mycket tillfällighetskram utan ringaste betydelse spåras här värdefulla dikter och visor, deribland några hållna i folkvisans tonart, t. ex. *Engsövisan.* Bäst flöt hans skaldeådra, när han fick anslå en komisk sträng, såsom i »Skatan sitter på kyrketorn» och andra, hvilka i all sin enkelhet vittna om hans egendomliga, poetiska anlag och hans stora makt öfver språket. I dem visar han sig som en föregångare till Bellman, Kellgren, fru Lenngren och Franzén. — Bland hans satirer i

Digitized by Google

versform är mest kändt *Aprilverk om vår härliga tid,* hvilket utmärker sig för mycken satirisk styrka.

Såsom historieskrifvare är Dalin ryktbar för sin *Svea rikes historia*, som i ett sammanhang skildrar Sveriges öden till Karl IX:s död. I synnerhet genom sina stilistiska förtjenster intager det en framstående plats i den svenska häfdateckningen; framställningssättet är klart, behagligt och allmänfattligt, hvadan det är sagdt om honom, att han flyttade »historien från väggarnas bokhyllor in i svenskarnes hjertan».

Olof Dalin föddes i Halland, der fadern var prest. Redan som mycket ung kom han till Lund, hvarest han åtnjöt ledning af sin frände, den ofvan omtalade professor Rydelius, hvilken äfven utöfvade ett välgörande inflytande på ynglingens skaldeanlag och sannolikt riktade dessa åt den franska smaken. På Rydelius' förord erhöll Dalin plats såsom lärare i ett förnämt hus i Stockholm, från hvilket han snart infördes i flere af hufvudstadens finaste och mest ansedda kretsar. I dessa, liksom i det 1732 stiftade riddaresamfundet »Awazu och Wallassis», en orden, som för öfrigt bestod af unge ädlingar af hattpartiet, hvilka särskildt med värme vårdade Karl XII:s minne, lät han ofta sin skaldeådra flöda. Sedan han blifvit känd såsom författaren till Argus, vardt han föremål för ynnestbevis från många håll och utnämndes 1737 till kunglig bibliotekarie. Åren 1739—1740 företog han en utrikes resa; i synnerhet dröjde han i Paris och här — under umgänge med Tessin och genom honom med den franska litterära verlden — blef han, hvars riktning förut varit mest påverkad från England, en afgjord målsman för den franska smaken. Efter sin hemkomst fick han plats i vetenskapsakademien och uppdrag af ständerna att författa en svensk rikshistoria. I politiskt afseende drog han sig allt mera ifrån hattpartiet, som han förut slutit sig till, och närmade sig det unga hofvet samt blef 1751 lärare för kronprinsen Gustaf och hyllade härefter helt och hållet Lovisa Ulrikas smakriktning, förströende hofkretsarne med en mängd små tillfällighetspoem, oftast obetydliga, men någon gång täcka och innerliga uttryck för en harmlös glädje. Han adlades, blef kansliråd, sekreterare i den nystiftade vitterhetsakademien och rikshistoriograf. Men hans förbindelser med hofvet invecklade honom i politiska stämplingar till konungamaktens utvidgande, åren 1755—1756, med den påföljd, att han förvisades från hofvet och förbjöds att närma sig de ställen, hvarest de kungliga vistades. Endast genom beskydd af mäktiga vänner lärer han räddats från ett tilltänkt dödsstraff. Nu vistades han hos ett par aristokrater, bl. a. på det af honom så vackert besjungna *Engsö,* och använde sin lediga tid till sitt historiska arbete. — År 1761 upphäfdes till Dalins stora glädje förvisningsdomen från de kungliga, och 1763 utnämndes Dalin till hofkansler. T. o. m. riksrådsstolen lärer varit honom ämnad, men döden öfverraskade sistnämnda år den blide och snillrike mannen. Vid Lofö kyrkogård reste Lovisa Ulrika honom en präktig minnesvård, hvars inskrift slöt med följande tacksamhetens ord: »*Må jorden vårda dig lätt, du, som genom skämt och qvickhet lättat de konungsliga bekymren.*»

Digitized by Google

I den af Dalin inslagna riktningen verkade tidehvarfvets flesta öfriga författare.

Karl Gustaf Tessin (född 1695, riksråd och kanslipresident, † 1760), hvilkens lysande bana på det politiska området är känd, har äfven inskrifvit sitt namn inom vår vittra och konstnärliga historia. Med en fäderneärfd blick för det sköna samt med en förvärfvad, fin bildning och rik insigt i en mängd olika ämnen, var han icke blott — under lyckans dagar — en varm konstens och vitterhetens beskyddare, utan också en prosaskriftställare icke utan förtjenst (i sin *Dagbok* och sina *En gammal mans bref till en ung prins*) samt en framstående politisk och vitter *vältalare.* I denna sistnämnda egenskap må han här särskildt erinras såsom en af de förste målsmännen för den eleganta, något cirklade smak, som från denna tid och i synnerhet under nästa skede blef så förherskande i vårt land.

Anders Johan von Höpken (född 1712, riksråd, kanslipresident, † 1789) var i ännu högre mån en representant för denna vältalighet; hans *tal* och *äreminnen* (exempelvis öfver Ekeblad och Tessin) äro i högsta måtto praktfulla, men utmärka sig derjämte för en styrka i tanken, en kraft i uttrycket och en renhet i språket, som göra dem till mönster i en art af skriftställarskap, som eljest lätt nog frestas att urarta till skal utan kärna.

Jakob Henrik Mörk (född 1714, kyrkoherde, † 1763) är Sveriges förste *romanförfattare.* Hans romaner äro af allvarligt moraliserande art, skrifna efter utländska mönster på ett rätt förtjenstfullt språk, som likväl ej tål jämförelse med Dalins. I desamma uppenbarar sig en from ande, men behandlingssättet gör dem för vår tid onjutbara. Den mest

Digitized by Google

bekanta heter *Adalrik och Göthilda* och rör sig på fornskandinavisk botten.

Jakob Wallenberg (född 1746, † såsom kyrkoherde 1778) läses, i motsats till Mörk, ännu i vår tid med ett visst nöje, tack vare hans i humoristisk stil hållna reseskildring, *Min son på Galejan*, dagboksanteckningar från en färd till Ostindien, åren 1769—1771, som emellertid utkom först efter författarens död. Den röjer i allt Dalins skola, men uppenbarar äfven bekantskap med den samtida engelska humorn (Swift) och utmärker sig helt igenom för en präktig prosastil, qvickhet och en glad lifsåskådning. Wallenberg är äfven bekant för sitt under nästa tidsskede författade sorgespel, Susanna, med bibliskt ämne.

Anders Odel (ämbetsman, † 1773) författade »Hattarnes marseljäs», den ryktbara *Sinclairsvisan,* som kanske mer än något annat bidrog att göra det olycksbringande kriget 1742 populärt. Den skildrar, huru den mördade Malcolm Sinclair kommer till underjorden och der träffar Sveriges hjeltar.

Olof Carelius (prest, † 1758) skref en annan populär dikt, den s. k. *Hönsgummans visa*, som lifligt skildrar tillståndet på »herregålen» (Sveriges rike) under olika herrskap (från Kristina till Adolf Fredrik).

Erik Wrangel (riksråd, † 1765) är bland flere sorgspelsförfattare under denna tid den mest nämnvärde; han skref för den nybildade svenska skådeplatsen en del dramatiska arbeten.

Karl Gyllenborg (den store hattchefen, † 1756), stor vän af konster och vetenskaper, »lärdomens gyllene borg», utarbetade sjelf med engelska och franska förebilder lustspelet *Svenska Sprätthöken*, det första svenska original, som uppfördes på 1737 års skådeplats.

Reinhold Gustaf Modée (framstående lagsamlare, hofrättsassessor, † 1752) var tidens bäste lustspelsförfattare och skref efter Molières och Holbergs mönster trenne komedier, utmärkta för en ovanligt god karaktärsteckning.

Magnus Lagerström (sekreterare i Ostindiska kompaniet, † 1759) öfversatte — liksom flere samtida — till svenskan åtskilliga utländska,

Digitized by Google

dramatiska arbeten, bland annat af Holberg, hvars »Jeppe på berget» i synnerhet var älskad, och Molière.

Olof Bergklint (född 1733, lektor, kyrkoherde, † 1805) var tidens främste smakdomare. Han gaf en vink om, att man borde se skaldekonsten i filosofiens ljus, och framlade många sunda åsigter i sina granskningar. Han skref äfven sjelf åtskillig god, reflekterande lyrik, deribland *Odet öfver motgången* samt *Den blinde.* Dessutom var han en framstående vältalare, och han förtjenar äfven erinras såsom lärare för skalden J. G. Oxenstjerna.

---

b) Fru Nordenflycht, Creutz och Gyllenborg.

Hedvig Charlotta Nordenflycht (född 1718, † 1763) var, såsom ofvan är antydt, medelpunkten för en annan vitter krets än den, som under Lovisa Ulrikas skydd med sådana ledamöter som Dalin och Höpken m. fl. arbetade i vitterhetsakademien. Någon större skiljaktighet i grundsatser mellan hennes krets, till hvilken bland andra Creutz och Gustaf Fr. Gyllenborg hörde, och den Dalinska kan svårligen påpekas, enär båda hyllade den franska smaken, men en viss motkänsla, som det vill synas, af rent personlig och politisk natur, rådde dock emellan båda.

Fru Nordenflycht representerar i sin lyriska skaldeverksamhet tvänne tämligen skilda skeden. Under hennes första utvecklingstid, som torde kunna anses omfatta 1740-talet och ett par år på nästa årtionde, ljuda från hennes lyra samma ömsom idylliska, ömsom känslosamma toner, som klungo till oss ur Freeses diktning, äfven i det afseende visande slägtskap med denna, att hvad hon sjunger var i sanning *kändt*, icke »gjordt». Det var i diktsamlingarna *Den sörjande turtur-*

Digitized by Google

dufvan och *Qvinligt tankespel* (det senare en poetisk årsbok), som hon under dessa år offentliggjorde sin lyras förstlingar, hvilka voro uttryck för ett lidelsefullt hjertas svallande känslor. År 1753, samma år som vitterhetsakademien stiftades, började samarbetet med Creutz och Gyllenborg m. fl. uti det ofvan nämnda vittra sällskapet. Detta sällskaps uppgift var att höja den svenska skaldekonsten, och de mönster, som härvid uppställdes, voro just de franska klassikerna. Det var i den franska poesien, som de unga Creutz och Gyllenborg invigde sin vittra väninna, och hennes senare arbeten, herdedikter, elegier äfvensom hjeltedikter, hvilka offentliggjordes i de samlingar »Våra försök», som detta vittra sällskap utgaf, röja också finare språk och versifikation samt mera elegans än de äldre dikterna, på samma gång de bibehålla dessas idylliska känsla och enkla naivetet; när fru Nordenflycht anslog den heroiska tonen, såsom i hjeltedikten *Försök till Caroliade*, hvilken skildrade tåget öfver Bält, var hon minst lyckad, enär hon här rörde sig på ett område, som för henne var mera främmande och mindre tacksamt, än då det gälde att tolka det egna hjertats slag. Hon kläder ofta in sina idylliska personligheter i herdedrägter (deraf skaldenamnet »Herdinnan i Norden»), ett såsom ofvan är nämndt på den tiden, i synnerhet i kärleksdikter, mycket omtyckt sätt att förkläda sina egna känslor. Hennes lefnadsöden hafva förskaffat henne en viss romantisk ryktbarhet, icke alltid af det lyckliga slaget; emellertid har hennes samtid och eftertid dömt henne i mycket orättvist och fördomsfullt.

Hedvig Charlotta Nordenflycht, dotter till kamreraren i kammarkollegium And. Nordenflycht, visade redan som barn så stor vetgirighet, att den ingaf föräldrarne räddhåga för att hon skulle blifva en »lärd i stubb», hvilket stred mot den tidens »goda ton». Förbud mot läsning halp dock föga; i smyg skaffade hon sig medel att tillfredsställa sin läslust. Af sin döende fader öfvertalades hon att förlofva sig med mekanikern Joh. Tideman, som emellertid efter tre års förlofning afled. Kort derefter blef hon bekant med en prestman, Jakob

Digitized by Google

Fabricius. De förälskade sig i hvarandra, men genom en slägtings motstånd uppsköts giftermålet i fyra år. Ändtligen firades deras bröllop 1741, men deras förening vardt af kort varaktighet, ty redan samma år afled Fabricius. Hennes sorg var gränslös; hon flyttade till ett torp på landet utanför Stockholm, hvarest hon gaf uttryck åt sin sorgsna stämning i den ofvan nämnda samlingen elegier, Den sörjande Turturdufvan. 1744 återflyttade hon till Stockholm och knöt der längre fram, som nämndt är, bekantskap med flere af tidens unga vitterlekare. Bland de vittra vännerna, som omgåfvo henne, fans en ung man vid namn Joh. Fischerström. I honom förälskade sig den fyrtiotreåriga skaldinnan med den svärmiska häftighet, som var henne egen, men väckte icke hans genkärlek. Man har påstått, att hon af sorg häröfver kastat sig i Mälaren i grannskapet af Skokloster, hvarest hon hade tillbragt sin sista tid, att hon visserligen räddats men afledit ett par dagar senare. Åt tillnamnet »den svenska Sapfo» gafs äfven den bimening, att hon liksom den grekiska skaldinnan Sapfo störtat sig i vågorna, men berättelsen härom är icke säkert bestyrkt.

Af de båda framstående skaldebröder, som utgingo ur fru Nordenflychts krets och som sinsemellan förete ett i vår litteraturhistoria ensamt stående fostbrödralag, utvecklar *Creutz* mera det idylliska elementet hos fru Nordenflycht, *Gyllenborg* åter det »heroiskt filosofiska».

Gustaf Filip Creutz (född i Finland 1729, kanslipresident, upphörde 1763 att dikta, då han flyttade till utlandet såsom svenskt sändebud, hemkom 1783, † 1785) är utan gensägelse af dessa båda den störste skalden. Hans herdeepos, *Atis och Camilla*, gjorde på sin tid ett uppseende motsvarande det, som i vårt århundrade Tegnérs Fritiofs Saga och Runebergs Fänrik Stål väckt, och den var älsklingsboken synnerligast hos den qvinliga delen af det tredje slägtledet före vårt [1]. Den är kanske den skönaste idyll, som är skrifven på svenska språket i afseende på fantasiens saftighet, mjukhet och oskuld, språkets renhet och outsägliga välljud. Dikten skildrar ett kärleksförhållande mellan en ung lejonjägare,

[1] »När Gustaf än var Sveriges kung
Och gamla mormor än var ung,
Och i corsage hon gick så nätt,
Med pudradt hår och bröstrosett
Hon fick den gåfvan, som jag tror,
Till namnsdagsgåfva af *sin mor*.»
(C. D. af Wirsén.)

Digitized by Google

Atis, och Dianas prestinna, Camilla, deras pröfningar och lidanden samt slutliga förening. Formen är ypperliga, välbildade alexandriner [1], som icke på vårt språk öfverträffats. Att dikten numera på oss icke gör ett så mäktigt intryck, beror derpå, att språkets skönhet icke är så slående för dem, som känna Tegnér, Stagnelius och Runeberg, som för Creutz' samtid och äfven derpå, att handlingen är obetydlig i förhållande till de något uttänjda målningarna af natur och personer. Man har äfven från Creutz' hand andra värdefulla dikter. — Creutz är den mest poetiskt utrustade naturen före Bellman, och det var till stor skada för vår litteratur, att hans poetiska bana afbröts för den politiska.

Gustaf Fredrik Gyllenborg (född 1731, sammanträffade 1751 med Creutz, kansliråd, † 1808) var utgången ur en slägt, som före honom räknat fyra skalder, deribland farbrodern, kanslipresidenten. Hans diktning är »romarvulen», sträng, ofta uttryck för missnöje och verldsförakt, mera tankerik än lekande, ett mellanting mellan dikt och vältalighet, för öfrigt mycket formfulländad. Bland hans dikter äro att märka de fyra beskrifvande naturqvädena *Årstiderna* — tillhörande en på denna tid i Europa synnerligen omtyckt afart af diktningen (»måleri i ord») — samt en del lärodikter, *Menniskans nöjen*, *Ode öfver själens styrka* m. fl., hållna i en manlig och ädel ton. — Dessutom var Gyllenborg en god satiriker, gisslande sin tids seder med kraft och skärpa, t. ex. i *Verldsföraktaren*. Af ett satiriskt lärodiktande skaplynne äro äfven hans *Fabler* (ett hundradetal), som tillhöra det bästa, som i detta slag finnas skrifna på svenska. — Hans stora epos *Tåget öfver Bält*, hållet i en uppstyltad tonart, med stark allegorisering efter franskt mönster, är deremot för vår tid onjutbart; så ock hans under den gustavianska tiden skrifna dramer.

[1] Om alexandrinen se sid. 37.

Digitized by Google

— Af den gustavianska tidens skalder betraktades Gyllenborg såsom deras »*fader*».

---

c) Vetenskapliga och religiösa skriftställare.

Bland de talrika vetenskapliga författare, hvilka utgöra detta tidehvarfs stolthet, vände sig några äfven till en större allmänhet och gjorde denna förtrolig med de resultat, hvartill de genom sin forskning kommit. Af dessa må utom **Dalin,** för hvars verksamhet i det föregående redogjorts, nämnas följande:

Sven Lagerbring (född 1707, professor i Lund, adlad, hette förut Bring, † 1787) är jämte Dalin den märkligaste af tidens häfdatecknare. Man eger från hans hand en skildring af Svea rikes historia (från äldsta tider in på 1400-talet) samt ett mindre sammandrag af våra häfder, förda ända till år 1772. Hans styrka låg i den vetenskapliga forskningens grundlighet, hvari han vida öfverträffade Dalin; mindre i stilens behag, i hvilket afseende han står under sina samtida.

Olof Celsius († såsom biskop i Lund 1794) har förvärfvat sig en välförtjent ryktbarhet genom sina arbeten *Gustaf I:s Historia*, utmärkt för ett ovanligt behagligt framställningssätt, samt *Sveriges Kyrkohistoria*. Celsius försökte sig äfven såsom poet (epos och tragedi) och har dessutom grundlagt vår första kritiska, literära tidning.

Anders af Botin (kammarråd, † 1790) har författat flere utmärkta skrifter i Sveriges historia äfvensom i kameralvetenskap.

Anders Schönberg (rikshistoriograf, † 1811) är en häfdatecknare af hög rang, utmärkt för sin grundliga och flitiga forskning och sin angenäma, kraftiga stil. Hans bästa arbete, som ännu användes för studier vid universiteten, är *Historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider.* Detta började utgifvas under Schönbergs lifstid, men offentliggörandet afbröts på grund af Gustaf III:s missnöje med författarens frisinnade åsigter, och först så sent som 1850 utkommo de fullständigt. Schönberg har äfven författat på sin tid mycket lästa uppsatser i ästetiska, filosofiska och politiska ämnen (»Bref till Menalcas»).

Digitized by Google

Karl Kristofersson Giörwell, »de lärda mödors patriark» († 1811), är tidens flitigaste och mest nitiske samlare af historiska handlingar samt en outtröttlig och oegennyttig arbetare på det publicistiska området. Från år 1755 utgaf han den första kritiska journal af större omfattning: *Den Svenske Merkurius.* Denne följdes sedan af talrika andra liknande skrifter från hans hand ända in på 1790-talet.

Sitt namn valde han på grund af Lagerbrings ord: »*Gör-väl* hvad du gör, så får du nog ett godt namn!» Detta namn återspeglades i allt hvad den flitige forskaren verkat, men den yttre uppmuntran han rönte var ringa.

Johan Ihre (född 1707, † 1780 såsom professor i Upsala) är Sveriges största språkforskarenamn. Utrustad med snille och ovanligt skarpsinne spred han ljus öfver vårt modersmåls art och utveckling, och hans arbeten på detta område besitta än i dag, trots vetenskapens stora framsteg sedan den tiden, mycket värde. Ihre kan anses vara grundläggaren af den verkligt vetenskapliga forskningen i vårt fädernelands språk, och hans skriftställareverksamhet skaffade honom äfven anseende öfver hela Europa. Ihres mest berömda arbete är en stor ordbok öfver svenska språket *Glossarium Sviogothicum.*

Äfven på andra områden — historiens, fornkunskapens, statsvetenskapens — utmärkte sig Ihre.

Han var en oförfärad man, och tvänne disputationer, som han utgaf åren 1742 och 1743, framkallade anklagelser inför domstol (den ena berörde sammanhanget mellan uppenbarad och naturlig religion, och Ihre ansågs deri hafva yppat för statskyrkan vådliga meningar; den andra var af politisk art). Ihre blef dock frikänd i båda.

Karl von Linné (född 1707, samma år som Lagerbring och Ihre, † 1778) har mer än någon annan svensk vetenskapsman bragt ära öfver sitt fosterland. Såsom »blomsterkonungen» hyllas han än i dag af alla folk, och hans stora lifsverk på naturvetenskapernas fält har på det mest epokgörande sätt gripit in i dessa vetenskapers utveckling. Men Linné skref icke blott för vetenskapsmännen; också på den populära framställningens område tillkommer honom ett högt rum: enkelt, okonstladt, men med hela kraften och klarheten hos ett upphöjdt snille, har han på svenskt mål skildrat åt-

Digitized by Google

skilliga af naturens under, och hans *resebeskrifningar* från olika delar af vårt land tillhöra det bättre, som i denna väg finnes skrifvet på svenska. Naturföremålen upptogo här vid lag icke uteslutande hans intresse, äfven af folket, dess seder och bruk, lefnadssätt, handel och näringar har han lemnat präktiga och historiskt värdefulla skildringar.

Linné föddes på Råshult i Småland. Redan i hans föräldrahem var växtverlden älskad, och det berättas, att fadern, kyrkoherden Nils Linnæus, plägade smycka den lilles vagga med blommor samt ofta föra honom ut i trädgården, der gossen, liggande i gräset, fick leka med örter såsom andra barn med leksaker. — Bestämd till prest, sändes Karl Linnæus vid 10 års ålder till Växjö skola, der han stannade ända till sitt nittonde år utan synnerligt stora framsteg i andra ämnen än de naturvetenskapliga, hvilka då icke sattes mycket högt på lärdomsskalan. De flesta lärarne tillrådde också kyrkoherden Linnæus att sätta pilten i något handtverk, men lyckligtvis lät fadern honom fortsätta studierna vid akademien, ehuru icke med prestämbetet utan med läkaresysslan till framtidsmål. Först i Lund, sedan i Upsala arbetade nu Linné i naturvetenskaperna, kämpande mot fattigdomens börda. Han utmärkte sig emellertid så mycket, att han såsom treårig student t. o. m. fick i uppdrag att föreläsa vid Upsala universitet, hvilket emellertid väckte afund på grund af hans ungdom. Linné företog då en färd till Holland för att ernå medicine doktorsgraden, hvilken ock tilldelades honom år 1735. Men mer än så, Linné vann äfven genom sitt i Holland utgifna stora verk »Systema Naturæ» ryktbarhet i den vetenskapliga verlden. Han fick nu de fördelaktigaste anbud att qvarstanna i Holland, men längtan till fosterlandet och hans trolofvade förde hans steg åter mot Norden (1738). Icke genast stod honom här någon plats öppen, men tack vare Tessin öppnade sig snart för honom en verksamhetskrets i Stockholm (han deltog i stiftandet af vetenskapsakademien), och år 1741 anställdes han såsom professor i Upsala, dit vetgiriga lärjungar inom kort strömmade från alla land för att lyssna till blomsterkonungens lärdomar. Aktad och ärad lefde han der sitt återstående lif, till dess han den 10 januari 1778 kallades hädan.

Hans stora förtjenster inskränkte sig icke till växtriket allena. Äfven öfriga grenar af naturvetenskapen funno i honom en stor bearbetare, och om han också, som alla, byggde på föregångares verk, ligger det dock sanning i den bild, att han »flätat en regelbunden krans kring naturens vilda lockar». Genom honom och hans lärjungar »blef naturhistorien en fullväxt man, dess målbrott var förbi». Hela Linnés verksamhet präglas af en djup fromhet; han tillskrifver all sin ära Gud, som låtit honom »koxa in i sin hemliga rådkammare», »låtit honom uppspricka ur en stubbotan rot, omplanterat honom på en fjärran ort härligen och låtit honom uppstiga till ett ansenligt träd».

Emanuel Svedenborg (Jesper Svedbergs son, född 1688, assessor i bergskollegium, † i London 1772) har äfven vunnit verldshistorisk ryktbarhet, ehuru af annan art än Linnés. Väl var äfven han, särskildt under sina första mannaår, en naturforskare af mycket hög rang, som förvärfvade sig ett

Digitized by Google

öfver hela den lärda verlden kändt namn genom arbeten i naturfilosofiska, matematiska, mineralogiska och anatomiska ämnen, men hans verldsrykte knyter sig dock numera främst till hans svärmiska verksamhet såsom religiös siare och de skrifter, som på grund häraf flöto ur hans penna. Dessa religionsfilosofiska arbeten — affattade på latin — hafva öfversatts till många språk och hyllas fortfarande såsom profetiska böcker af »den nya kyrkans» talrika tillhängare, hvilka äro spridda öfver hela verlden. Svedenborg var en af tidens ädlaste och rättsinnigaste personligheter.

Anders Nohrborg (född 1725, e. o. hofpredikant, † 1767) gaf deremot ett populärt uttryck åt statskyrkans åskådningssätt genom sin förträffliga, strax efter hans död utgifna, *postilla*, »Den fallna menniskans salighetsordning», hvilken är Sveriges mest spridda predikosamling. Nohrborg var personligen lika lugn, ren och mildt allvarsam, som han framstår i sina predikningar.

Digitized by Google

V. Gustavianska tidehvarfvet (1772—1809).

1) Öfversigt.

Redan under frihetstiden — med Lovisa Ulrikas krets — hade »upplysningstidehvarfvets» läror vunnit insteg i Sverige, men först under Gustaf III och särskildt genom Kellgrens organ Stockholmsposten kunna de nya åsigterna sägas hafva slagit rot i det allmänna, bildade medvetandet.

Utmärkande för upplysningstidehvarfvet, hvars förnämsta målsman var den franske författaren Voltaire, förståndsupplysningens varme förespråkare, är en utvecklad reflexion och en hänsynslös granskning af alla häfdvunna åsigter. Fritänkeriet i dess många, olika former var under detta tidehvarf mycket allmänt bland de bildade klasserna, och angrepp på stat, kyrka och äfven sjelfva religionen voro icke sällsynta. Trots sina fel, hvilka hufvudsakligen bestodo i den ytlighet och ensidighet, hvarmed man sökte göra förståndsupplysningen gällande, den bitterhet, hvarmed angreppen på kyrkans läror skedde, och framför allt det misskännande, som man visade förgångna tider och deras utveckling, har emellertid upplysningstidehvarfvet åstadkommit mycket godt genom att skingra vidskepelse och villfarelser, genom att återupplifva erkännandet af det medfödda människovärdet, genom att hjelpa och försvara, der träldomsoket tyngde en medmenniska eller en hel samhällsklass, samt genom att predika fördragsamhet och samvetsfrihet. — Hos oss verkade för öfrigt upplysningens läror mindre samfundsupplösande än i andra

Digitized by Google

land, och någon religionsfiendtlighet höjde här icke sin röst, om än religiös likgiltighet ej var sällsynt hos de högre klasserna. Deremot funno de sanningsfrön, som innehöllos i tidens läror, här en god jordmån.

Hvad den rent vetenskapliga odlingen angår, står den, i motsats till frihetstiden, under det gustavianska tidehvarfvet jämförelsevis lågt. Väl lefde en del af de stora vetenskapsmännen från frihetstidens dagar, en Linné, en Lagerbring, en Ihre m. fl., ett stycke in i det gustavianska tidsskedet, men till dessa stora vetenskapliga namn och deras samtida eger icke Gustaf III:s tid att foga något motstycke. Sjelf utrustad med en ytlig bildning, hyste konungen intet intresse för det strängare vetandet; vetenskapsakademien, frihetstidens ädla skapelse, ådrog sig hans uppmärksamhet blott i den mån den tog vältaligheten till hjelp, och högskolorna förföllo genom brist på lifvande omvårdnad af den högste styresmannen.

Deremot är Gustaf III:s tidehvarf i vittert afseende ett af de mest lysande. Väl betecknar icke hans tid i rent litterärt afseende något skarpt afbrott mot den föregående, tvärtom hade redan under frihetstiden till god del den vittra smak utvecklats, som präglar Gustafs tidehvarf, och flere af de författare, som åt detta skänka största glansen (att särskildt nämna Bellman), hade redan under frihetstiden framträdt eller under denna tid mottagit sin vittra bildning. Men i Gustaf fingo vitterhet, vältalighet och konst en varm beskyddare, på samma gång de blefvo allt mera folkkära. Sjelf helt och hållet tillhörande den herskande franska smaken och hyllande de regler, som i denna smaks hemland gjort sig gällande, ådagalade han dock en stor fördomsfrihet äfven mot dem, som afveko härifrån, och visade dem en välvilja, som tillhör de vackraste dragen i hans karaktär. Värd all aktning är också den fosterländska riktning, som

Digitized by Google

han ville gifva åt litteratur och konst; den inskränkte sig visserligen mest till valet af ämnen, men tiden hade en allt för kosmopolitisk anstrykning för att låta någon i djupare mening nationell litteratur uppspira. Härtill kom också, att de högre klassernas språk var oerhördt uppblandadt med franska ord och vändningar, som man likväl i vittra skrifter sökte undvika.

Såsom frukter af denna Gustafs fosterländska sträfvan torde återupprättandet af *svenska teatern* och stiftandet af *svenska akademien* böra betraktas.

Det var i början af år 1773, som den svenska skådeplatsen invigdes; den ställdes i förbindelse med den af konungen strax efter tillträdet till regeringen stiftade musikaliska akademien och blef hemorten för operor, tragedier samt dramer, under det att mera folkliga lustspel uppfördes på en s. k. »komisk teater». — Svenska akademien stiftades år 1786 efter mönstret af Richelieus franska akademi och fick i uppdrag att egna sig åt *vältalighet* och *skaldekonst* samt att uppodla språket och ära minnet af stora svenska män. Sjelf utnämnde konungen 13 medlemmar, som utsågo de öfriga 5. Bland dessa akademiens första ledamöter voro v. Höpken, Olof Celsius, Kellgren, Oxenstjerna, Adlerbeth, Botin, von Rosenstein, Gustaf Fredrik Gyllenborg och Leopold. Samtidigt med stiftandet af svenska akademien ombildade Gustaf moderns vitterhetsakademi, hvars uppgift varit en likartad, men hvars arbeten sedan hennes död (1782) legat nere, till en vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademi med hufvudsakligen historiskt och arkeologiskt syfte.

Efter Gustafs död inträder en viss förändring i den svenska litteraturens tillstånd. En del af de mest framstående författarne — Lidner, Bellman, Kellgren — följde snart konungen i grafven, de män, som för öfrigt stått honom

Digitized by Google

nära, trängdes undan, och den nya regeringen visade sig kallsint mot vitterhetens idkare.

Dertill kom, att stämningen i Europa i allmänhet var nedtryckt och modlös till följd af franska revolutionens gräsliga öfverdrifter, hvilka utgjorde ett sorgligt svar på de ljusa förhoppningar om en välgörande men sansad reform af samfundets brister, som tidens största män knutit vid denna omhvälfning. En stämning af *resignation*, föga gynnsam för litteraturen, utbredde sig öfverallt. Under Reuterholms välde (till 1796) visade man sig särskildt onådig mot svenska akademien, der de gamla Gustavianerna herskade. Reuterholm — en underlig blandning af despot och frihetsvän, af aristokrat och jakobin, af upplyst och vidskeplig — lät genast utfärda en ny tryckfrihetsförordning, som upphäfde all censur, men fann sig snart nödgad att åter inskränka den, och blef, sedan franska revolutionen börjat urarta, allt mer och mer skuggrädd äfven för de oskyldigaste meningsyttringar. Sjelfve Rosenstein, konungens lärare, misstänktes för jakobinska sympatier. År 1795 inställdes svenska akademiens verksamhet med anledning af några i minnestalet öfver F. A. Fersen (af A. G. Silfverstolpe) fälda yttranden, som ogillade 1789 års händelser och det derur framgångna statsskicket.

Med Gustaf Adolfs eget anträde till regeringen blef visserligen riktningen till en början något friare, och akademien tilläts åter upptaga sina arbeten. Men snart skulle det visa sig, att Gustaf Adolf, vida mer än Reuterholm, var tankefriheten obevågen. Han sökte på allt sätt utestänga de moderna frihetsidéerna samt, om de inträngt, qväfva dem; han visade sig böjd för alla inskränkningar i läro- och tankefrihet, och i synnerhet var han skuggrädd för alla nyheter på filosofiens område, hvadan han bland annat hindrade Sveriges störste tänkare, Benjamin Höijer, från att erhålla den

Digitized by Google

filosofiska professorsstol, som han 1799 sökte, emedan han ansågs vara alltför frihetsvänlig och gynna de »filosofiska nyheterna». Allt ifrån den tid man egentligen kan först tala om en svensk litteratur har derför knappt något skede varit så ogynnsamt för henne som Gustaf IV Adolfs regering.

Men det oaktadt qvarlefde hos den stora allmänheten mycket intresse för den sköna litteraturen. Och vid sidan af de gamla författarne från Gustafs dagar, hvilka äfven nu fortsatte sitt skriftställareskap, om än under kännbart tryck af tidsstämningen, framträdde åtskilliga yngre krafter, bland hvilka en och annan bådade en ny tid och beredde jordmånen för hvad komma skulle.

---

2) Skriftställare.

A) Gustaf III:s tid (1772—1792).

a) Akademiska författare.

Gustaf III — akademiens beskyddare och stiftare — må bland dem nämnas först, ty hans förtjenst om svenska vitterheten inskränkte sig icke blott till gynnarens. Sjelf uppträdde han med framgång såsom dramatisk författare, liksom han äfven på äreminnets och vältalighetens områden skördade bifall, ehuru väl hans herravälde öfver svenska språket icke var fullt säkert. Stor vän af teatern och med en god insigt i hvad som dermed hade samband, författade han för scenen åtskilliga stycken, som rönt rättvist bifall, och af hvilka en del bibehållit sig å tiljorna ända till våra dagar. Han uppgjorde således planen till *Gustaf Vasa* samt skref på prosa *Gustaf Adolf och Ebba Brahe*, hvilka sedan af Kellgren versifierades och omdanades till operatexter. Dessutom skref

Digitized by Google

han ett större antal lustspel, som, ehuru utgifna såsom original, till allra största delen äro bearbetningar och öfversättningar af utländska arbeten, lyckligt omskapade och lokaliserade till svenska förhållanden. Bland dessa lustspel är *Siri Brahe och Johan Gyllenstjerna* det mest kända, med rätta omtyckt för sin lifliga handling och sin behagliga dialog.

Med ett *äreminne öfver Torstensson* vann Gustaf III svenska akademiens pris första gången det utdelades.

Johan Henrik Kellgren (född 1751, † 1795), till och med af sina motståndare kallad »behagens skald», är den mest begåfvade målsmannen för tidehvarfvets idéer. Han är ock bland de »akademiska» skriftställarne utan gensägelse den förnämste författaren, både hvad stilens finhet, snillets eld och känslans djup vidkommer — det sistnämnda i synnerhet i sitt senare skaldskap. Ty Kellgren har, kanske mer än någon annan af vår litteraturs stormän, genomgått en hälsosam utveckling.

Kellgrens betydelse är flerfaldig. Han var sin tids förste smakdomare, Sveriges störste satiriker, en utmärkt lyriker, en ypperlig prosastilist. Han var derjämte upplysningstidens främste målsman i vårt land, i synnerhet genom tidningen *Stockholmsposten*, som han från år 1778 utgaf tillsammans med kommersrådet Lenngren, skaldinnans man. I denna tidning uttalade han politiskt frisinnade åsigter, slöt sig i religiöst och filosofiskt afseende till Voltaire, bekämpade med förnuftets vapen vidskepelse och vantro, samt utöfvade en vitter kritik från den franska skolans synpunkt, som för hyfsning och smak var af stort och välgörande inflytande. Denna kritik, ofta riktad mot smårimmare, drabbade också stundom mera begåfvade författare, såsom bland andra Thorild, med hvilken Kellgren utkämpade en strid, som blef af stor betydelse för honom sjelf, liksom för vår vitterhet öfver hufvud; under denna strid vidgades nämligen allt mera Kell-

Digitized by Google

grens blick både såsom tänkare, smakdomare och skald, och hans bekantskap med äfven andra lands litteratur än Frankrikes utsträcktes.

Kellgrens skaldeverksamhet omfattar hufvudsakligast *satir* och *lärodikt,* men han har också författat *rent lyriska* stycken af stort värde. Att äfven hans lyra någon gång tonade för ovärdiga ämnen, är att beklaga. Bland de dikter af Kellgren, som alltid skola lefva, må nämnas de satiriska poemen *Mina löjen*, der författaren beler svagheterna hos olika samhällsklasser och slutar med de orden, att »då jag högt åt andra skrattar, jag åt mig sjelf i tysthet ler»; *Man eger ej snille för det man är galen*, ett mästerstycke af kraftigt bestraffande satir, ett ord i sinom tid mot det halft religiösa, halft osedliga svärmeriet, det än vidskepliga, än enfaldiga nitet för fördolda kunskaper och hemliga ordnar, som drabbade det då just i de högsta klasserna så moderna vurmeriet för hemlighetsmakeri och andeskåderi; *Ljusets fiender*, ett af de qvickaste styckena för »upplysningen», deri dess ovänner visa sig vara just sådana, som af en eller annan anledning hafva skäl att frukta ljuset och älska den slöja, mörkret kastar öfver deras svagheter; den allmänt bekanta *Dumboms lefverne,* en löjligt godmodig satir på snusförnuftigheten med dess sjelftrefnad och sjelftillräcklighet.

Af de rent lyriska dikter, som klungo från Kellgrens lyra och som utmärka sig för ett sällsynt välljud och en fint poetisk uppfattning, stå ovilkorligen de högst, som härröra från skaldens senaste år, framför alla *Den nya skapelsen,* en dikt, som i vår kärlekslyrik ännu intager ett af de främsta rummen, såväl genom känslans renhet, djup och innerlighet, som genom uttryckets melodiskt hänförande behag. Kellgren firar här det nya ljus, den nyfödda kärleken kastar öfver hela skapelsen, hvilken i detta ljus synes som en fullkomligt ny verld, som i alla sina mångfaldiga former

Digitized by Google

återspeglar den älskades bild. I detta stycke — skrifvet 1790 — visar Kellgren betydligt utöfver den tid, hvars främste man han sjelf var och bebådar en kommande, mera känslorik diktning.

Kellgrens stora poetiska förmåga användes af konungen äfven för versifierandet af hans dramatiska utkast, och de många lyriska skönheter, som påträffas i t. ex. det storartade praktstycket *Gustaf Vasa* och i *Gustaf Adolf och Ebba Brahe*, härröra från Kellgrens hand. Alexandrinen ljöd här stark och fulltonig, men dessutom voro i dialogen inlagda mera lyriska sånger af bestående värde. Bland dem må exempelvis påpekas: »Ädla skuggor, vördade fäder».

Äfven såsom *prosaförfattare* har Kellgren, som ofvan är antydt, anspråk på att räknas bland de mera framstående i vår litteratur. Hans *Strödda reflexioner* innehålla en mängd qvicka och tankedigra, ehuru löst utkastade satser.

Johan Henrik Kellgren var född i Floby prestgård i Vestergötland, son af kyrkoherden Jonas Kellgren, som sjelf var bondson. Vid Skara skola och Åbo akademi fullbordades den unge Johan Henriks bildning och vid universitetet knöts han år 1774 såsom docent i vitterheten. Länge blef han dock icke i Finland, ty två år senare, vid fem och tjugu års ålder, flyttade han till Stockholm såsom lärare i en enskild, högadlig familj. Han var redan då föregången af ett godt skalderykte, och detta befästes ytterligare genom »Mina löjen» samt ett par poem, som vunnit pris i vitterhetsakademien. I det vittra sällskapet »Utile Dulci» kallades han till ledamot och sekreterare och deltog från år 1778. som ofvan nämndes, i redaktionen af tidningen Stockholmsposten. Då detta blad ansågs såsom oppositionstidning och icke var konungen rätt behagligt, dröjde det ock någon tid, innan Gustaf lemnade Kellgren bevis på sin bevågenhet, men 1780 bröts isen, Kellgren nämndes till konungens bibliotekarie och fick snart uppdraget att samarbeta med honom i dramatisk väg. Likvisst upphörde Kellgren aldrig att som publicist bibehålla sitt fulla oberoende af konungen, och han kom icke till honom i ett så förtroligt förhållande som t. ex. Leopold, liksom han föga deltog i hoflifvet. Såsom förut nämnts, inträdde under striden med Thorild (från år 1782) en förändring i Kellgrens skriftställarlynne, han blir mera mångsidig, mera allvarlig i sin diktning. Man plägar räkna denna förändring från tiden närmast före 1790. I nära samband härmed står väl också den förädling i hans karaktär till högre allvar och djup, som samtidigt röjer sig och som man velat ställa i sammanhang med hans besök hos sin broder, kyrkoherden Jonas Kellgren i Skatlöf, och dennes maka, Kristina, hvilken på honom utöfvade ett välgörande inflytande. Luttrad och renad, med en vida mera ungdomlig och skön uppfattning af kärleken och lifvet än i de yngre åren, framträder Kellgren mot slutet af sitt lif.

Digitized by Google

Detta blef icke långt. Redan tre år efter Gustafs död afled han, efter en sjukdom, som icke framlockat någon klagan från hans läppar. Han var vid sin död blott 44 år — men om hans tid varit kort, hade den derför icke varit innehållsfattig. Han var en fin och ädel man, icke lätt tillgänglig, men för dem som kände honom öppnade han ett menniskovänligt, fosterlandsälskande och varmt hjerta. För vitterheten hyste han — såsom han sjelf sade — en verklig passion.

Karl Gustaf af Leopold (född Leopoldt 1756, adlad af Leopold, † 1829 såsom kansliråd efter att hafva förlorat sin syn — »den blinde siaren Teiresias-Leopold» —) är Kellgrens närmaste man och arftagare af hans spira inom den akademiska litteraturen, hvars representant såväl i afseende på förtjenster som fel han kanske var i ännu högre grad än den mera sjelfständige Kellgren. På grund af att han lefde långt in i detta sekel, kom han också att för den nya skolan, som då framträdde, stå såsom det »gamlas» främste målsman och blef derför mer än någon annan föremål för dennas angrepp. Dertill kommer, att Leopold troligen var den kunskapsrikaste bland alla Gustavianerna och den som bland dem alla — på grund af sitt långa lif, sin höga samhällsställning och sin stora begåfning — kom att utöfva det största eller åtminstone det längsta inflytandet. Han deltog såväl i den Kellgren-Thorildska striden, i det han under Kellgrens sjukdom upptog dennes svärd, som ock i försvaret af de gamla grundsatserna mot den nya skolan. Historien om Leopolds långa lif är derföre på visst sätt historien om upplysningslitteraturen i Sverige, ty han inverkade bestämmande på den gestalt den hos oss fick, han bidrog kraftigt att göra den herskande, han öfverlefde dess fall. Han tillhör flere olika tidsskeden, men hans kraftfullaste verksamhet faller under Gustaf III:s tid, och han stod också till konungen i ett nära och synnerligen vänskapligt förhållande.

Såsom skald är Leopold Kellgren betydligt underlägsen i uppfattningens finhet och egendomlighet samt i uttryckets styrka äfvensom i tonernas mångfald, men han har dock

Digitized by Google

vissa områden, inom hvilka han eger stor betydelse, nämligen *lärodikten* och *satiren* samt den *skämtsamma berättelsen*.

Af Leopolds lärodikter, som helt naturligt företrädesvis härröra från hans senare skaldeverksamhet, är *Predikaren* den mest kända och emottogs af samtiden med mycken förtjusning. Felen äro till god del artens, i det att den moraliserande dikten i viss mån faller utom poesiens gränser, men i sitt slag intager denna dikt ett aktningsvärdt rum för de om mycken menniskokännedom vittnande sanningar, som deri uttalas, äfvensom för formens skönhet. — Bland Leopolds satirer är *Enebomiaden*, eller visan mot Per Enebom — en olycklig Thorildian, som icke var utan poetiskt sinne — mycket berömd; högst röjer sig dock Leopolds skaldegåfva i en del skämtsamma berättelser med satirisk bismak, såsom det lilla mästerstycket *Eglé och Annette*, der det enkla, landtliga hemmets lycka framställes i motsats till den stora verldens ofta tomma och förderfliga förströelser, båda riktningarna framstälda i ett par ungdomsväninnors personer.

Leopold har äfven uppträdt som *dramatisk* skriftställare, härtill särskildt uppmuntrad af Gustaf III. Hans *Oden* — en framställning af orsaken till Asarnes utvandring hit till Norden — samt *Virginia* (den bekanta tragiska händelsen ur Roms äldre historia under decemvirerna) äro båda helt och hållet barn af den fransktklassiska smaken och, oaktadt de hos samtiden rönte bifall, äro de numera föga njutbara, men enskilda ställen af skönhet och poesi röja dock den erfarne skalden.

Leopold har äfven såsom tänkare och smakdomare utvecklat en ganska omfattande verksamhet och här vid lag, i ett klart och allmänfattligt språk, framlagt tidens åsigter, såsom de af honom uppfattades. Särskildt är att märka hans afhandling om *smaken*, hvari han redogjort för sina ästetiska åsigter. Afven såsom forskare i svenska språket,

Digitized by Google

särdeles i dess rättskrifning, för hvilken han å akademiens vägnar stiftade lagar, har Leopold kraf på att hågkommas.

Johan Gabriel Oxenstjerna (född 1750, riksråd och riksmarskalk, † 1818) var i lif som dikt en elegant och fin representant för Gustafs tidehvarf, tillhörde konungens förtroligaste hofkrets samt stod såväl i samhällsställning som i bildningsart konungen närmast. Systerson till G. Fr. Gyllenborg, lärjunge af Bergklint, varm beundrare af Creutz, gaf Oxenstjerna ett lysande uttryck åt samma art eller kanske rättare afart af poesi, som förut i dessa trenne skalder fick sina främsta målsmän i vår vitterhet: *den beskrifvande poesien*. Oxenstjerna följde emellertid i sin naturbeskrifning utom svenska äfven utländska mönster, men förstod att åt sin diktning förläna en egendomlig prägel af ömhet, behag och — framför allt — prakt. Dock äro icke alltid tanke och känsla jämngoda med uttryckets glans. Hans mest bekanta dikter äro den beskrifvande idyllen *Skördarna*, en följd poetiska betraktelser öfver skördelifvet, skildrande åkerbrukarens mödor och fröjder, samt *Dagens stunder*, en dikt, som i fyra sånger tecknar dygnets olika tider i deras egendomlighet och skönhet. Vackrast är i denna dikt målningarna af soluppgången, af mörkrets inbrott samt af natten. En skämtsam dikt af mycket behag är *Disa*, hvari den bekanta sagan lekfullt behandlas.

Oxenstjerna har äfven på ett förtjenstfullt sätt öfversatt engelsmannen Miltons »Det förlorade paradiset».

Gudmund Göran Adlerbeth (född 1751, riksantiqvarie, statsråd, † 1818) har sin största betydelse för vår litteratur såsom en förträfflig *öfversättare* af de stora latinska författarne *Virgilius*, *Ovidius* och *Horatius*, hvilka han under senare delen af sitt lif tolkade i urskriftens versmått, dermed tillika gifvande den första säkra framställningen af grunderna för den svenska metriken. Men dessutom förtjenar

Digitized by Google

han att erinras såsom upphofsman till en del sorgespel, bland andra *Cora och Alonzo*, hvarmed år 1782 den nuvarande kungliga operabyggnaden invigdes, samt såsom den ende af dåtidens skalder, som hade ögat öppet för den fornnordiska litteraturens betydelse, i det han företog en öfversättning af en dikt af den fornnordiske skalden Õvind »Skáldaspillir».

Adlerbeth följde för öfrigt mer än någon annan af de gamla »Gustavianerna» under det följande tidskedet med den framskridande tiden. Personligen var han en »man med romarsinne», ärlig, redbar, samvetsgrann och fosterländsk.

Nils von Rosenstein (kronprinsen Gustaf Adolfs lärare, landshöfding, statssekreterare, † 1824) egde visserligen inga framstående snillegåfvor, men utöfvade såsom svenska akademiens sekreterare och såsom en framstående främjare af upplysningsfilosofien samt slutligen genom sitt personliga förhållande till de fleste af tidens författare ett visst inflytande på litteraturen. Hans för sin tid vigtiga arbete om *Upplysningen* utkom under Gustaf Adolfs förmyndareregering och väckte då betänkligheter hos de makthafvande. Till en del af sina samtidas skrifter skref han *företal.* Han var en god prosastilist och såsom karaktär en af de ädlaste. »I hans hjerta låg hans snille.» (Tegnér.)

Magnus Lehnberg († såsom biskop i Linköping 1808) var den förnämste målsmannen för den akademiska vältaligheten på predikstolen och i äreminnet. Genom de båda minnesteckningarna öfver Birger Jarl (1787) och Gyllenhjelm fästes allmänhetens uppmärksamhet vid den då obekante pastorsadjunkten, och hans lycka var gjord. Hans äreminnen — liksom tidens i allmänhet — utmärka sig mera för oratorisk prakt, språkets renhet och stort herravälde öfver formen än för historiskt värde, liksom hans predikningar, som utgåfvos först efter hans död, mera ega formens förtjenster än något synnerligt djup i framställningen af kristendomens läror. Ett varmt och fromt hjerta lyser dock öfverallt igenom.

Anna Maria Lenngren (född Malmstedt i Upsala 1754, gift år 1780 med sedermera kommersrådet Lenngren, † 1817) är en af våra mest originella och mest omtyckta författare, och hennes dikters allmänfattliga, lugna och dock så sant poetiska skaplynne hafva gjort dem till en kär läsning både i koja och slott. Man finner i hennes diktning framför allt

Digitized by Google

ett förhärligande af det goda hemmet och familjelifvet, ömsom med älskligt allvar (såsom idyll), ömsom i skämtsam form (såsom satir), då hon gisslar de olyckliga och ytliga hemmen. I allmänhet äro idyllen och satiren de båda områden, inom hvilka hennes skaldeverksamhet företrädesvis rör sig, och såsom satirist kan hon ställas i jämnbredd med både Kellgren och Leopold. Hennes lynne såsom författarinna var för öfrigt utmärkt af en skarp blick för det komiska, som hon behandlar på ett lekande, behagfullt och gladt sätt och tillika med en skaparkraft, som göra hennes taflor till några af de klaraste och mest åskådliga, som vår litteratur eger. Stilen är för öfrigt enkel och konstlös samt präglad af en äkta *svensk* ton. Hennes rikaste alstringstid faller för öfrigt mellan åren 1792—1798.

Bland hennes dikter förtjena särskildt framhållas: *Några råd till min kära dotter, i fall jag hade någon*, hvari hon sammanfattat sin ljusa och sundt praktiska lifsåskådning i några raskt utkastade erfarenhetssatser och särskildt betonat den sanna qvinligheten, för hvilken hon sjelf var en så utmärkt representant; vidare *Den glada festen*, en tjusande idyll af landtligt, svenskt hemlif; *Pojkarne; Grefvinnans besök* — icke utan satirisk bismak — samt de rent satiriska *Fröken Juliana* och *Porträtterna*, i hvilka båda bördshögfärden och stoltheten öfver anorna mästerligt gisslas, m. fl.

Fru Lenngren, hvars skaplynne är nära befryndadt med de akademiska författarnes, kom på grund af sitt kön aldrig att tillhöra akademien, ehuru hennes inväljande verkligen lärer varit satt i fråga.

Såsom enskild person var fru Lenngren lika aktad som älskad. Hennes hem var medelpunkten för hvad Stockholm hade utmärkt i vittert hänseende. Men hon glömde icke för skaldinnan husmodern, tvärtom, »hon gömde lyran under sitt sybord» och var i sitt hem en enkel, anspråkslös och gästfri värdinna, som skötte sina husliga pligter ej blott med trohet utan med nöje. Hennes sista år voro förbittrade af en svår sjukdom, som hon bar med fromt tålamod.

Digitized by Google

b) **Fristående författare.**

Karl Mikael Bellman (född 1740, † 1795) är bland alla tidehvarfvets, liksom bland alla Sveriges skalder öfver hufvud, den mest ursprunglige. Han tillhör de företeelser inom litteraturen, hvilka framstå fullt sjelfständiga och egendomliga, nära nog oberoende af föregångare eller efterföljare. Något olika har väl domen fallit öfver hans skaldeverksamhet, särskildt med hänsyn till de ämnen, som han valde att besjunga, men alla äro dock ense om hans öfverlägset stora snille, och för det allmänna, bildade omdömet står han äfven såsom en *ädel* målsman för *glädjen* i vår litteratur och det med rätta, ty det klappar ett hjerta igenom hans ystra sånger, om hvilka Tegnér — som kallade Bellman »den störste sångaren, som Norden bar» — yttrat, att »det fins ej tid, som dessa toner söfver, det fins ej land, som deras like har».

Bellman tillhör lika mycket det föregående tidehvarfvet som det gustavianska. Hans första förebild var Dalin, sådan denne framträdde i sina muntrare visor, och redan före 1772 hade han diktat åtskilliga, att icke säga de flesta af de sånger, som sedan gjorde honom så ryktbar. Men det var först med Gustaf III:s tid, som de högre klassernas uppmärksamhet riktades på den improviserande, »regellöse» folkskalden, och för det erkännande, som så småningom kom Bellman till del, gick Gustaf sjelf i spetsen. Ingen af tidens skalder förstod häller att besjunga »Gustafs tid», liksom slutet af frihetstiden, så åskådligt och lefvande som just han. Hans sånger spritta af lif och sanning, och i dem röra sig lefvande bilder från det glada, som oftast alltför glada, hufvudstadslifvet under 1760- och 1770-talen, bilder, hvilka i sig sjelfva bära vittnesbörd om sin naturtrohet och sanning.

Bellmans bästa sånger äro samlade i tvänne serier, *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*. I dessa framträda egen-

Digitized by Google

domligheterna i hans skaldelynne mest bestämdt och utprägladt. Bellman är *humorist*, glädje och sorg tona förenade i hans diktning; bakom de mångskiftande, ytterst komiska, ja, till och med groft burleska figurer, som han med sådan målerisk sanning och kraft framtrollar, en Fredman, en Mollberg, en Movitz, en Ulla Vinblad, skall en uppmärksam iakttagare finna uttryckt idén om jordelifvets och det sinligas ringhet och förgänglighet, och i den glädjebägare, som skalden tyckes kredensa, finnes nog mer än en droppe af vemod och sorg (t. ex. dikten *Drick ur ditt glas, se döden på dig väntar*). Tegnér har poetiskt påpekat »vemodsdraget» i Bellmans diktning och kallat den »en sorg i rosenrödt», och visst är, att sorgen ofta klingar fram hos honom såsom ett doft ackord. Men *glädjen* öfver lifvets och naturens skönhet och fröjder är dock det *öfvervägande* draget i hans diktning, och det som gjort honom så populär inom de mest olika kretsar.

Bellmans humor är icke blott uttryck för hans eget hjertas känslor, utan — såsom redan är antydt — den framträder förkroppsligad i en mängd natursanna och åskådligt skapade figurer af de mest olika typer. I nära samband härmed står, att, oaktadt Bellmans sånger till sitt skaplynne äro lyriska, alltid ett berättande element är i dem inlagdt.

Man märke vidare den *idylliska* ton, som genomgår humorn i många af hans sånger, i synnerhet då naturens skönheter besjungas; ingen svensk skald har kanske haft ögat så öppet för landskapets fägring som han, och påpekas må i det fallet dikter som *Opp Amaryllis, Hvila vid denna källa, Fjäriln vingad syns på Haga* och mångfaldiga andra.

I Bellmans diktning är *musiken* på det närmaste förenad med poesien, och äfven om han lånade de flesta af sina melodier från andra håll, förstod han att välja dem och lämpa dem så väl till sina sånger, att melodierna nu endast

Digitized by Google

lefva i samband med dessa och för det allmänna medvetandet stå såsom fullt bellmanska. »Aldrig ännu voro skaldekonst och tonkonst mera systerligt förenade», säger Kellgren, »det är icke vers, som äro gjorda till denna musik, icke musik, som är satt till dessa vers; de hafva så iklädt sig hvarandras behag, så sammansmält till en skönhet, att man föga kan se, hvilken mest skulle sakna den andra för sin fullkomlighet, versen att rätt fattas eller musiken att rätt höras.»

Karl Mikael Bellman föddes i Stockholm, den äldste af 21 syskon. Han erhöll i föräldrahemmet en vårdad uppfostran, och hans undervisning fick en vitter riktning, liksom också ett i familjen ärftligt musikaliskt sinne hos honom utvecklades. Han bestämdes emellertid af sin fader, som var ämbetsman, till samma bana, för hvilken dock hans sorglösa och något lättsinniga lynne icke passade, så att han på denna väg misslyckades, för att dess mera lyckas på en annan. Redan vid 17 års ålder hade han börjat pröfva sina skriftställarekrafter (mest i religiös anda); han fortsatte härmed allt fortfarande. Omkring 1765 började hans diktning träda fram i sin fulla egendomlighet. Han besjöng för eget och sina vänners nöje det lif, som rörde sig omkring honom, den natur, som omgaf honom. Hans dikter spriddes öfver hela landet, och när Gustaf kom på tronen, tog han den »vilda» sångfogeln i sitt hägn. 1775 utnämndes han till sekreterare i nummerlotteriet, men lät en annan, mot halfva lönen, sköta tjensten; året derpå blef han dessutom hofsekreterare med någon pension, och ehuru hans omständigheter just icke voro lysande, kunde han år 1777 gifta sig. Till år 1780 sjöng han med oförminskad styrka, derefter inträdde en afmattning. De sista åren af hans lefnad klappade nöden ofta på hans dörr, ty han var en dålig hushållare, och på ämbetsmannabanan kunde han helt naturligt icke vinna någon befordran.

Den 11 febr. 1795 afled han i en svår bröstsjukdom, ännu mot slutet af sitt lif sjungande vid zittran sånger, med hvilka han så ofta gladt sina vänner.

Olika omdömen hafva äfven fälts om Bellmans person, i hvilken en och annan — med anledning af den sfer, hvari hans personer röra sig — alldeles med orätt velat se en liderlig, lättsinnig rumlare. Att Bellman icke föraktade glasets njutningar är säkert, men han var visst icke någon länkbunden slaf under den last, han i sina dikter ofta komiskt beskrifver. Hans hela lif var en inspirerad sångares, och för verldens praktiska kraf hade han föga sinne. Han var en klen hushållare och ämbetsman, men han var ock en godhjertad, öm och känslorik menniska, en uppoffrande vän, han egde ett sinnelag, svekfritt och huldt som ett barns. Han hade tillika en djup uppfattning af lifvet, och ett religiöst drag präglade hans personlighet, liksom åtskilliga af hans dikter — visserligen icke de konstnärligt bästa — besjunga religiösa ämnen. Sjelf har han humoristiskt tecknat sin person med följande ord: »Jag är en herre af mycket liten djupsinnighet och frågar ej efter om solen går eller jorden axlar sig. Hvad jag kan bedyra är, att jag vill ingen varelse i naturen ondt; älskar oändligt en ädel man (Gustaf III) och med oupphörlig låga fruntimmer samt små, beskedliga

Digitized by Google

barn; äter, efter appetit, litet och godt, — söndagen hvitkål, torsdagen ärter, lördagen strömming.»

Flere skalder af andra rangen förete slägtskap med Bellman, om icke i humorns djup, dock i den kraftigt komiska uppfattningen af lifvets löjliga sidor. Bland dessa må här nämnas följande:

Olof Rudbeck (sonsonson till Atlantikans författare, död såsom ung kanslist 1777) skref ett par lyckade komiska hjeltedikter, af hvilka *Boråsiaden,* som skildrar ett bondupplopp i Vestergötland under frihetstiden, väckte mest uppmärksamhet.

Karl Israel Hallman († 1800) författade flere parodiska lustspel (bland dem *Casper och Dorotea*) samt (efter plan af *G. M. Armfelt?*) det täcka sångstycket *Tillfället gör tjufven,* den första svenska vådevill, en behaglig dramatisk bild af landtligt folklif.

Olof Kexel (teatersekreterare, † 1796) skref bland annat, efter en fransk förebild, den qvicka karaktärskomedien *Kapten Puff eller Storpratarен,* i hvilken han lyckligt satiriserade öfver det onyttiga politiska kannstöperiet och pratsjukan.

Karl Envallsson (notarie, † 1806) riktade svenska teatern med inemot ett hundratal lustspel och sångstycken, hvaraf dock den öfvervägande delen var öfversättningar och bearbetningar. Allkänd är bland dessa det muntra sångspelet *Kronofogdarne eller Slåtteröl,* som ännu i våra dagar uppföres, och som lyckligt skildrar en del komiska förhållanden i landtlifvet.

Bengt Lidner (född 1757, † 1793) var en känslofull och fantasirik skaldenatur, hvilken liksom Bellman stod obunden af klassicitetens regler, men hvars poetiska utveckling gick i en helt annan riktning än dennes. Lidner var nämligen en djupt elegisk lyriker, hos honom herskar det sorgsna elementet i sången alldeles oinskränkt; hans till formen ofta mästerliga dikter äro uttryck för ett af förståndet otygladt, elegiskt känslosvärmeri. Inspirerad af detta känslosvall, diktade han djupt rörande, häftigt uppskakande, praktfullt glänsande taflor, men hans diktning saknade ordning och komposition. Ofta slår han i sitt begär att vara sublim öfver måttet. I hans poesi, liksom i hans lif, ligger det något

Digitized by Google

brutet och halft. I hvarje fall är Lidner ett bland våra större snillen, men hans svaga karaktär lät aldrig hans anlag komma till mognad.

Han bästa, mest kända alster, på sina ställen något af det sublimaste i svensk diktning, är *Grefvinnan Spastaras död*, som i en dystert präktig lyrik skildrar en sann händelse, som inträffat i Messina år 1783: en skön, tjugutvåårig grefvinna, hvilken, sjelf nyss räddad ur lågorna, åter störtar sig in i dem för att frälsa sitt barn och dervid omkommer. — Af hans öfriga arbeten förtjena att nämnas operan *Medea* samt den storartade dikten *Yttersta domen*.

Lidner var född i Göteborg och miste tidigt sin far. Han studerade ett par år i Lund, men sändes sedan af styffadern till sjös med en Kinafarare, rymde vid Kap från skeppet och återvände hem. Han fick anställning i konungens kansli, men gjorde sig omöjlig på grund af sitt lättsinniga lif, samt sändes af konungen utrikes, bland annat till svenska legationen i Paris såsom sekreterare åt Creutz. Emellertid störtade honom äfven här hans olyckliga karaktärslöshet och lättsinne, och han måste åter färdas hem (1782). Under de närmast följande åren utgaf han sina mest kända arbeten, som gjorde mycken lycka, men som icke kunde skaffa honom någon fast lefnadsställning. I nöd och armod — omöjlig att hjelpa — tillbragte han sina sista år; enda ljuspunkten i hans lif var den trohet och kärlek hans år 1788 vunna maka visade honom. Han dog vid sex och trettio års ålder år 1793. Han var helt och hållet en känslomenniska med ett varmt hjerta för andras betryck, och sjelf sjöng han:

»Ej efter namnet skald jag ärelysten far,
Mitt enda högmod är, att jag ett hjerta har.»

De båda vänner, som till det sista mäktade uthärda hans besynnerligheter, voro Thorild, som ofta granskade hans dikter, samt Bellman. Den senare hopsjöng betalningen för hans begrafning med en improviserad dikt:

»Skalderna ha aldrig råd
Att en bror i grafven sänka,
Knappt till svepningen en våd,
Mindre facklorna, som blänka,
Visen ömhet, visen nåd
Mot poeten Lidners enka.»

Tomas Thorild (född 1759, landsförvisad 1793, † som professor i Greifswald 1808) var den egentlige representanten för motståndet emot den herskande smaken. Om Bellman och Lidner visat sig i sitt skaldskap mer eller mindre försmå de franskklassiska reglerna, så hade de dock icke

Digitized by Google

uppträdt med skärpa emot dem. Detta blef Thorild förbehållet. Han uppträdde såsom en fiende mot allt regeltvång, och han står såsom den förste man i Sverige, som — visserligen ensidigt — gjorde kraf på en friare och tillika mera sublim riktning i diktkonsten.

Såsom *skald* är Thorild af föga betydelse — så originell han än är —, hans tankerikedom mäktar icke foga sig efter fordringarna på formskönhet, och han är dessutom i sina dikter mycket oklar och svulstig.

Deremot har han såsom *tänkare* och *prosastilist* samt i synnerhet såsom *kritiker* utöfvat en både betydelsefull och förtjenstfull verksamhet. Hans lynne var på alla håll reformatoriskt, han var en son af den tid, som mognade franska revolutionen, och om Kellgren och Leopold hade hemtat inspiration från Voltaire, förståndsupplysningens banerförare, så hade Thorild åter rönt inflytande från Rousseau, som höjde *känslans* och *naturens* fana. Naturens och känslans rätt ville Thorild göra gällande på alla områden, i religion, moral, politik och vitterhet, och med en glödande ifver, en djerfhet, som trotsade allt, och en hög uppskattning af sin egen förmåga gick han i striden emot det bestående. Han sade sig hafva blott *en* tanke: »att förklara hela naturen och att vilja omskapa hela verlden».

Det var vitterheten, som gaf anledning till den Thorild-Kellgrenska striden, oaktadt vitterheten för Thorild var något underordnadt i förhållande till de filosofiska lärorna. Sällskapet Utile Dulci, hvars ledande själ var Kellgren, hade år 1781 utsatt *Passionerna* såsom ämne för ett skaldestycke. Thorild, som nyss flyttat till Stockholm, var bland de täflande och erhöll pris. Men detta var endast ett mindre pris. I sin motivering (februari 1782) gjorde sällskapet full rättvisa åt skaldestyckets förtjenster, hvaremot det förklarade sig böra inskränka priset till den mindre belöningen, eme-

Digitized by Google

dan stycket var »affattadt i ett orimmadt daktyliskt versslag, stridande mot den i vitterheten godkända smaken, och trodde sig sällskapet ej böra genom en högre belöning oinskränkt gilla en lika så vådlig som onödig nyhet». Mot detta något inskränkta betonande af rimmet såsom ett nödvändigt vilkor för poesi (en uppfattning, som Kellgren sedan öfvergaf) inlade Thorild en berättigad gensaga och afsade sig i en höfligt hållen förklaring det tilldömda priset. Kellgren svarade dels med allvarliga och dels med skämtsamma uppsatser, bland annat dikten »Nytt försök till orimmad vers», bemötande Thorilds förakt för allt regeltvång och drifvande gäck med hans egendomliga, afbrutna skrifsätt. Striden fortfor dels i Stockholmsposten och dels i den af Thorild år 1784 utgifna *Nya Granskaren* och var icke utan ganska skarpa och äfven grofva utfall (det senare i synnerhet i Thorilds *Straffsång*).

Striden afstannade nu någon tid, och Thorild vistades några år dels i Upsala, dels i England, sysselsatt med dristiga planer på statsreformernas område. Då han återkom till Stockholm år 1790, flammade emellertid striden å nyo upp. Det var Thorild, som nu började den tämligen obefogadt, helst Kellgrens uppfattning undergått stor förändring, och han äfven visat Thorild rätt mycket erkännande. Det var i sin Kellgren tillegnade *Kritik öfver kritiker, med utkast till en lagstiftning i snillets verld,* som han gjorde det nya anfallet. Den nämnda skriften, som röjer en stor genialitet, och som är rik på nya och djerfva sanningar blandade med en mängd vågade satser, alla iklädda en glänsande eller gnistrande stil, är att betrakta som Thorilds vigtigaste arbete på prosa. Kellgren anmälde med långt mera beröm än klander första häftet, men blef emellertid föremål för nya beskyllningar för »orättfärdig kritik» i de följande häftena. Då Kellgren var sjuk, upptog Leopold — förut Thorilds vän — Kellgrens sak och kämpade striden mot Thorild.

Digitized by Google

En mängd skrifter, flere af ganska stort värde, vexlades dem emellan, äfven i andra ämnen än vittra (t. ex. i finansläran, der Thorild utgick från den då nya synpunkten af en oinskränkt handelsfrihet), och striden fortfor, till dess Thorild — med anledning af en till hertig Karl dedicerad skrift, »Ärligheten», som ansågs innehålla politiska irrläror — landsförvistes på 4 år och för alltid utflyttade till Tyskland. Hans anhängare, professor Lorenz Philipson, fortsatte i Sverige hans litterära strid, dock utan synnerlig framgång.

I Greifswald, der Thorild nu bosatte sig, egnade han sig åt filosofien mera uteslutande och författade på latin och tyska arbeten, som gjorde uppseende i den lärda verlden och som innehålla resultaten af ganska djupsinniga och sjelfständiga forskningar.

Att till grund för Thorilds uppträdande låg en riktigare och djupare uppfattning af poesien (liksom måhända äfven af samhällslifvet) än hos motståndarne, torde väl vara ojäfbart, men dels var hans framställningssätt ofta mera dunkelt och aningsfullt än klart och tydligt, dels skadade han sin sak genom öfverdrifter och personliga angrepp. Derföre blef hans inflytande på samtiden icke stort och icke af någon varaktighet. Deremot har han utöfvat en viss inverkan på åtskilliga författare i nästa tidehvarf, enkanneligen Almqvist. I det stora hela var han en bländande meteor, som lyste och försvann.

Thorild, hvars lefnadshändelser i det föregående redan blifvit antydda, var född i trakten af Kongelf, son till en länsman. Han hette egentligen Thorén och antog först 1785 det namn, som han gjort ryktbart. Genom välvilliga menniskors hjelp sattes han i tillfälle att studera, först vid Göteborgs gymnasium, sedan vid Lunds akademi, der han bland andra kom i beröring med sin »landsman» Lidner. Vid 22 års ålder, med djerfva framtidsplaner, flyttade han till Stockholm, der han under några år deltog i den ofvan skildrade striden. Efter att åren 1787—1788 hafva vistats i Upsala, begaf han sig till England för att söka åstadkomma »verldsreformen», men hans skrifter väckte der ingen vidare uppmärksamhet, och missnöjd återvände han till Sverige för att å nyo kasta sig in i litterära fejder. Hans oförsigtiga skriftställeri råkade väcka hertig Karls skuggrädsla, och sjelfve Reuterholm,

Digitized by Google

som var Thorild välbevågen (båda sympatiserade starkt med Rousseau), mäktade icke afvärja hans åtalande. Den landsflykt, hvartill han år 1793 dömdes, kom honom emellertid icke illa till pass, den åtföljdes snart af en fast anställning vid universitetet i Greifswald, hvilken Reuterholm utverkat åt honom, och han erhöll nu en jämförelsevis angenäm och fridsam ställning. Från Sverige följdes han af sin trolofvade, som något år senare blef hans brud. Han afled 1808. Hans sista föreläsning afslöts med några ord, i hvilka hans kärlek till det gamla hemlandet tog sig ett vackert uttryck.

Thorild var i grunden en ädel natur, full af lågande nit för slägtets lycksalighet, med ett klart förstånd förenande en stark och lättrörd känsla. Men han var tillika en oerhördt sjelfvisk natur, som hade en naiv mening om sin egen omätliga storhet, och som ofta förblandade sig sjelf med de sublima målen, för hvilka han stred. Detta bidrog till att han kom att sakna sjelfbeherskning och sjelfkritik.

Karl August Ehrensvärd (född 1745, framstående krigare och tecknare, † 1800) var ett stort snille på många områden, icke minst på skönhetslärans, der han genom två i hög grad originella arbeten inskrifvit sitt namn. De äro *Resa till Italien 1780, 1781 och 1782* samt *De fria konsternas filosofi*. I dessa skrifter, affattade i en kort, men träffande stil, har Ehrensvärd utvecklat sina tankedigra åsigter om skönhet och konst. Särskildt förtjenar hans riktiga och djupa uppfattning af antiken att framhållas i motsats till samtidens syn på den, och han har också kallats en »efterboren hellen». Genom hela Ehrensvärds uppfattning, liksom i hans stil, uppenbara sig för öfrigt drag af en oförliknelig qvickhet.

Jakob Jonas Björnståhl (framstående språklärd, † 1779), typen för en orädd och försakande lärd resenär, skildrade sina från åren 1767 och ända till dödsåret företagna vidsträckta resor i arbetet *Resa till Frankrike, Italien, Schweiz, Tyskland, Holland, Grekland och Turkiet*, som efter förf:s död utgafs af Giörwell och öfversattes till flere språk.

B) Författare efter Gustaf III:s död (1792—1809).

Frans Mikael Franzén (finne, född 1772, son af en handelsman, † såsom biskop i Hernösand 1847) var den bland de »yngre Gustavianerna» under detta tidsskede, som lade i

Digitized by Google

dagen mest ursprunglighet. Året efter Gustafs död, just då Kellgrens sol var i nedgång, framträdde i Stockholmsposten åtskilliga dikter, hvilka väckte uppmärksamhet för en ren, oskuldsfull och fridsam ton och en mer än vanlig skaldebegåfning hos deras unge författare. En bland de första, *Menniskans anlete*, ett ädelt inlägg mot den materialistiska verldsuppfattningen och för »en själ fördold i tingen», erhöll ett det varmaste loford af Kellgren.

Franzéns namn var snart kändt och älskadt, och oaktadt hans »stil och versart» i mycket skilde sig från svenska akademiens häfdvunna, rönte han dock äfven från detta håll uppmuntran, särskildt för sin *Sång öfver Creutz*, den värdigaste och vackraste minnesvård, som en skald kunde resa en annan. Från Franzéns yngre år härröra äfven större delen af de sköna lyriska dikter, hvilka företrädesvis gjort hans skaldskap så älskadt och hvari en egendomlig, rent idyllisk, oskuldsfull verldsåskådning afspeglar sig, dikter sådana som *Till Selma* (inledningssången till diktcykeln »Selma och Fanny», som sammanfattades först 1824), *Den gamle knekten*, en poetisk teckning af en gammal krigare, som täljer sina minnen från Karols tid och senare dagar, en del af hans *Tidsbilder* och flere andra. De utmärka sig samtliga för en ljuf innerlighet, en ovanlig enkelhet och mycken skönhet i uttrycket. De genomandas tillika, liksom Franzéns hela diktkonst och personlighet, af en varmt religiös, fridsam och kärleksfull ton — dess mer anmärkningsvärd, som de framträdde under en tid af allmän oro. Äfven i de dikter, der han besjunger den jordiska glädjen, t. ex. hans dryckesvisor *Goda gosse, glaset töm* och *Champagnevinet*, parar sig en skalkaktig glädje och lefnadsfriskhet med oskuld och behag.

Franzéns senare verksamhet, som föll långt in under nästa tidsskede, bar mera prägel af en viss akademisk stelhet,

Digitized by Google

både i lärodikten och i hans större dramatiska och episka arbeten, som äro af vida mindre betydelse än hans rent lyriska dikter. Såsom den enkla *visans* bäste målsman inom vår skaldekonst skall hans namn alltid lefva. Äfven såsom psalmförfattare, vältalare och minnestecknare intager han en hög plats.

Franzéns skaldskap röjer för öfrigt i sin veka, milda tonart frändskap med andra finnars i vår litteratur, Freese och Creutz, och han har äfven varit det bästa mönstret för Finlands störste skald, Runeberg.

Johan David Valerius (född 1776, en kort tid operasångare, sedan ämbetsman, † 1852) vann liksom åtskilliga andra tidens skalder af andra ordningen (*Chorœus, N. L. Sjöberg, A. K. af Kullberg* m. fl.) pris för lärodikter i den akademiska smaken. Dessa hans dikter äro numera glömda, hvaremot Valerius står såsom den egentlige målsmannen för den glada och qvicka »sällskapsvisan», en diktart, som på denna tid var mycket omtyckt i flere land. Bland hans »*Visor och sångstycken*» förekomma en del, som varit och äro högst populära, t. ex. »Jag hälsar dig, fredliga flagga».

En tredje skald af rang, nämligen **Wallin**, hyllade i ungdomen helt och hållet den akademiska smaken och erhöll akademiens erkännande för lärodikter, men hans mest betydande verksamhet, i egenskap af psalmsångare, faller egentligen under nästa tidsskede.

Benjamin Höijer (född 1767, † såsom professor i filosofi i Upsala 1812) är tidens mest betydande prosaskriftställare och den, som genom sina ypperliga arbeten i filosofi och sina kritiker beredde tiden för hvad komma skulle. Han är kanske Sveriges skarpsinnigaste tänkare, och i ett klart, flärdlöst och bestämdt språk, ett mönster af vetenskaplig

Digitized by Google

stil, har han framlagt sina tankar. I sin filosofiska ståndpunkt slöt han sig närmast till tyskarne Kant och Fichte, men var fullt sjelfständig. Såsom ofvan är antydt, förföljdes han af regeringen på grund af sina frisinnade åsigter i filosofi och politik (han var bland annat medlem af den s. k. »juntan», ett politiskt litterärt sällskap i Upsala, som sågs med onda ögon af de maktegande), och förbigicks vid befordringar, till dess han efter revolutionen erhöll den lärostol, hvartill han såsom landets förste tänkare länge ansetts sjelfskrifven. Endast ett par år fick han emellertid verka på denna plats, i det döden skördade honom vid 45 års ålder.

Jonas Hallenberg (rikshistoriograf, † 1834) var jämte Schönberg (se ofvan under frihetstiden) tidens märkligaste historiske skriftställare, men rönte hvarken af de styrande eller allmänheten förtjent erkännande. Hans ypperliga verk öfver *Gustaf II Adolfs historia* afbröts också på grund af bristande uppmuntran med femte bandet (1796), till stor förlust för den svenska häfdaforskningen.

Georg Adlersparre (den bekante statsmannen och krigaren, † 1835) förtjenar äfven erinras i vår litteraturs historia såsom utgifvare af tidskriften »*Läsning i blandade ämnen*» (1795—1801), i hvilken tidens skriftställare funno ett organ för sina uppsatser i litterära och politiska ämnen, uppsatser, som blefvo frön till den nya tidens sådd. (Tidskriften kallades också vid hofvet »Läsning i brännbara ämnen».) Adlersparre skref sjelf många artiklar af värde i sin tidskrift.

Gustaf Abraham Silfverstolpe (lektor och kyrkoherde, † 1824), Höijers vän, medlem af »juntan», utvecklade likaledes en betydelsefull verksamhet på samma område genom sina från 1795 utgifna tidskrifter, *Litteraturtidning* och *Journal för svensk litteratur*, i hvilka nya och grundligare åsigter i vetenskap och konst framträdde, som utöfvade mycket inflytande på samtiden.

Digitized by Google

VI. Tiden efter 1809 års statshvälfning.

1) Öfversigt.

Efter 1809 års statshvälfning och förlusten af Finland börjar ett nytt tidehvarf för Sverige. Mot den mörka bakgrunden af de närmaste företrädarnes och händelsernas skuggor framträder Bernadottes lysande skepnad; ärofullt afslutar han striden mot Napoleon, för att grundlägga ett fridens tidehvarf i Sverige, under hvilket — såsom tidens förste skald spådde — det blef Sverige förunnadt att inom egna gränser eröfra Finland åter.

Under välsignelsen af en lång fredstid börjar en ny kulturepok uppblomstra, som jämte frihetstidens är den mest storartade vår historia kan uppvisa.

Samma rörelser, som strömmade i Europa efter franska revolutionen och det napoleonska väldets fall, kastade sitt återsvall äfven hit. De gamla tänkesätten började vika, upplysningstidens läror trängdes tillbaka; i stället för den något flacka och liknöjda uppfattning af religionen, som under den förra tiden gjort sig gällande, trädde djupare och varmare åskådningssätt fram både inom teologien och filosofien, om än dessa någon gång slogo öfver i svärmiska missriktningar. Nationalitetskänslan väcktes å nyo till lif i alla land såsom en protest mot den napoleonska tanken om ett verldsvälde, och äfven hos oss gaf en *fosterländsk* riktning sin färg åt tidehvarfvets arbete, både inom forskningen och litteraturen.

Det *politiska* återgångssträfvandet erhöll väl aldrig den styrka som i utlandet under den »heliga alliansens» tid, men

Digitized by Google

sträckte dock äfven hit sina verkningar och fick äfven här sina målsmän i litteraturen (t. ex. i den »nya skolans» män). Från många framstående andar (bland andra Tegnér) hördes emellertid kraftiga gensagor mot den heliga alliansens grundsatser och mot öfverdrifter i bakslaget efter franska revolutionen.

Så småningom uppstod mot de konservativa sträfvandena också en stark »liberal» rörelse, som i synnerhet från 1830-talet (samtidigt med den franska juli-revolutionen) framträdde med mycken styrka, och som äfven tog sig ett bestämdt uttryck i litteraturen, icke minst genom den politiska tidningspressen, hvilken just från denna tid räknar sin egentliga tillvaro (»Aftonbladet» grundlades 1830 af *Lars Hierta*). Regeringens makt att indraga tidningar utöfvade väl till en början ett hämmande inflytande på pressens sunda utveckling; emellertid afskaffades indragningsmakten år 1844.

Under denna tid vidtogos i samhällslifvet — i synnerhet efter konung Oskar I:s tronbestigning — en del reformer, af hvilka åtskilliga starkt ingrepo i kulturen. Trots motstånd från vissa håll omdanades sålunda år 1842 folkskoleundervisningen på ett sätt, som gjorde kunskap allt mera utbredd och skaffade skola i hvarje socken. Äfven det högre skolväsendet ombildades i enlighet med tidens nya kraf; en mängd nya tillämpningsskolor stiftades, och den andliga odlingen hägnades på allt vis af statsmakterna. Också fingo vetenskaperna både under Karl Johans och hans efterträdares regering en märklig lyftning efter den föregående tidens lägervall. Detta gälde i synnerhet om naturvetenskaperna och historien. Till frihetstidens stolta svenska namn på naturforskningens område slöto sig nu *Jöns Jakob Berzelius*, kemiens store omskapare och systematiker, *Elias Fries*, näst Linné Sveriges störste botanist, zoologen *Sven Nilsson*, äfven utmärkt fornforskare, etnolo-

Digitized by Google

gen *Anders Retzius*, och från våra dagar fysikern *Anders Jonas Ångström* samt den finskfödde geologen och upptäcktsresanden *Adolf Erik Nordenskiöld*, alla män med verldsrykte.

Inom historieforskningen börjar en alldeles ny, högst kraftfull verksamhet med *Erik Gustaf Geijer*, som jämte sina samtida (bland dem *Anders Fryxell*) och sina många efterföljare bearbetat våra ärorika häfder på ett sätt, som gjort dem än kärare för folket.

Men äfven på andra vetenskapsområden skönjes ny väckelse: inom filosofien genom den redan nämnde *Höijer* samt från 1840-talet genom *Kristoffer Jakob Boström*, hvilken grundlagt en filosofisk skola, hvars idealistiska åskådningssätt återverkat på många andra vetenskaper och samfundsförhållanden. — Språkforskningen fick vid århundradets midt uti *Johan Erik Rydqvist* en målsman, som mäktade gjuta nytt lif i studiet af vårt eget språk, och i nära samband härmed står den vetenskapliga riktning, som gafs åt fornforskningen.

Af största betydelse är det vackra arbete för populariserande af vetenskapens resultat, som så fördelaktigt utmärker detta århundrade och visserligen icke minst de senaste årtiondena. Derigenom hafva allt flere och flere fält af facklitteraturen vunnits åt nationallitteraturen, derigenom hafva den vetenskapliga forskningens frukter icke endast förblifvit de lärdes egendom, äfven den stora allmänheten har kommit i åtnjutande af dem.

Hvad den *vittra* litteraturen vidkommer, öppnas tidehvarfvet med en våldsam kamp mot den gamla fransk-akademiska smaken, föranledd af bekantskapen med den nyare tyska litteraturen och de andliga rörelser, som i Tyskland pågingo. Vid midten af förra seklet hade i nämnda land tänkaren och skalden *Lessing* († 1781) med den store engelske dramatikern Shakspeare († 1616) till mönster framgångsrikt

Digitized by Google

bekämpat den fransk-klassiska smaken och beredt jordmånen för *Schiller* († 1805) och *Goethe* († 1832), hvilka uppdrefvo den tyska diktningen till en hittills oupphunnen höjd. Vid början af det nya århundradet hade emellertid i Tyskland uppstått en ny skaldeskola, de s. k. *nyromantikerna*, en skara yngre män (Tieck, bröderna Schlegel, »Novalis» m. fl.), som, samtidigt med att de hyllade reaktionära åsigter i politik och religion, sökte åt den tyska vitterheten gifva en ny riktning. Såsom sitt ideal uppställde de dels de romanska folkens vitterhet *(Dante, Ariosto, Camoens, Calderon, Cervantes)*, dels den tyska medeltidens diktning. På samma gång de sålunda vidgade den litterär-historiska synkretsen, spridde ett nytt ljus öfver medeltiden, befordrade studiet af sitt eget fosterlands äldre skaldekonst och införde nya sydländska versformer, kommo de å andra sidan att lifligt sympatisera med katolicismen, med medeltidens despotism inom stat och kyrka, liksom öfver hufvud med förgångna tiders inrättningar. Deras filosofiska åskådningssätt bestämdes af Schellings system om skönheten såsom guddomens högsta uppenbarelseform, och de fördes härigenom till ett otillbörligt uppskattande af skönhet och särskildt det konstnärliga geniet på bekostnad af lifvets högsta makter: sanningen och sedligheten. De sågo nämligen i det konstnärliga snillet »en gud i sitt slag», som icke behöfde vara bunden af hvardagsmenniskornas moral; och att ur en sådan lifsåskådning hos de mindre karaktärsstarke ett osedligt och godtyckligt lefverne skulle alstras, var ej underligt. Med dessa nyromantiker till mönster uppträdde de svenska ynglingar, som planterade den *nya skolans* fana, de s. k. *fosforisterna* (*Atterbom, Hammarsköld* med flere), och utkämpade med den gamla skolans män en vitter strid, hvars grunddrag nedan skola tecknas och som varade ett tolftal af år. Fosforisterna utgjorde likväl endast den ena strömningen af

Digitized by Google

den nya skolan; vid sidan af den framträdde andra poetiska riktningar, som sökte åt vår litteratur gifva ett nytt uppslag, i det att de dels hemtade pånyttfödande kraft från den fornnordiska anden, dels, äfven de, togo starkt intryck af utlandets äldre och yngre vitterhet. Dessa riktningars representanter kallades »göter» och »neutrer» (utom striden stående). Den förra benämningen tillkom medlemmarne af *götiska förbundet,* hvilka med värme betonade det nationella i vår vitterhet. Deras främsta män voro *Geijer*, *Ling* och *Tegnér*, hvilken sistnämnde jämte den förut akademiske *Wallin*, *Franzén* m. fl. för öfrigt plägade benämnas »neutrer». Rikt och kraftigt blomstrade under sådana förhållanden vår diktning, så att under de tjugu åren 1810—1830 skapades flere klassiska verk än vare sig förr eller senare i vår litteratur.

Inemot 1830-talet, då striderna voro utkämpade, framträdde nya, utmärkta skriftställare, såsom den snillrike, men bizarre nyromantikern *Almqvist,* vidare åtskilliga romanförfattare, som odlade denna sedan frihetstiden litet påaktade diktart, bland dem *Fredrika Bremer;* men främst af alla den ädle, genialiske finnen *Runeberg,* som blef målsman för en ny, mera verklighetstrogen riktning inom vår poesi. Andra författare af framstående rang uppträdde under 1840-talet med framgång, så att, då vid denna tid de stora skalderna från seklets början en efter annan gingo hädan (Wallin och Ling 1839, Tegnér 1846, Franzén och Geijer 1847), företedde vår vitterhet likväl en vacker efterblomstring. Äfven dessa »yngre» hafva dock nu gått bort eller stå vid ålderdomens gräns. Nyare krafter hafva i stället framträdt — men de tillhöra icke ännu historien.

Vi öfvergå nu till skildringen af de enskilda författarne och författargrupperna.

Digitized by Google

2) Skriftställare.

A) Vittra författare under tiden från 1810 till 1830.

a) Öfvergångsmän.

På öfvergången från den gamla tiden till den nya stå *Franzén, Valerius* och *Wallin.* För de förres skaldeverksamhet har förut redogjorts.

Johan Olof Wallin (född 1779, † 1839), Sveriges störste psalmsångare, representerar vida mera än de båda förre öfvergången. Ty under det att Franzén t. ex., som först anslagit friare toner, allt mer hårdnade i det akademiska skrifsättet, var Wallins utveckling en motsatt. Under sin första tid skref han helt och hållet i den akademiska stilen, prisbelöntes för sin stora lärodikt *Uppfostringen* och för sina omskrifningar på alexandriner af Horatius samt led — liksom Valerius — mycken smälek af fosforisterna. Så småningom luttrades Wallins smak, allt närmare ryckte han naturen och sanningen, och i sina psalmdikter framstår han såsom en verklig målsman för den nyare tiden. Här lemnar han det retoriska elementet allt mera bakom sig och talar hjertats enkla och gripande språk. Wallins psalmer, 126 till antalet, utom de många, som han bearbetade och omskref, äro samlade i Svenska kyrkans nuvarande *psalmbok,* som år 1819 af honom med en krets medarbetare utgafs. Få protestantiska församlingar torde kunna uppvisa en så värdefull samling andliga sånger som den, hvilken i främsta rummet genom *hans* försorg skänkts åt svenska kyrkan. Hans egna psalmdikter utmärka sig för en enkel, from och ädel, med folkvisan beslägtad ton, som undviker prål och pjunk, utan att derföre blifva mindre högstämd eller gripande. Det äro-

Digitized by Google

fulla hedersnamnet »Davidsharpan i Norden», som Tegnér gaf honom, skall följa hans minne genom tiderna.

Mindre betydande är hans verldsliga skaldskap, men äfven här har Wallin alstrat åtskilliga värdefulla stycken. En del bland dessa är af mera gladt slag, t. ex. hans sällskapsvisor och skålen för *George Washington*, som utgör en ädel och glödande frihetshymn; andra äro mera vemodiga, såsom den melankoliska *Hemsjukan*, uttryck för en längtan till ett bättre land och ett förebud för hans andliga dikter. Storslaget hänförande är hans svanesång, *Dödens ängel*, i hvilken han kort före sin död — liksom anande sin snara bortgång — i väldigt gripande strofer erinrar menskligheten om dödens makt, men tillika framställer dödens ängel såsom den, hvilken öppnar odödlighetens portar.

Som predikant har ingen svensk af sin samtid varit högre uppburen än Johan Olof Wallin. Äfven här vid lag liksom i så mycket annat genomgick han en hälsosam utveckling. Genom sitt tal vid jubelfesten 1816 ställde han sig, trots bristande öfverensstämmelse i andra afseenden, på den »nya skolans» sida emot den teologiska rationalismen och neologien.

»Barn af en stackars far, som led från led
Af bara bönder sina anor ledde,
Jag trådde som min egen lyckas smed
I verlden med ett ärligt prestbesked,
En varm välsignelse och rena seder
Och eljes ingenting att pocka med» —

sjunger Wallin om sin egen ungdom. Född i Dalarne, son af en fältväbel och sjuklig allt ifrån födelseåren, måste han vid skolan och gymnasiet kämpa en hård strid mot nöd och behof, användande mesta tiden på andras undervisning. Sedan kom han till Upsala, aflade examen för graden, men lyckades ej få plats vid akademien, utan måste fortfarande egna sig åt informatorskallet. Skaldekonsten, kär för honom från barndomen, idkade han emellertid fortfarande och med den framgång, att han år 1805 vann icke mindre än *tre* pris i svenska akademien. Nu klarnade hans framtid. Efter att hafva blifvit prestvigd erhöll han 1809 lärareplats vid krigsakademien å Karlberg och tillbragte en följd lyckliga år, omtyckt såsom menniska, skald och prest. Sedan steg han från det ena ärestället till det andra, ehuru, som han sjelf säger, »lyckans tid kom, men glädjens var förbi»; samvetsgrant skötte

Digitized by Google

han emellertid alla de bestyr, för hvilka samhälle och enskilda anlitade honom. Två år före sin död blef han ärkebiskop i Upsala.

b) Fosforisterna och deras strid mot akademismen.

Fosforismen är en dotter af den tyska nyromantiken, hvars drag ofvan tecknats. Fosforisterna intogo äfven hos oss en utprägladt reaktionär ståndpunkt inom politiken, prisande medeltidsidealen — bördsadel, stark konungamakt o. d. — liksom de i religiöst afseende icke ens voro främmande för katolska sympatier eller för vissa vidskepliga åsigter. Inom poesien påyrkade nyromantikerna emot föregående tidehvarfs öfvervägande förståndsmässiga diktning, emot reflektionspoesien, lärodikten och satiren: *känslans* och *fantasiens* oinskränkta rätt inom skaldekonsten, här vid lag öppnande nya poetiska rymder samt förordande nya poetiska former. Emellertid gingo de både i sin polemik mot det gamla och i sin egen poetiska produktion till öfverdrifter. Å ena sidan misskände de den föregående tidens bildningsarbete samt märkte icke de frön till en nyare, djupare poetisk riktning, som började gro upp; å andra sidan drefvo de sitt känslosvall, sin fantasirikedom och sin sträfvan efter formomväxling till öfvermått. Känslosvallet slog ofta öfver i det svulstiga och bombastiska. Kärleken för symboler och allegorier gjorde ofta deras poesi i hög grad dunkel och oredig, böjelsen för de sydländska folkens vitterhet, som af dem, liksom af deras fränder i Tyskland, uppställdes såsom mönster, förledde dem att använda en mängd för vårt språk olämpliga, sydländska diktformer (»cansoner», »sonetter» o. s. v.), hvarvid de i sin rimnöd någon gång grepo till löjliga och svårförstådda ord. På grund af sina medeltidssympatier togo de ofta sina ämnen ur gamla sagor och legender, icke utan ett visst svärmeri för det öfvernaturliga och underbara.

Digitized by Google

Trots alla fosforisternas fel och öfverdrifter skall det dock alltid räknas dem till godo, att de med ungdomligt mod ställde sig främst som målsmän för den nya tidsandan inom poesien, att de öppnade friare områden för skalden, och att de kraftigt bidrogo till kännedomen om utlandets, särskildt Tysklands och de sydländska folkens skaldskap. Hvad de sjelfva diktat är deremot af mindre värde i jämförelse med alstren af vissa andra samtida skalder.

Det var från en krets Upsalastudenter — mest östgötar — som fosforismen utgick. Redan 1803 hade *Lorenzo Hammarsköld* stiftat ett litet vittert sällskap i Upsala, som blef nyromantikens gry hos oss. Sedan detta upphört, stiftade år 1807 *P. D. A. Atterbom* — då en sjuttonårig student — *Auroraförbundet*, som blef »barometern, hvilken förebådade stormens annalkande». Här utbildade nämligen den ungdomliga kretsen sina åsigter, hvilka offentligen och såsom uttryck för ett parti dock först framträdde i fosforisternas tidskrifter: *Polyfem*, som utkom i Stockholm åren 1809—1812, redigerad af *J. K. Askelöf*, med bistånd af Hammarsköld m. fl., mera en skämttidning, som genom satir skulle angripa akademisterna (Polyfem — den enögde cyklopen — hette tidningen, emedan den såsom enögd skulle skåda rätt fram), samt *Fosforos*, »ljusbäraren» (hvaraf deras namn fosforister), som utgafs i Upsala 1810—1813 och som mera var ett teoretiskt och poetiskt organ för den nya skolans idéer. Medarbetare häri voro Atterbom, Hammarsköld, Palmblad, Hedborn, Sondén m. fl. Sina egna skaldestycken meddelade äfven fosforisterna i *Poetisk kalender*, som utgafs af Atterbom (1812—1822), under det att deras samtidiga kritiska organ åren 1813—1824 var *Svensk litteraturtidning*.

Akademisternas försvar fördes med stor skicklighet och ihållig kraft af *Per Adam Wallmark* (kunglig bibliotekarie, † 1858), som i sina *Journaler* (Journal för litteratur och

Digitized by Google

teater och Allmänna journalen) påpekade fosforisternas dimmighet, dunkelhet och bristande måtta och sans. Bland andra bistod Leopold honom i denna strid med ett af de qvickaste inläggen: »Silfvertonen», liksom äfven Valerius och andra »akademister» deltogo i striden. Bistånd fingo akademisterna sedan äfven af flere yngre, bland dem Tegnér. Fosforisterna utgåfvo ett stort komiskt-satiriskt epos, *Markalls* (Wallmarks) *sömnlösa nätter*, der Wallmark, Leopold, Wallin, Valerius, äfvensom de »teckenförbidande neutrerna» förlöjligades.

Vid 1820-talets midt afstannade striden.

De förnämsta fosforisterna voro följande:

Per Daniel Amadeus Atterbom (född 1790, † 1855, professor i Upsala) erkändes genast af fosforisterna såsom deras mest betydande skald och är en af våra främsta, rent lyriska diktare, ehuru han aldrig lyckades blifva populär på grund af det starkt allegoriska draget i sin diktning. Utgången från ett lyckligt presthem i Östergötland, beläget i en romantisk nejd, kom Atterbom tidigt till Upsala, var redan vid femton års ålder »en lärd på egen hand» och uppträdde vid nitton år som reformator i svenska vitterheten. Ungdomsdikterna — som egde många förtjenster — ledo likväl af öfversvinliga känsloutgjutelser, fantasisvärmeri och storordighet; härför rättvist tuktad af kritiken, företog han vid 27 års ålder en utländsk resa, efter hvilken han hemkom mycket mera mognad.

Bland hans många lyriska dikter är cykeln *Blommorna* mest berömd; den utgör en samling fint poetiska allegorier, i hvilka skalden, seende i hvarje blomma symbolen för vissa idéer, söker gifva ett poetiskt uttryck åt den Schellingska filosofiens åsigt om andens och naturens öfverensstämmelse.

Digitized by Google

I formelt afseende vittna de om en lycklig förmåga att musikaliskt beherska och bilda språket. Mindre lyckadt såsom ett helt, men med åtskilliga vackra enskildheter, är hans starkt allegoriska, mycket svårtydda sagodrama *Lycksalighetens ö*. Äfven den ofullbordade dikten *Fogel Blå* förtjenar erinras.

Genom sitt stora litteraturhistoriska arbete, *Svenska siare och skalder*, hvaråt Atterbom egnade senare delen af sitt lif, reste han en minnesvård åt de förgångna tider, hvilka han i ungdomsåren så skarpt hade angripit. Detta arbete — en samling biografier af svenska författare — utmärker sig för en fin uppfattning, ett sorgfälligt utförande, en varm kärlek till ämnet och en behaglig framställning. Deremot äro hans faktiska uppgifter icke alltid att lita på, och i berömmet öfver de personer, med hvilka han sympatiserade (t. ex. Svedenborg, Thorild, Gustaf III), håller han icke måtta.

Genom Atterboms inval i Svenska akademien 1839 gafs det yttre tecknet till den gamla skolans försoning med den nya.

Lorenzo Hammarsköld (född 1785, † 1827, bibliotekarie) var fosforismens djerfvaste och modigaste kämpe, liksom ock dess grundläggare. Han var en man af utomordentlig arbetsförmåga och brinnande nit, har på flere områden gifvit högst värderika uppslag och kan i viss mån anses vara grundläggaren af vår svenska litteraturhistoria genom sin rikhaltiga, ehuru ensidiga framställning af *Svenska vitterheten* (hvilken sedan grundligt omarbetades af *P. A. Sondén*).

Det var ock han, som först (1804) fäste allmänhetens uppmärksamhet på de nya idéerna i Tyskland och som genom sin, visserligen ofta hänsynslösa och bittra, kritik banade vägen för den nya uppfattningen hos oss. Som skald var Hammarsköld utan större begåfning, och hans prosastil är icke vårdad.

Digitized by Google

Tegnér var honom mycket afvog och har till stor del orättvist förlöjligat honom genom den qvicka smädedikten »Hammarspik».

Vilhelm Fredrik Palmblad (född 1788, † 1852, professor i Upsala, boktryckare) stod såsom kritiker och polemiker vid Hammarskölds sida samt hade, tack vare mycken fintlighet och smidighet, en synnerlig förmåga att under striden betäcka återtåget.

Han var en ytterst mångsidig och alsterrik skriftställare. Sålunda skref han i yngre åren en del goda noveller, som senare samarbetades till romanen *Familjen Falkensvärd*; han öfversatte grekiska tragedier (icke alldeles lyckligt), författade arbeten i geografi, deribland en mycket använd lärobok, var en flitig utarbetare af lefnadsteckningar för det stora verket *Biografiskt Lexikon* samt förde ända till det sista i tidningar och tidskrifter med mycken talang de politiskt konservativa och reaktionära åsigternas talan.

Karl Fredrik Dahlgren (född 1791, komminister i Stockholm, † 1844) var den mest begåfvade humoristen bland fosforisterna. Han var jämte Hammarsköld den förnämste utarbetaren af den ofvannämnda satiriska hjeltedikten *Markalls sömnlösa nätter.*

Senare skilde han sig från fosforismen, hvars grundåskådning föga öfverensstämde med hans lekande skaldelynne. Till förebild för sina friska och målande naturskildringar och idyller tog han Bellman, särskildt i samlingen *Mollbergs epistlar.* I flere bland sina mest kända smådikter har han besjungit våren på ett synnerligen älskligt sätt, t. ex. *Våren är kommen, Vårbäcken* (Hoppsan, nu så är jag fri), *Vårvisa* (Våren slår ut sina vingar af gull), *Den första lärkan* o. a.

Dahlgren var en praktiskt duglig man, hedrad med flere medborgerliga uppdrag, bland andra riksdagsmannakallet. Mot slutet af sin lefnad led han af en svår invärtes sjukdom, hvilken han bar med en

Digitized by Google

martyrs tålamod, och som förblef en hemlighet för hans omgifning, så länge han lefde, enär han icke ville röja sina svåra plågor för att ej oroa sina närmaste. — Dahlgrens hem var mot slutet af hans lif en samlingsplats för vitterhetens och konstens idkare i hufvudstaden.

Bland öfriga »fosforister» må följande nämnas:

Samuel Johan Hedborn (kyrkoherde, † 1849) var en god *psalmist*. Flere af hans psalmer finnas intagna i 1819 års psalmbok. Hans täcka *vaggvisa* »Ute blåser sommarvind» är äfven synnerligen känd.

Julia Nyberg, född Svärdström († 1854), skref under skaldenamnet *Euphrosyne* lyriska dikter, som röja liflig känsla och en rik fantasi samt en viss vemodsfull naturdyrkan, beslägtad med Atterboms. En af de skönaste är den i palats och koja såsom barnens aftonbön kända *Tiggargossen* (»Gud, som hafver barnen kär, se till den, som liten är!»).

Anders Abraham Grafström (kyrkoherde, Franzéns måg, † 1870) skref åtskilliga dikter i fosforisternas kalendrar; hans milda, lyriska skaldskap röjer för öfrigt frändskap med svärfaderns. Mest kända bland hans poem äro den praktfulla vexelsången *Norrland*, som skildrar detta landskaps skönhet, samt den täcka kärleksdikten *Välkommen och farväl*.

Klas Livijn (ämbetsman i fångvårdsstyrelsen, † 1844) författade i ungdomsåren en del genialiska, ehuru högeligen bizarra, romaner, deribland *Spader dame*, samt andra skrifter.

c) Götiska skolan.

Fosforismen är icke nyromantikens enda dotter hos oss, äfven den götiska skolan var i mångt och mycket ett romantikens barn, ehuru hon icke uppträdde fiendtligt mot den gamla vitterheten. Hennes ideal låg i den nordiska forntiden, under det att fosforisterna — som nämndt — företrädesvis kände sig dragna till de sydeuropeiska folkens vitterhet samt medeltidens diktning.

Om den fosforistiska skolan sökte sig till dimmiga nejder för att fröjdas åt hemlighetsfullt symboliska bilder och öfverlemna sig åt en svärmisk *aning*, så älskade åter göterna i sitt skaldskap det *klara* (»det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta», säger ju Tegnér) och det manligt kraftiga. Gemen-

Digitized by Google

samhetspunkter mellan de båda skolorna finner man för öfrigt i yrkandet på fantasiens rätt och i kärleken för och uppsamlandet af folkvisorna. Om en senare tid gifvit göterna företrädet, må det dock hågkommas, att deras arbete att skapa något *nytt* betydligt underlättats genom fosforisternas kamp mot det gamla.

Hufvuddraget i göternas skaldskap och skriftställareverksamhet var känslan för det *nationella;* den i vårt land under och efter kriget å nyo vaknande nationalitetskänslan fick genom dem sitt fullgiltiga uttryck i litteraturen, men det mål, som föresväfvade de mest ytterligt gående bland göterna, att lägga den gamla åsaläran till grund för Sveriges vitterhet, konst och bildning, måste naturligen visa sig såsom en öfverdrift. Göternas ståndpunkt uti tidens litterära strider liksom arten af deras skaldskap var för öfrigt mycket olika. Under det t. ex. Geijer var synnerligt vänligt sinnad mot den nya skolans män, var Tegnér ofta nog deras afgjorde motståndare.

Det var år 1811, som några unge män — de flesta värmländingar — stiftade en förening, från början endast ett skämt, men som sedan utvecklade sig till götiska förbundet, hvilket skulle vara en broderlig förening af män, ämnad att återupplifva de gamla göters frihetskärlek, mannamod och ärliga sinnelag. Dess närmaste syfte blef att väcka en fosterländsk riktning i litteratur, historia, poesi och all konst.

Som bekant hade kärleken för vår forna odling nära nog slumrat under frihetstiden och det gustavianska tidsskedet — efter de karolinska öfverdrifterna —; nu vaknade den efter 1809 års fredsslut å nyo, och dess uttryck blef just detta förbund, bland hvars främsta medlemmar må nämnas dess stiftare Jakob Adlerbeth (son till den af Gustavianerna, som mer än någon annan haft öga för den fornnordiska skaldekonsten), Geijer, L. F. Rääf, Ling. Förbundets organ blef tidskriften

Digitized by Google

Iduna, som utkom åren 1811—1824; på 1830-talet upphörde förbundets verksamhet, ehuru det formligen upplöstes först ett årtionde derefter.

Erik Gustaf Geijer (född 1783, † 1847) var den, som i sin person lyckligast sammanknöt den götiska skolans alla syften, den främste mannen i pånyttfödelseverket. Han står främst såsom historieforskare, men intager äfven såsom skald, tänkare och tondiktare ett märkligt rum i vår odlings häfder. I allt som flutit ur hans penna eller klingat från hans lyra spårar man det fosterländska draget. Han är en af den svenska litteraturens mest helgjutna gestalter, och hans helgjutenhet skadas icke deraf, att hans karaktär och åsigter voro stadda i en utveckling, som mot slutet af hans bana (1838) föranledde ett omslag i hans politiska åsigter.

Det var »götiska förbundet», som gaf den yttre anledningen till Geijers verksamhet som skald. I »götisk» anda diktade han de först i »Iduna» offentliggjorda, synnerligen äkta bilderna af Nordens fornlif och folklif: *Vikingen,* som framställer den nordiske ynglingens trängtan ut från hemmet efter bragd och äfventyr och förträffligt målar det gamla trotsiga vikingalifvet, *Den siste kämpen*, *Den siste skalden, Odalbonden, Kolargossen* och flere andra. Det som gör dessa sånger så folkkära är deras karaktär af gammalt nordiskt allvar och enkelhet, af djup och klarhet, af känslorikt innehåll och kraftigt uttryck. Genom flertalet af Geijers dikter tonar en musikalisk folkviseklang, och Geijer har sjelf satt en högst anslående musik till flere af sina romanser.

Sin största betydelse eger Geijer likväl såsom *häfdatecknare*, i hvilket afseende han står oupphunnen i vår litteratur och lyser såsom en af verldslitteraturens främste. *Svea rikes häfder* är egentligen blott en inledning till vår historia, väsentligen af vetenskapligt kritisk halt, men, tack vare framställningens konst, lämpad att läsas af hvarje bildad;

Digitized by Google

i *Svenska folkets historia* har han med öfverlägsen förmåga tecknat Sveriges öden till Karl X Gustaf. Geijer har icke blott gått till verket med den vetenskaplige forskarens allvar och noggrannhet, han har äfven skådat sammanhanget med tänkarens skarpa blick och utfört skildringen med skaldens konst. Hans stil är lika manlig och kärnfull som enkel och flärdfri; öfverallt röjer sig snillets förmåga att i få ord säga mycket, ehuru visserligen ibland uttrycket blir något dunkelt. »Ingen har så tillförene läst vår historia, ingen har så förstått uttaga dess innersta kärna, uppvisa dess djupaste betydelse, ingen så förklara det svenska folkets öden ur dess karaktär, lynne, urtillstånd och naturomgifningar.»

Man eger äfven från Geijers hand en rad märkliga uppsatser och afhandlingar i historia och samhällslära, som äro af högt värde. I skriften »*Thorild,* en filosofisk och ofilosofisk sjelfbekännelse» framlade han sina filosofiska åsigter och visar sig här, liksom i de efter hans död utgifna föreläsningarna öfver *Menniskans historia,* såsom en djupsinnig tänkare.

Erik Gustaf Geijer var född i Ransäter i Värmland af en gammal bruksegareslägt. Efter en lycklig barndom, delad mellan studier och manliga idrotter i de vildsköna Ransätersbergen, kom han 1799 till Upsala universitet, hvars största prydnad han en gång skulle blifva.

Med ett äreminne öfver Sten Sture vann han vid tjugu års ålder Svenska akademiens stora pris och fäste dermed vid sig stora förhoppningar. Han svek dem icke. Utnämnd till docent i historia år 1810, ingick han följande året i götiska förbundet, i hvars verksamhet han ifrigt deltog. Professor år 1817, egnade han sig numera öfvervägande åt häfdaforskningen och blef universitetets främste man på sin tid. Sin professorsstol och sitt häfdatecknarekall höll han ock så kära, att han för dem afböjde anbud till biskopsstol och statsrådstaburett.

Geijer var under sina första utvecklingsskeden, liksom många framstående män af slägtet efter franska revolutionen, konservativ i politiska och sociala frågor samt ansågs såsom en af denna riktnings förnämsta stödjepelare. Men ju mer han fördjupade sig i studiet af den historiska verkligheten, dess företeelser och karaktärer, dess mer fann han det berättigade i många af den nya tidens reformsträfvanden, och med manligt mod förklarade han sig år 1838 *affalla* från sina äldre åsigter och ställde sig i sina förra motståndares led, hvarigenom han kom att hälsosamt och djupt ingripa i vår inre utveckling. Det kräfdes *mod* härtill, och mycket fick han ock af forna meningsfränder lida för sin öppet uttalade öfvertygelse. Också sjöng han samtidigt:

Digitized by Google

»Ensam i bräcklig farkost vågar
Seglaren sig på det vida haf.
Stjernhvalfvet öfver honom lågar.
Nedanför brusar hemskt hans graf.
Framåt! Så är hans ödes bud.
Framåt! Så är hans ödes bud.
Och i djupet bor som i himlen Gud.»

År 1846 tog Geijer afsked och flyttade till Stockholm, der han följande året afled. *Kraft, kärlek* och sjelfständig *manlighet* äro de utmärkande dragen i Geijers stora personlighet, hvars kärna var en varm, djup och på samma gång frisinnad religiositet.

Per Henrik Ling (född 1776 i Småland, den svenska gymnastikens grundläggare, föreståndare för gymnastiska institutet, † 1839) var en väldig natur, men — såsom ofta fallet är med styrkan — ensidig. I honom nådde de götiska sträfvandena sin höjdpunkt och sin öfverdrift. (Det är betecknande, att då Geijer varnade mot vissa öfverdrifter i de nordiska myternas användande i skön konst, anmälde Ling sitt utträde ur götiska förbundet.)

Ling var en kraftig, stålstark kämpanatur, som med verklig hänförelse och sjelfuppoffring sträfvade att göra de moderna svenskarne till de gamla åsarnes värdiga ättlingar både i kroppslig styrka och i poetisk hug. Sin verksamhet delade han mellan gymnastiken och poesien. Såsom skald hade han afgjorda lyriska anlag, hvilka röja sig i många af hans skaldestycken, i synnerhet då det gäller att skildra det storslagna, kraftiga i den nordiska naturen. Såsom helgjutna skapelser äro deremot hans storartadt anlagda episka och dramatiska dikter, med ämnen ur den nordiska sagan och historien, föga lyckade, så sköna enskildheter de än hafva att bjuda på och så högsint än den ande är, som besjälar dem. Hans mest berömda arbeten äro de episka dikterna *Gylfe* och *Asarne*, i hvilken senare han velat lemna ett epos öfver Nordens forntid liksom en gång Homeros öfver Hellas', samt bland hans dramer sorgespelet *Agne*. I herdeidyllen *Kärleken* anslog han mildare toner, som blefvo mycket folkkära.

Digitized by Google

Esaias Tegnér (född 1782, professor i Lund, sedan biskop i Växjö, † 1846), Sveriges ryktbaraste skald, vann af alla tidehvarfvets författare den största popularitеten och gaf mer än någon annan tidens vitterhet sin prägel. Om Ling var »göt» och endast »göt», om Geijers sympatier i striden lutade något åt det fosforistiska hållet, så stod Tegnér åter ett steg närmare de gamla akademikerna. Härigenom kom han att i sin person, så att säga, förena det goda i de gamla traditionerna med den nya smakriktningen, och detta förklarar — tillika med hans öfverlägsna snille — det storartade inflytande han kom att utöfva åt alla sidor. I hans diktning förenades de klassiska och romantiska diktarterna på *nationell* grund.

Från alla håll mottog han intryck: hans djupa insigt i den grekiska forntiden och dess dikt blef af verksamt inflytande på formskönheten i hans skaldskap, liksom ock utlandets stora samtida skalder, främst Schiller, äfvensom Goethe, Byron och hans danske sångarbroder Adam Oehlenschlæger inverkade på honom; slutligen — och för visso icke minst — lärde han i likhet med sina förbundsbröder mycket af den nordiska forndikten. Grundtonen i hans skaldskap var också alltid fosterländsk, så ock valet af ämnen, och om behandlingssättet var mera vekt och smekande än den nordiska forndiktens eget skaplynne och än Lings eller till och med Geijers skaldskap, så blef kanske just derför hans sångmös skapelser mera allmänfattliga och tillika det bästa och mest fullklingande uttrycket för tidens poetiska lynne.

Vid 26 års ålder ådrog sig Tegnér först allmänhetens uppmärksamhet genom sin *Sång för det skånska landtvärnet*, som »löd som en stormklocka genom alla fosterländska bröst». Toner, på en gång så trotsiga och sköna, hade man förr ej hört från svenska lyran, och som »en löpeld gick den elektriserande sången genom land och rike».

Digitized by Google

Ett än starkare uttryck för den fosterländska stämningen efter kriget gaf han genom sin ryktbara dikt *Svea* (1811), belönt med akademiens stora pris. Med kraftigt bjudande ord vänder han sig här mot den svaga tiden, håller för svenska folket förfädrens seder såsom spegel, uppmanar i eldiga ord att träda i de gamles fotspår och utlofvar med glödande hänförelse en härlig framtid. Det långa, ljungande strafftalet är i början affattadt på alexandriner, som emellertid sedan — liksom under inflytande af tankeströmmen — lemna plats för en friare rytm, korta, dityrambiska verser, som måla en framtidshägring i hoppets färg, på samma gång liksom antydande Tegnérs frigörelse från den akademiska stilen. — I sin beundransvärdt sköna *Epilog vid magisterpromotionen 1820* utvecklade han — liksom förut på prosa i det märkliga talet vid jubelfesten 1817 — sin ståndpunkt i förhållande till tidens olika idéströmningar.

Utom de många *smärre dikter*, som ljödo från hans lyra, och hvilkas praktfulla skönhet är allkänd, skänkte han nu nationen tre större dikter:

Nattvardsbarnen, en på hexameter skrifven, heligt ljuf idyll från »pingst, hänryckningens tid», hvilken skildrar fridsstämningen vid nattvardsgången i en landtkyrka (icke utan inflytande från Goethes »Herman och Dorotea»);

Axel, ett qväde, inspireradt af Byrons smärre poetiska berättelser, skildrande en ridderlig kärlekshistoria från »den gamla karolinska tiden», tillegnadt Leopold; samt slutligen

Frithiofs saga, den dikt, som betecknar höjdpunkten af Tegnérs skaldeverksamhet. Af denna romanscykel hade redan 1820 några sånger offentliggjorts i Iduna, och 1825 förelåg poemet fullfärdigt i 24 romanser. Författaren hade i denna sin fria behandling af en gammal saga velat visa, huru ett fornnordiskt ämne kunde behandlas utan att på något sätt stöta den moderna smaken. Han hade tagit romans-

Digitized by Google

formen i Oehlenschlægers Helge till föredöme och lyckades skapa en dikt, som af alla svenska poetiska alster gått vidast ut i verlden. (Frithiofs saga är öfversatt till nära nog alla europeiska språk, bland andra i 18 olika tyska och 18 engelska tolkningar.) Anmärkningar hafva visserligen af kritiken framstälts rörande den oupplösliga motsatsen mellan den gammalnordiska sagan och den modernt lyriska behandlingen, liksom rörande den här, som så ofta hos Tegnér, nästan öfverflödande bildprakten. Det oaktadt står Tegnérs Frithiofs saga visserligen icke såsom den mest historiskt trogna, men såsom den mest poetiskt anslående bild af det gamla nordiska hjeltelifvet, som diktningen eger, och »den ungdomligt sköna Frithiofsgestalten skall med sin ädelt ridderliga hållning, sin fängslande blandning af kraft, trots och svårmod för kommande tider vittna om hvad svenska folket varit och hvad det ännu med Guds hjelp fortfarande skall vara».

Under senare delen af sitt lif — såsom biskop i Växjö — egnade sig Tegnér mera sällan åt poesiens utöfning, men lyran var ej alldeles bortlagd för kräklan; han fogade ytterligare mången ny länk till sin härliga kedja af *smärre dikter*, bland dem *minnessången vid Svenska akademiens femtioåra högtid*, ett sant praktverk af poetisk stil i den ädlaste vältalighets tjenst, författade idyllen *Kronbruden*, som skildrar ett bröllop i den småländska Skatelöfstrakten, och i hvilken dikt är inväfd en hyllning till Kellgrens minne. Bland Tegnérs efterlemnade skrifter var äfven ett större ofullbordadt poem med ämne från Nordens medeltid, *Gerda*.

Äfven såsom *talare* var Tegnér en af våra främste. Utom i sitt berömda *tal vid jubelfesten 1817*, hvari han särskildt betonat reformationens egenskap af frigörande för tanken, visar han sig i *skoltalen* såsom en mästare i den svåra konsten att i en för ungdomen lättfattlig form uttala

Digitized by Google

mäktiga tankar och till hjertat gående känslor. Såsom en ovanlig *prosastilist* framstår han äfven i sina för några år sedan utgifna *bref*, de bäst skrifna på svenskt mål.

Tegnér var född på Kyrkerud i Värmland, son till en prestman, som sjelf var bondson från Småland. Tidigt faderlös, togs han som skrifbiträde på ett fogdekontor, men hans förman, kronofogde Branting, märkte snart hans stora anlag för läsning, och så fick han vid 13 års ålder på allvar börja studera. Tack vare orubblig flit och ett utomordentligt minne, hade han inom kort på egen hand genomgått en mängd romerska och grekiska författare och lärt sig de moderna språken. Det berättas, att hans flit var så stor, att han sällan unnade sig mer än några få timmars nattro, och att de ljus sällan ville förslå, som utlemnades af den ordentliga matmodern på Rämens bruk, hvarest han vistades tillsammans med sin äldre bror, som der var informator hos brukspatron Myhrman. Nyttiga lekar, brottningar, skridskofärder och kägelspel, till hvilka han drogs af sina jämnåriga, höllo hans kropp vid helsa och spänstighet, så att han ej dukade under för ansträngningarna under studierna. Sjutton år gammal kom han till Lund och promoverades efter tre år till filosofie doktor samt fästes snart vid universitetet såsom docent i ästetik. Några år senare — år 1806 — fann han vid Rämens bruk sin maka i leksystern från barnaåren, Anna Myhrman. Hans lynne, förut mera allvarligt och grubblande, fick nu en ljusare och gladare riktning, och snart började hans skaldeådra att flöda. År 1812 vorden professor i grekiska språket i Lund, tillbragte Tegnér i detta ämbete tolf lyckliga år, aktad som universitetslärare, beundrad som skald, älskad som enskild person. Under denna tid stod hans diktning i sin rikaste blomma. Lycklig lefde han här i sitt boningshus vid hörnet af Gråbrödragatan och Klostergatan. I sitt rymliga arbetsrum (som nu vårdas som ett Tegnérmuseum) diktade han smågnolande — på vandring fram och tillbaka — sin »Axel», sin »Frithiof» och många andra sköna dikter.

Till denna anspråkslösa boning kom år 1824 kallelsen till Växjö biskopsstol och Östrabo biskopsboställe. Tegnér mottog befattningen, men denna plats syntes mindre passa för hans lynne än professoratet. Han egnade emellertid stor omsorg åt skolväsendet och var mycket älskad i stiftet; deremot var bland annat det sjelfskrifna riksdagsmannakallet honom en plåga, och presterskapets dåvarande okunnighet vållade honom mycken harm. Svårmod, ärftligt i hans slägt, började lägga sin tunga hand på hans hjessa och slog slutligen (1840) ut i fullt vansinne [1]. Skalden vistades någon tid för botande af denna olyckliga sjukdom utomlands och kunde redan året efter återtaga sin verksamhet, men kraften var bruten, nya nervslag förlamade honom, och den 2 november 1846, kort före midnatt, bröt skaldens ande sina jordiska bojor. Stor var sorgen, icke blott inom svenska bygder; skaldens och menniskans lof tolkades värdigt i dikt och tal. Ty Esaias Tegnér var icke blott en stor skald, han var en *hel* menniska, en redlig, bottenärlig själ; lättrörlig, men med en strålande kärlek till det sköna och sanna.

---

[1] »Men sorgen svor att på det snille hämnas,
För hvilket hon så ofta vika fått.
Åt ljusets skald af mörka makter ämnas
Den ömt besjungne Axels olyckslott.»

v. Braun.

Digitized by Google

Arvid August Afzelius (född 1785, † 1871 såsom kyrkoherde i Enköping) har äran af att först hafva på allvar fäst den bildade allmänhetens uppmärksamhet på den skatt af poetisk skönhet, som gömmes i folkets visor, och har tillika arbetat för att göra vår egen forntids sånger och sagor bekanta för allmänheten. Sålunda var det han, som till svenska tolkade den *poetiska Eddan* och andra fornskrifter, och som utgaf den första samlingen *svenska folkvisor* (med talrika bidrag af L. F. Rääf och med inledning af E. G. Geijer). Sjelf har han till en af honom funnen, underbart skön folkmelodi, *Neckens polska,* skrifvit de allmänt sjungna orden »Djupt i hafvet på demantehällen». Äfven har han utgifvit en samling *sagohäfder,* svenska historiska sägner.

Gustaf Vilhelm Gumælius (född 1789, kyrkoherde i Örebro, † 1877), sökte, med den engelske författaren Walter Scott som förebild, gifva Sverige en fosterländskt historisk roman, *Tord Bonde,* hvaraf första delen mycket beundrades, men som aldrig afslöts. Mot slutet af sitt lif (1859) sjöng han *Engelbrekts* lof i en cykel vackra dikter.

Till götiska förbundet slöto sig bland andra äfven tvänne yngre skalder, *Beskow* och *Nicander,* som framträdde år 1820.

Bernhard von Beskow (född 1796, adlad och baroniserad, † 1868 såsom öfverstekammarjunkare vid konungens hof) egde en varm känsla för fosterlandets stora minnen, hvilka han, med Tegnér som förebild, besjöng i praktfulla, kanske blott allt för praktfulla verser. Sina första *Vitterhetsförsök* utgaf han redan år 1818. Utom i sina lyriska praktdikter förhärligade han äfven fosterlandets stora minnen i flere dramer, här vid lag tagande den tyske skalden Schiller till sitt mönster, utan att dock kunna närma sig honom i dramatisk spänning. Dessa hans skådespel, bland hvilka må nämnas *Torkel Knutsson*, *Erik XIV* samt *Birger och hans ätt*, äro derför mindre strängt dramatiska konstverk än fo-

Digitized by Google

sterländska historietaflor, men tillhöra i hvarje fall det bättre, som vi ega inom denna diktart.

Såsom prosastilist har v. Beskow utmärkt sig för mycken finhet i ett icke ringa antal *minnesteckningar*. — Mindre framstående är han såsom häfdatecknare, i det han saknar kritisk blick och ser sina älsklingspersoner i för ljus dager.

Ända från år 1834 till sin död var v. Beskow svenska akademiens sekreterare och utgjorde — så till sägandes — personifikationen af akademien. Han var tillika en välvillig och frikostig beskyddare af vitterhet och skön konst.

Karl August Nicander (född 1799, † 1839), en skald med rika anlag, som dock aldrig slogo ut i full blomma, tillhörde visserligen götiska förbundet, men röjde likväl genom det sydländskt romantiska draget i sin diktning en viss frändskap med fosforisterna. Redan vid 22 års ålder väckte han genom sitt drama *Runesvärdet och den förste riddaren*, som skildrade striden mellan hedendom och kristendom i norden, stora förhoppningar såsom dramatiker. Dessa inlöste han dock icke, hvaremot han skänkte vår litteratur åtskilliga lyriska och episka dikter, som utmärka sig för mycken fägring, om ock deras egentliga förtjenster ligga i den tjusande formen. Sydländska ämnen behandlade han i *Tassos död* och *Konung Enzio*, en följd af romanser, som teckna »den siste Hohenstaufens» vemodiga saga, samt vidare i *Hesperider*, en rad noveller och skaldestycken, som utgjorde frukten af en italiensk resa och som innefatta Nicanders bästa skapelser. Den nordiska sagan och historien besjälade åter hans *Runor*, af hvilka »Erik Vasas runa» är mest känd.

Nicander öfversatte äfven åtskilliga dramer från Schiller och Shakspeare.

Digitized by Google

d) Öfriga vittra författare.

Erik Johan Stagnelius (född 1793, † 1823) är en af de märkligaste företeelserna bland Sveriges diktare. Sjuklig och olycklig, föga känd och skattad under lifstiden samt död vid helt unga år, har han ändock lemnat efter sig en mängd i hög grad ursprungliga och formsköna dikter, som ställa honom bland våra yppersta skaldesnillen. Stående utom den fosforistiska kretsen, liksom öfver hufvud utom hvarje »skola», är han likväl till sina anlag afgjord nyromantiker; fosforisterna är han emellertid vida öfverlägsen i allvar, djup, romantisk färgglöd och klassisk formskönhet. Hans skaldskap var uttryck för en mystiskt filosofisk verldsåskådning, närbeslägtad med medeltidens s. k. »gnosticism». Enligt denna hans af verldssmärta och verldsförakt fylda uppfattning trängtade själen (anima) ur verldsfurstens, materiens (demiurgens) tvång hän till det högsta absoluta urväsendet. Jorden var för honom ett häkte för fallna, sörjande andar, en i och genom menniskan fallen natur, som i vindens sus, i källans sorl, i fogelns qvitter utgjuter sina suckar öfver affallet från sin högre, ursprungliga bestämmelse.

Det är hufvudsakligast i den lyriska diktkransen *Liljor i Saron*, som skaldens trängtan att bryta jordelifvets bojor uppenbarar sig. Han har dessutom anslagit folkvisans tonart uti några synnerligen älskliga, vemodsfulla, lyriska dikter, bland hvilka *Necken* (»Qvällens guldmoln fästet kransa») är den skönaste. I dessa dikter är hans skaldskap med rätta högt beundradt. Såsom *epiker* framstår Stagnelius i *Vladimir den store*, ett synnerligen väl anlagdt skaldestycke, affattadt på hexametrar, hvilket skildrar, huru den mäktige ryske hednafursten bevektes genom sin kärlek till den grekiska kejsardottern Anna att med sitt folk öfvergå till kristendomen. Hexametern är här behandlad med öfverlägsen skicklighet

Digitized by Google

och tonar mera rent och välljudande än någonsin förr på svenskt mål.

Äfven i dramatisk form har Stagnelius författat åtskilliga dikter, som dock ej voro afsedda för scenen. Mest fulländad ur dramatisk synpunkt är *Bacchanterna*, som behandlar ett antikt ämne: skalden Orfeus jagad af bacchanterna, motsatsen mellan inspirerad hänförelse och uppjagadt sinnesrus. Formen var här den grekiska tragediens, som han äfven använde i dramer med ämnen ur den nordiska sagan, der denna form mindre passade. I *Martyrerna*, »en elegisk triumfsång till kristendomens ära», har han dramatiserat en följd rörande scener från tiden för de kristnes förföljelse i Kartago under Septimii Severi regering, 200 år efter Kristi födelse. Här hade Stagnelius bättre än i något annat af sina dramer lyckats träffa det skildrade tidehvarfvets lynne och färg. Stycket är rikt på ställen af djupt gripande poesi. Många af Stagnelius' arbeten äro öfversatta till främmande språk.

Erik Johan Stagnelius var född på Öland, son till en kyrkoherde, som sedan blef biskop öfver Kalmar stift. Redan som barn var han sjuklig, i lekamlig måtto vanlottad, men i andligt afseende tidigt utvecklad. Efter ett par års uppehåll vid universiteten i Lund och Upsala inskref han sig såsom kanslist i ett ämbetsverk, der han tjenstgjorde i åtta år till sin död vid knappt 30 års ålder. Han sökte föga bekantskaper och lefde mest för sig sjelf, lidande af en svår sjukdom, i kampen mot hvilken han grep till onaturligt döfvande medel. Sången var honom tvifvelsutan en tröst i hans stora lidanden, offentligheten brydde han sig föga om; de af hans skrifter, som han sjelf befordrade till trycket, utgåfvos anonymt. Först efter hans död blef hans skaldeverksamhet mera allmänt känd och rättvist beundrad. Intet mensklig öga hade sett hans dödskamp. Då städerskan inträdde i hans rum den tredje april 1823, fans han död i sin säng. Ett länge sjukt skaldehjerta hade brustit.

Erik Sjöberg (född 1794, arbetareson från Södermanland, † 1828, känd som skald under namnet *Vitalis*) stod liksom Stagnelius utom skolorna. Ehuru han var påverkad af de nya riktningarna, uppträdde han emot både fosforisternas och göternas öfverdrifter. Såsom skald intager han ett sjelfständigt och utmärkt rum i vår svenska litteratur, ehuru

Digitized by Google

hans tidiga död afbröt hans verksamhet. En del af Vitalis' dikter bära prägeln af en sorgbunden stämning, uttryck för hans allvarliga sinnelag, och vittna om att hans ungdom varit rikare på törnen än på rosor; det klingar igenom detta vemod en from och ädel ton, såsom i den milda och rena dikten *Försakelse,* som med all sin korthet utgör en af de mest märkliga lyriska dikter vår litteratur eger, lika utmärkt för varm religiositet som för poetisk skönhet; vidare *Enslingens sång i den stora öknen* m. fl. Vitalis hade emellertid äfven gladare toner på sin lyra, och i sina *komiska fantasier* samt i en del parodiska dikter (särskildt mot fosforisterna) framstår han såsom en af våra mera utmärkte humoristiska och satiriska författare.

Vitalis var en stark, karaktärsfast personlighet, som hårdt kände trycket af de små förhållanden, i hvilka han arbetade, men som aldrig dagtingade med sin öfvertygelse. (»Var herre eller dräng den det kan, men jag är helst min egen man.»)

Johan Anders Wadman (född 1777, sjukhuskommissarie under 1813—1814 årens krig, sedermera litteratör, † 1837) har författat ett icke ringa antal sånger, hvilka röja ursprunglighet och genialitet; en del af dem äro emellertid ur anständighetens synpunkt betänkliga. Wadman var — liksom sin store förebild Bellman — improvisatör och har äfven tonsatt musiken till flere af sina qväden. Ett obegränsadt förakt för verldens grannlåt och flärd är ett grunddrag i hans skaldelynne liksom i hans lif; deremot besjunger han vinet och naturen, liksom han prisar lyckan i ett tillbakadraget lif. Sina dikter samlade han under titeln »*Lekochalfvar*». Bland de mest omtyckta äro *Epikurén, Bålen,* den täcka idyllen *Min lilla vrå bland bergen* samt *Kungen och skomakaren,* i hvilken skalden framstält lyckan i samhällets dalar i motsats till oron och bestyren på dess höjder.

Digitized by Google

Kristian Erik Fahlcrantz (född 1790, död 1866 såsom biskop i Vesterås, förut teol. professor i Upsala) står vid sidan af Dahlgren, Vitalis och Wadman såsom en af tidehvarfvets märkligare humorister, enkanneligen genom sin allegoriska skapelse *Noachs ark* (1825), der han låter syndaflodens personer uppträda och parodiera de olika riktningarna inom samtidens litteratur; denna dikt vimlar af ett stort antal qvicka, men svårfattliga anspelningar på personliga och lokala tidsförhållanden. Han har äfven skrifvit ett allvarligt epos i 14 sånger, *Ansgarius*, utfördt i vexlande versformer. Bland öfriga poem af honom märkes den höga festdikten *Låt dina portar upp!* — Dessutom har Fahlcrantz utöfvat en betydande kritisk verksamhet emot missriktningar inom litteraturen och kyrkan.

Fredrik Cederborgh (protokollssekreterare, † 1835) gjorde sig känd genom ett par komiska romaner *Uno von Trasenberg* och *Ottar Tralling*, sedeskildringar, med hvilka han tog första steget till återupplifvande af denna art af skriftställeri, som icke under gustavianska tiden odlats.

Karl Gustaf v. Brinckman (svenskt-norskt sändebud i utlandet, † 1847) skref tankedigra och i synnerhet i metriskt afseende utmärkta dikter, både på tyska och svenska språken.

B) Vittra författare 1830—1880.

Karl Jonas Love Almqvist (född 1793, lemnade Sverige 1851, † 1866), en af litteraturens mest egendomliga företeelser, var väl en lärjunge af nyromantiken, men i motsats till fosforisterna och de tyska nyromantikerna ingalunda reaktionär till sitt åskådningssätt, utan tvärtom en ytterligt gående förkämpe för tidens (1830-talets) frisinnade, ja, revolutionära åsigter i såväl religiöst som politiskt och socialt hänseende. Både hans diktning och hans lif vittnade emellertid

Digitized by Google

om den nyromantiska uppfattningen af snillet såsom en verldens allherskare, såsom obunden af alla regler.

Trots den starkt sjelfviska åder, som sålunda genomgick hela hans väsen, var han dock i grunden en storslagen natur, med liflig kärlek till det ädla och sköna i lifvet, konsten och naturen; men känslan, fantasien och det mystiska svärmeriet fingo öfver honom ett så oinskränkt herradöme, att de icke sällan skenade bort både med hans vetenskaplighet och moral.

Almqvist var — liksom hans store förebild och mästare, Thorild — en mångfrestare; han strödde omkring sig lyriska, episka och dramatiska dikter, romaner, noveller och sagor, historiska, filosofiska, ästetiska och språkliga uppsatser, omväxlande med afhandlingar i undervisningsväsende, uppbyggelseskrifter, läroböcker i skilda ämnen samt en mängd tidningsartiklar.

Redan tidigt började Almqvists författareverksamhet (hans första arbete är tryckt 1814), men en god del af hvad han under ungdomstiden författade, utgaf han först långt senare, och hans mera betydande offentliga skriftställeri började först omkring 1830. År 1832 utkom sålunda första delen af *Törnrosens bok* eller »fria fantasier berättade på jagtslottet hos herr Hugo Löwenstjerna», hans märkligaste arbete, som öppnade en lång alsterrik författarebana på det skönlitterära området. Detta verk, som senare fortsattes, upptager i sig flertalet af hans lyriska, episka och dramatiska skaldestycken, äfvensom noveller, innefattade i en berättelseram, som sammanbinder alla fantasierna till ett helt, en krans af berättelser och poetiska utflykter, som äro uttryck för en högst egendomlig, mystisk verldsåskådning. Jämte det dessa dikter vittna om stor genialitet, om en outtömlig fantasirikedom, en viss smidighet att sätta sig in i skilda poetiska verldar

Digitized by Google

och mycken formfulländning, brister det dem tankedjup och de lida tillika af synbart effektsökeri.

Mest berömd bland de episka dikterna är *Arturs jagt*, en skildring ur den bekanta medeltida sagokretsen om Artus och riddarne af runda bordet, visserligen ej utmärkt för någon tids- eller lokalfärg, men dess mera tilltalande genom en konstnärlig afrundning, och säkerligen Almqvists bästa poetiska försök i versform.

Bland dramerna, som emellertid sakna dramatisk utveckling och lida af en allt för subjektiv (af skaldens egen personlighet färgad) karaktärsteckning, äro *Signora Luna* och *Ramido Marinesco* mest kända.

Almqvist egnade sig äfven åt romanskriftställeri och novellförfattareskap. Bland hans många arbeten i denna väg förtjena särskildt att ihågkommas den vackra idyllen *Kapellet*, äfven som de öfriga taflor ur folkets verld, genom hvilka Almqvist kan räknas såsom en bland grundläggarne till den s. k. byhistorien (som för öfrigt ypperligast odlats af franska författarinnan George Sand, tysken Auerbach och norrmannen Björnstjerne Björnson), arbeten sådana som *Skällnora qvarn* och *Grimstahamns nybygge*. Af helt annat slag än dessa fredliga idyller var hans märkliga novell *Det går an* (1839), som väckte storartadt uppseende och framkallade kraftiga gensagor, emedan författaren här angrep familjelifvet i dess rot, äktenskapet, och sålunda, liksom i flere af sina öfriga skrifter, förkunnade den enskildes rätt att trotsa samhällets lagar och inrättningar.

Bland hans många läroböcker var hans *svenska rättstafningslära* i vissa afseenden epokgörande.

Af Almqvists arbeten på öfriga områden (t. ex. Menniskoslägtets saga) blefvo de flesta blott fragment, visserligen vittnande om snille, men också om ytlighet, och sjelf var han också en fragmentarisk skepnad, en bländande och ge-

Digitized by Google

nialisk företeelse, som hos sin samtid och icke minst hos andra skriftställare väckte storartadt uppseende och äfven beundran, men hvars inverkan inom litteraturen för öfrigt varit ringa. Med honom utblommade nyromantiken hos oss, liksom i Tyskland med Heine. Plötsligen afbruten blef hans verksamhet här i Sverige, då han 1851 med ett förstördt rykte lemnade maka, barn och fosterland.

Almqvist var född i Stockholm, son till en landtbrukare; hans mor var Gjörwells dotter. Såsom barn visade han ett vänligt, men allvarligt och drömmande lynne; hos morfadern, »de lärda mödornas patriark», älskade han att lyssna till dennes historiska visdom och var gubbens »tröst» på gamla dagar. Efter studier i Upsala (han promoverades till filosofie magister samtidigt med Atterbom, Palmblad, Gumælius, Fahlcrantz m. fl.) inskrefs han 1815 i ett ämbetsverk, från hvilket han emellertid 1823 tog afsked. Tillsammans med Dahlgren, Afzelius och några andra unga män hade Almqvist nämligen bildat Manhemsförbundet (ett slags efterbildning af det götiska), för hvilket han uppgjort ett högst egendomligt och fantastiskt förslag till stadgar, som bl. a. af medlemmarne fordrade ett »bondelif». Då detta förslag förkastades, drog Almqvist till Värmland för att äta gröt med träsked och odla sitt torp med egna händer. Han gifte sig med en bondflicka, som han älskat sedan många år tillbaka, och kallade sig »dannemannen Love Carlson». Emellertid ledsnade han snart på det afstängda lifvet i en från hufvudstaden fjärrbelägen landsbygd, och han återflyttade till Stockholm 1826.

Efter återkomsten egnade han sig åt lärarekallet och började tillika en omfattande skriftställareverksamhet; 1838 blef han prestvigd och lemnade året derefter lärareplatsen samt sysselsatte sig uteslutande med vittert och publicistiskt arbete. Trots ett förhör rörande hans åsigters öfverensstämmelse med troslära, som Upsala domkapitel med anledning af »Det går an» låtit honom undergå, utnämndes han likväl 1844 till regimentspastor. Hans ekonomi var emellertid rubbad, hans husliga lif olyckligt och hans sista år i Stockholm högeligen dystra. Invecklad i smutsiga affärer med en bekant ockrare, rymde han från Sverige 1851. Man misstänkte honom icke blott för att vara »bedräglig gäldenär», något hvarpå domstols utslag föll, utan också att hafva företagit förgiftningsförsök mot den nämnde ockraren, men dessa senare misstankar saknade tvifvelsutan all grund. Bestörtningen var emellertid allmän, och smädelsen fick fritt lopp, då den afvikne var för stolt att försvara sig och icke häller helt *kunde* rättfärdiga sitt handlingssätt. Säkerligen var han dock vida bättre än sitt rykte.

Almqvist styrde först kosan till Amerika, der han som språklärare och tidningsreferent förtjenade sitt bröd och för öfrigt synes hafva lefvat ett lugnt lif. Hösten 1865 återvände Almqvist från Amerika till Bremen, drifven af längtan efter hembygden, och i Bremen slöt han 1866, sjuttiotre år gammal, sitt skickelsedigra lif.

Digitized by Google

Fredrika Bremer (född i Finland 1801, † 1865), Sveriges ryktbaraste romanskriftställare, som framträdde omkring 1830, intog en helt annan ståndpunkt än Almqvist. Om denne med sin trotsiga, mörka natur älskade att fördjupa sig i lifvets nattsidor och att uppställa de vildaste omstörtningsspörsmål och ovanligaste gåtor, så gjorde åter hans främsta qvinliga samtida på romanförfattareskapets område till sin uppgift att poetiskt skildra sin tids hvardagslif, hvilket dock icke uteslöt, att äfven hon tillika verkade för sina mindre revolutionära, men likväl i mycket omskapande samhällsåsigter. Bäst bland hennes *teckningar ur hvardagslifvet* äro de äldre, i hvilka hon mera uteslutande nöjer sig med att aflocka hvardagslifvet dess poetiska drag. Arbeten sådana som *Familjen H.*, *Presidentens döttrar*, *Grannarne* och *Hemmet* hafva, tack vare det ideala och hjertetilltalande sätt, hvarpå familjelifvets sorger och fröjder der skildras, tillvunnit sig beundran öfver hela verlden, och dessa hennes verk hafva blifvit öfversatta på flere språk.

Mindre lyckade voro hennes senare alster, hvari det moraliserande, djerft tendensartade stack för ohöljdt fram, och poesien sköts åt sidan. Här som öfverallt visar sig dock Fredrika Bremer såsom en ädel, för alla samhällsspörsmål varmt nitälskande personlighet. Sjelf arbetade hon hela sitt lif i menniskovänligt syfte, ej blott i ord utan ock i gerning.

Andra romanskriftställare af betydelse, hvilka framträdde under 1830- och 1840-talen, äro följande:

Sofia von Knorring (friherrinna, född Zelow 1797, † 1848), som under pseudonymen »författarinnan till Kusinerna» med verldserfarenhet, finhet och qvickhet företrädesvis skildrade lifvet i de förnämas salonger, under det att Fredrika Bremer valde den borgerliga medelklassen till sitt ämne. Bland hennes bästa alster äro *Kusinerna* samt *Torparen*.

Digitized by Google

Emilie Carlén (född Smith 1807, gift först med A. Flygare och sedan med J. G. Carlén) har lyckats genom sina många gerna lästa romaner, som öfversatts till flere främmande språk, vinna en rättvis popularitet. Högst står hon, då hon tecknar den svenska skärgårdsbefolkningens lif med dess faror, lidanden och försakelser, hvilket sker på ett natursant och tilltalande sätt. Bland hennes arbeten må nämnas *Rosen på Tistelön*, *Enslingen på Johannisskäret*, *Ett köpmanshus i skärgården* samt *Skjutsgossen*.

Magnus Jakob Crusenstolpe (född 1795, assessor i Svea hofrätt, tog afsked 1834, sedan litteratör, † 1865) ryktbar såsom stor stilist och hänsynslös oppositionsman mot Karl Johan, har kraf på ett rum i våra litterära häfder, dels såsom memoarförfattare — i hvilket afseende hans tillförlitlighet emellertid är mycket ifrågasatt — dels såsom författare af »historiska» romaner. Hans ypperliga sätt att behandla språket, tillika med hans spetsiga, icke sällan giftiga anspelningar äro de utmärkande dragen i hans skrifter af hvilka *Morianen* (skildrande hoflifvet under Holstein-Gottorpska ätten) samt *Huset Tessin* äro mest kända. Om hans författareskap i allmänhet har Blanche träffande yttrat: »Det är ej historia, det är ej roman, det väger mellan båda.»

Karl Anton Wetterbergh (född 1804, f. d. öfverfältläkare) skref under märket *Onkel Adam* många berättelser, af hvilka hans små humoristiska *genremålningar* äro högst skattade. Äfven hans större romaner, *Penningar och arbete* m. fl., som ofta hafva en utpräglad tendens, skildra med värme och talang samt en innerlig känsla för de betryckta klasserna bilder ur lifvet. »Onkel Adam» har äfven stora förtjenster såsom författare för barn.

Gustaf Henrik Mellin (född i Finland, kyrkoherde, † 1876), en flitig författare på olika fält, är i synnerhet skattad för sina *svenska historiska noveller*.

Digitized by Google

Per Sparre (öfverste, † 1871) författade historiska romaner, utmärkta för trogen tidsskildring.

Julius Axel Kiellman-Göranson (märket »Nepomuk», kyrkoherde, † 1868), har bl. a. författat *Svenska lynnen och småäfventyr.*

Louis Gerhard de Geer (född 1818, f. d. statsminister, författare af vår nu gällande riksdagsordning och motiven dertill) skref i sin ungdom omtyckta romaner, deribland *Hjertklappningen på Dalvik.*

Karl Fredrik Ridderstad (född 1807, f. d. löjtnant, tidningsredaktör) har efter franska förebilder skrifvit en mängd mycket lästa romaner, af hvilka en del med historiskt ämne (*Fursten, Drabanten, Lovisa Ulrikas hof*); andra med ämne ur Stockholmslifvet.

Johan Ludvig Runeberg (född 1804, † 1877) står i allra främsta ledet bland de skalder, som diktat på svenskt mål. År 1830, just då striden mellan gamla och nya skolorna var utkämpad och de olika skalderna fullföljde hvar sin väg, utkommo i det gamla brödralandet på andra sidan Bottenhafvet Runebergs första *dikter*, tillegnade hans närmaste förebild: *Franzén.* Enkelt, naturligt och tjusande som denne skapade Runeberg täcka smådikter, men hans skaldebegåfning visade sig snart vara af en vida större betydelse. Försmående den öfverflödande bildprakten — en mantel, som Tegnérs efterhärmare icke mäktade bära upp — försmående tillika nyromantikens dunkel och sjelfsvåld, ställde Runeberg sig till uppgift att klart och troget, naturligt och måttfullt gifva en poetisk bild af verkligheten och detta i en form, som i sin skönhet röjer inverkan både af den klassiska antiken och af hans finska hemlands folkdikt samt tillika genomandas af det finaste natursinne. Runeberg är sålunda *verklighetsdiktare*, hvilket icke hindrar, att han djupt och innerligt besjälas af en ideal uppfattning. Han är i sin diktning en konstnär som få, på samma gång hans sånger blifvit folkkära såsom kanske ingen annans.

Digitized by Google

En del af sina bästa lyriska dikter har Runeberg samlat i den täcka diktcykeln *Idyll och epigram*, en samling små konstnärligt utmäjslade poem.

Äfven såsom epiker har Runeberg skurit vackra lagrar. På hexameter har han skrifvit tre större poem: *Elgskyttarne*, en dikt i nio sånger, hvari han gifvit trogna taflor ur den finska allmogens lif och hemseder; *Hanna*, en älsklig idyll, som besjunger den första kärleken i en undangömd prestgård på landet, samt *Julqvällen*, hvari skildras förberedelserna till en ung mans hemkomst från kriget på julaftonen.

I *Nadeschda*, en lyrisk-episk berättelse på vexlande orimmade versmått, täljer han historien om en ung rysk slafvinna, »jagad af tvänne furstefalkar», och skalden har dervid, utom en ypperlig målning af kärleken, funnit anledning till att gifva utmärkta teckningar af ryska förhållanden.

Kung Fjalar anses i stilistiskt afseende såsom det underbaraste och mest konstfulla Runeberg skrifvit. I denna dystra saga om den nordiske drotten Fjalar, som trotsade sjelfva gudarne och straffades med att före sin död få upplefva sin son Hjalmars och sin dotter Oihonnas undergång, förmäler sig en fornnordisk och Oisiansk ton med en storartadt antikt tragisk uppfattning af menniskan och hennes förhållande till de makter, som styra lifvets gång; och skalden har här lyckats framställa bilden af en äkta nordisk kämpagestalt.

Mest populär har Runeberg ändock blifvit genom en samling sånger, i hvilka lyrik och epik ingått en skön förening, hans allkända *Fänrik Ståls sägner* (som utkommo första delen 1848 och andra delen 1860).

»Tre gånger» — säger en framstående dansk litteraturhistoriker (Brandes) — »har det lyckats svenska folket att träffa det klassiskt nationella i sin poesi. Första gången, då *Bellman* under Gustaf III:s tid tog sina typer ur sin tids

Digitized by Google

folklif och kroglif i Stockholm och improviserade, spelade, sjöng Fredmans epistlar med mimiskt mästerskap till sin cittra. Andra gången var, då *Tegnér* 50 år derefter gick tillbaka till det fornnordiska hjeltelifvet, fann ämne till en romans-cykel i en fornsaga och gaf Sverige en bild af vikingalif och vikingakärlek, sådana som hans samtid förestälde sig dem. Tredje gången skedde det slutligen i våra dagar, då — 40 år sedan Finland lösrycktes från sitt gamla moderland — den störste af Finlands söner, inspirerad af sina barndomsminnen och af den friska, lefvande traditionen omkring sig, målade sitt fäderneslands ärofulla strid mot den ryska öfvermakten och genom den det finska folkets nationallynne i en samling af oförgängliga dikter, krigsidyller, slagfältstragedier, en lika så realistisk som själfull bivuakpoesi.»

Om Runeberg i sina föregående dikter tecknat det finska folkets fredliga hvardagslif, så gaf han här det fullaste poetiska uttryck åt de fosterländska minnen, som voro knutna vid Finlands senaste strid, och reste ett monument på de fallna hjeltarnes grafvar. Bland de mest älskade — älskade äro de för öfrigt alla — må påpekas: *Vårt land*, *Fänrik Stål*, *Sven Dufva*, *Döbeln vid Jutas*, *Molnets broder*, *Soldatgossen*, *Fänrikens marknadsminne* och *Vilhelm von Schwerin*.

Af Runebergs dramatiska försök är sorgespelet *Kungarne på Salamis* märkligast. Det behandlar ett antikt ämne, återgifvet i antikens ande. — Runeberg har äfven författat en del berättelser, kritiska uppsatser och afhandlingar äfvensom psalmer.

Runeberg föddes i Jakobsstad på den smala flik af Österbottens kust, som bebos af en svensktalande befolkning. Son af begåfvade föräldrar, röjde han tidigt ett känsligt sinnelag och en poetisk begåfning. Studierna skötte han med allvar och blef vid 18 års ålder student i Åbo, hvarefter han konditionerade på landet i de stora ödebygderna och skogarne vid sjön Päjänes nordligaste vikar. Denna vistelse blef afgörande för hans lif, i det han under kringströfvande på jagter och fiskarfärder lärde rätt känna och uppfatta det finska folk, hvars störste sångare han skulle blifva; här påträffade han förebilder för många af sina blifvande skaldekaraktärer.

Digitized by Google

Återvänd till Åbo fortsatte han flitigt sina studier, enkanneligen i de klassiska språken, och tog år 1827 magistergraden. Runebergs första uppträdande inför allmänheten som skald var förknippadt med en liten händelse, hvarom följande berättas. En afton år 1826 var en skara ungdom samlad hos ärkebiskop Tengström. Man roade sig med pantlekar. En af de sista panterna, som framkommo, tillhörde en ung student, hvilken efter en hviskande öfverläggning mellan de unga damerna och sedan någon af domarinnorna yttrat en misstanke om att han i hemlighet skref vers, dömdes att skrifva en sång till solen. Den dömde bad om ett par dagars anstånd, och i nästa nummer af Åbo tidning lästes — Runebergs första offentliggjorda poem. Ännu tillbragte R. några år i tyst väntan, rastlöst inre arbete och stilla mognad, men 1830 utgaf han första delen af sina dikter, och samma år fick han sin första befordran såsom lärare vid universitetet.

Dikterna hade han — såsom ofvan är nämndt — tillegnat Franzén, som till svar på dem skref följande sanna, men för ynglingen smickrande ord: »När magisterns vackra gåfva anlände, var jag af tjenstegöromål förhindrad att egna den ett omsorgsfullare studium. Jag hade endast tid att här och der fägna mig åt en violblomma eller lyssna till ett lärkljud, men redan då lärde jag mig, att det är en verklig skald, som uppstått i mitt forna fädernesland. Nu har jag egnat dikterna en omsorgsfull granskning och vet, att det är en stor skald, som Finland håller på att frambringa.» (På ett liknande sätt hade *Franzéns* första dikter hälsats af *Kellgren.*)

Året derpå gifte sig Runeberg med Fredrika Tengström, som sjelf var poetiskt begåfvad. Vid sidan af sin lärareverksamhet utöfvade Runeberg i Helsingfors äfven tidningsredaktörskap. År 1837 flyttade han till Borgå, vid hvars gymnasium han erhållit ett lektorat. Undanryckt det umgängesrika hufvudstadslifvet, fick han i en stillsam landsort en fast praktisk sysselsättning, och om än fruktbarheten i hans skaldeverksamhet minskades, yppade sig emellertid den skapande kraftens allt mera mäktig, mogen och storartad. Under 1840-talet faller hans högsta kraftutveckling.

År 1851 besökte Runeberg Sverige och mottogs der med stor uppmärksamhet och hänförelse. Hoppet att få göra bekantskap med den af honom högt beundrade Almqvist blef emellertid gäckadt — Almqvist hade kort förut lemnat landet.

År 1863 — kort efter utgifvandet af »Konungarne på Salamis» — drabbades Runeberg af ett slaganfall, som band honom vid sjukrummet och förlamade hans verksamhet under de sista femton åren af hans lif. Vårdad af en trogen maka och föremål för Finlands och Sveriges aktning och kärlek, tillbragte han emellertid med friska själskrafter sin långa sjuktid.

Karl Vilhelm Böttiger (född 1807, professor i Upsala, Tegnérs måg, † 1878) framträdde 1830 med sin första diktsamling, *Ungdomsminnen från sångens stunder*, som röjde en verklig skald. Dessa lyriska dikter utmärkte sig genom ovanlig skönhet och välljud i formen, samt en mild och känslorik grundton, om också det känslosamma, vekt elegiska draget i ungdomsdikterna icke alltid föreföll fullt naturligt. Friskare, men lika ljuft, ljödo tonerna i hans senare dikter.

Digitized by Google

Böttiger har äfven utmärkt sig såsom poetisk öfversättare (olika stycken af Dante, Uhland m. fl.), hvarjämte han författat ypperliga minnesteckningar på prosa öfver Tegnér, Stagnelius, Kellgren m. fl.

Bernhard Elis Malmström (född 1816, † 1865 såsom professor i Upsala) uppträdde vid 1830-talets slut med flere dikter och fortsatte sedan en visserligen icke alsterrik, men desto mera gedigen skaldeverksamhet. Icke många svenska skalder hafva skapat mera ädla och formsköna dikter än han, och i sitt skaldskaps okonstlade renhet och manlighet närmar han sig i. o. m. Runeberg och Geijer. *Angelika,* hans berömda elegicykel vid den älskades graf, affattade på mönstergilla hexametrar, väckte vid sin framkomst allmän beundran liksom kanske i än högre grad den underbart gripande romansen »*Hvi suckar det så tungt uti skogen*». Från Malmströms hand har man äfven åtskilliga goda litteraturhistoriska afhandlingar och uppsatser, samt några efter hans död utgifna föreläsningar öfver *Svenska vitterhetens historia* (till 1824), som visserligen ega åtskilliga brister, men i hvilka Malmström med skarp blick dömt i litterära ämnen.

Johan Nybom (född 1815, litteratör) var Malmströms samtida under ungdomsåren i Upsala. Om Malmströms skaldskap framstått genom sin renhet och sitt djup, var det åter genom versens yppighet och glans samt känslans häftiga strömning, som Nybom utmärkte sig; han torde kunna anses såsom en af Tegnérs lyckligaste efterträdare i det formella af diktkonsten. Åtskilliga af Nyboms dikter äro verkliga praktstycken, såsom *Sista natten i Alhambra* och *Niagara,* uti andra deremot är hans känslosvall icke utan svulst.

Herman Sätherberg (född 1812, läkare och gymnast) är känd för sitt fridfulla svar på Nyboms Niagara samt än mer

Digitized by Google

för sina täcka naturdikter, t. ex. *Vintern rasat ut bland våra fjällar* m. fl.

Karl Vilhelm August Strandberg (född 1818, † 1877, publicist, pseudonymen *Talis Qualis*) gaf såsom student i Lund ett varmt och djupt poetiskt uttryck åt ungdomens frihetsträngtan och åt den sympati för de förtryckta folken, som under 1840-talet klappade i så många svenska hjertan. I mycket påverkad af tyska frihetsskalder fann likväl »Talis Qualis» sin egen ärligt svenska ton, och i likhet med Runeberg lyckades han att derför skapa ett verklighetstroget, klangfullt uttryck i formen. Bland hans dikter äro de under titeln *Sånger i pansar* utgifna mest berömda. Strandbergs stora formförmåga visade sig äfven i hans öfversättningar, bland hvilka de, som han företagit från engelsmannen Byron, särskildt äro utmärkta.

Vilhelm August Detlof von Braun (född 1813, löjtnant, † 1860) intager ett egendomligt rum bland svenska skalder såsom en framstående humorist, ehuru hans humor ofta nog slog öfver och blef allt för yster och grof. Han uppträdde med skärpa emot den öfverdrifvet känslosamma riktningen i litteraturen, men äfven från hans lyra tonade någon gång djupt allvarliga sånger, uttryck för en innerlig känsla. Bland hans bästa dikter äro *Mitt konterfej* och *Hjelten.*

Oskar Patrick Sturzen-Becker (född 1811, publicist, †1869, pseudonymen *Orvar Odd*) stod Braun nära i litterära sympatier. Sturzen-Becker utvecklade en mångsidig och talangfull skriftställareverksamhet dels såsom lätt prosatör efter franska mönster — han är afgjordt vår förste följetonist — dels också såsom god och originell skald. Af hans arbeten märkas: *Grupper och personnager*, *Brunt och rosenrödt*, *Samlade ax* m. fl.

Digitized by Google

Henrik Bernhard Palmær (kemiker, sedan publicist, † 1854) har författat åtskillika qvicka och mycket satiriska följetongsuppsatser, efter hans död samlade under titeln *Eldbränder och gnistor.*

Elias Sehlstedt (född 1808, tullinspektor, † 1874) anslog en älskligt skämtsam ton i sina friska *Sånger och visor.*

Gunnar Wennerberg (född 1817, landshöfding) skildrade såsom student 1840-talets studentlif i den präktiga serien af humoristiska sånger, *Gluntarne*, till hvilken han äfven skref musiken. Han har dessutom diktat allmänt sjungna hymner: »Hör oss, Svea» m. fl.

Johan Börjesson (född 1790, kyrkoherde, »den siste fosforisten», † 1866) hade i sin ungdom gjort sig känd såsom lyriker redan under den litterära stridstiden i fosforisternas kalendrar. På 1840-talet framträdde åter den gamle skalden bland ett yngre slägte såsom dramatiker, härvid sökande efterbilda Shakspeare, och lyckades vinna mycket bifall genom ett par af sina sorgspel: *Erik XIV*, som skildrar händelserna före Eriks fängslande, *Solen sjunker*, med ämne från Gustaf Vasas sista dagar, m. fl.

August Blanche (född 1811, jurist och publicist, † 1868) har förvärfvat ett framstående namn såsom dramatiker. Han återupplifvade nämligen på 1840-talet vår allt sedan Gustaf III:s tid så godt som afdomnade komedi och lyckades — visserligen ofta med utländska förebilder — skapa en serie verkligt nationella lustspel och skådespel, som tack vare en förträfflig karaktärsteckning och en qvick dialog länge bibehållit sig på scenen. Hans bästa lustspel äro *Ett resande teatersällskap* och *Hittebarnet.* Äfven skådespelen *Läkaren* och *Järnbäraren* samt den historiska dramen *Engelbrekt och hans dalkarlar* förtjena nämnas.

Digitized by Google

Blanche har äfven författat romaner, bland dem *Sonen af Söder och Nord*, en skildring från 1848 års parisrevolution, samt några högt skattade smärre skizzer ur Stockholmslifvet: *Bilder ur verkligheten.*

Johan Jolin (född 1818, f. d. skådespelare vid kungliga teatern) följde Blanche såsom komediförfattare och skref flere mycket omtyckta skådespel, bland andra *En komedi, Mäster Smith* m. fl.

Fredrik August Dahlgren (född 1816, kansliråd) har skrifvit det nationella skådespelet *Värmländingarne*, som under en följd af år uppförts på våra teatrar och som utmärker sig för en lyckad skildring af folklifvet.

Om man bland **de senare årtiondenas vittra skriftställare** vill göra ett urval af de mest erkända, torde i synnerhet följande vara att nämna:

Öfvervägande på den *sköna prosans* område hafva verkat:

Viktor Rydberg (född 1829, publicist), som författat den utmärkta och högt skattade skildringen från brytningstiden mellan hedendom och kristendom i Grekland: *Den siste atenaren* jämte flere andra romaner, liksom man äfven från hans hand eger åtskilliga fina historiska och konsthistoriska tidsbilder (*Romerska dagar*) samt tankedigra dikter (*Dexippos* m. fl.). Rydberg, som äfven väckt stor uppmärksamhet såsom författare på det religionshistoriska området, anses allmänt såsom vår förste nu lefvande prosastilist. Flere af Rydbergs arbeten hafva införlifvats med främmande folks litteraturskatt.

Maria Sofia Schwartz (född Birath 1819) har författat en mängd mycket lästa romaner, bland dem *Mannen af börd och qvinnan af folket.* En del af hennes arbeten hafva öfversatts till främmande språk.

Digitized by Google

Karl Georg Starbäck (född 1828, lektor), äfven populär historieskrifvare, har med framgång skildrat romantiska episoder ur vår medeltida historia i romanerna *Engelbrekt Engelbrektsson* och *Nils Bosson Sture.*

Bland författare, som i synnerhet egnat sig åt *lyrisk diktning* märkas följande:

Zakris Topelius (född 1818, f. d. professor), Runebergs främste efterföljare i Finland, har utgifvit de allmänt älskade diktsamlingarna *Ljungblommor* och *Nya blad* samt har äfven i den historiska novellcykeln *Fältskärns berättelser* på ett synnerligen lyckligt sätt förenat sanning och dikt. Topelius har likaledes författat utmärkta skrifter för barn.

Karl Rupert Nyblom (född 1832, professor i Upsala) har utgifvit flere samlingar friska *dikter* och författat en följd lifliga reseskildringar: *Bilder från Italien.* Nyblom är äfven verksam på litteratur- och konstkritikens områden.

Ernst Daniel Björck (född 1838, † 1868, prest) har diktat *Naturbilder*, en samling ädla poem om naturens lif m. fl. dikter.

Karl Johan Gustaf Snoilsky (född 1841, f. d. kansliråd) har utgifvit *Dikter*, burna af en glödande sydländsk ton, samt konstfullt mäjslade *sonetter.*

Karl David af Wirsén (född 1842, universitetsdocent) har författat *Dikter*, som utmärka sig för formskönhet och en mild, elegisk ande.

Dramatiska författare:

Frans Hedberg (född 1828, teaterintendent) är författare till en mängd skådespel och komedier, af hvilka *Bröllopet på Ulfåsa* väckt mest uppseende och äfven gått utom vårt lands gränser.

Josef Julius Wecksell (född 1838, finsk student) gaf i det af Shakspeares »Hamlet» inspirerade sorgspelet *Daniel Hjort*

Digitized by Google

ett storartadt löfte om en dramatisk verksamhet af ovanlig halt, då en sinnessjukdom qvafde alla förhoppningar.

Edvard Bäckström (född 1841, litteratör) har äfvenledes med framgång idkat dramatiskt skriftställeri.

Vittra öfversättningar.

Med den vidgade blicken för olika folkslags poetiska verksamhet, som från århundradets början visade sig i vår litteratur, följde ock önskan att med henne införlifva den utländska skaldekonstens mästerstycken.

Den grekiska antikens skalder funno flere tolkare. Bland dessa torde i främsta rummen förtjena nämnas **Johan Tranérs** (professor och kyrkoherde, † 1835) öfversättning af Anakreon, **Johan Fredrik Johanssons** (kyrkoherde, † 1871) tolkning af Homeros samt **Johan Henrik Thomanders** (biskop i Lund, se nedan!) ypperliga återgifvande af Aristofanes lustspel, äfvensom de af **Johan Spongberg** (professor i Upsala, född 1800) företagna eller af honom påverkade öfversättningar af grekiska tragedier.

Thomander var äfven en af de första, som öfverflyttade något af Shakspeares stycken till vårt språk. Fullständigt införlifvades den store engelske dramatikerns skådespel med vår litteratur af **Karl August Hagberg** (professor i Lund, † 1864) på ett sätt, som ställer detta arbete främst bland alla öfversättningar till vårt språk och äfven låter det intaga en mycket framstående plats bland olika folks återgifningar af den moderna tidens främste dramatiker. Andra tolkare af engelska författare voro **Lars Arnell** (statssekreterare, sedan rysk undersåte, † 1856), som öfverflyttade Walter Scotts »Sjöfröken» och Moores Lalla Rookh; **Karl Vilh. Aug. Strandberg,** hvilken på ett ypperligt sätt öfversatte Byron (se ofvan!); **Karl Rupert Nyblom** (se ofvan!), som återgifvit Shakspeares sonetter och Moores Irländska melodier, m. fl. skaldeverk; **Viktor Emanuel Öman** (född 1833, publicist, äfven originalskald), som återgifvit, bland annat, Miltons »förlorade paradis»; **Karl Johan Backman** (född 1825 † 1874, litteratör), som förenade med vår litteratur den store engelske romanförfattaren Dickens' bästa skapelser.

Oisians forngaeliska sånger, som vid slutet af förra århundradet hade väckt så stort uppseende, öfverflyttades med stor insigt till svenska språket af **Nils Arfvidsson** (protokollssekreterare † 1880), som till dem fogade en ypperlig inledning.

Bland öfversättningar från franskan, som under detta århundrade voro mindre talrika än under det föregående, må endast nämnas

Digitized by Google

Strandbergs återgifningar af några dramer af Molière m. fl. samt **Edvard Bäckströms** tolkningar af Ponsards skådespel, genom hvilka alexandrinen åter fått burskap vid vår scen.

De sydromanska folkens vitterhet funno likaledes framstående svenska öfversättare. Sålunda införlifvade **Nils Lovén** (kyrkoherde, utmärkt skildrare af folklifvet i Skåne, † 1858) med vår litteratur den store italienske skalden *Dantes »Divina Comedia»* äfvensom portugisen *Camoens Lusiaderna*. **Albert Lysander** (född 1822, professor i Lund, äfven känd såsom skicklig litteraturhistorisk skriftställare) öfversatte spanjoren Cervantes komiska roman Don Quijote, hvilken för öfrigt redan vid seklets början klädts i svensk drägt af en annan mångsidig öfversättare **J. M. Stjernstolpe** († 1831). **F. A. Dahlgren** (se ofvan!) och **Jakob Theodor Hagberg** (professor i Upsala, född 1825) öfversatte åtskilliga dramer af Calderon m. fl., hvarjämte den senare äfven tolkat den italienske skalden Petrarkas sonetter. **Karl Anders Kullberg** (f. 1818), har återgifvit italienarne Tassos och Ariostos skrifter. På detta område verkade för öfrigt — och det bland de främste — såsom vi förut nämnt **Karl Vilhelm Böttiger** (Dante, Tasso m. fl.).

Af tyska skalder har i synnerhet Goethe lockat till öfversättning. Sålunda **Johan Andersson** (f. 1820, biskop i Växjö), som gifvit vår litteratur flertalet af hans dramatiska arbeten (Götz, Stella, Egmont, Clavigo, förra delen af Faust); **Hans Magnus Melin** (domprost, professor i Lund, se nedan!) som öfverflyttat andra delen af Faust; **Oskar II** (äfven originalskald), som tolkat Göthes »Tasso» liksom Herders »Cid»; **Viktor Rydberg** (se ofvan!), som lemnat en ny, mästerlig öfversättning af Fausts förra del, o. s. v.

Den fornnordiska vitterheten, som under århundradets början bland andra i *Afzelius* funnit en lycklig tolk, har på sista tiden erhållit nya öfversättare i **Hans Hildebrand** (f. 1842, riksantiqvarie), som öfversatt Snorre Sturlassons konungasagor, och **Per Aug. Gödecke** (f. 1840, seminarierektor), som återgifvit *Eddan* samt flere fornnordiska sagor.

Den finska forndikten Kalevala har omdiktats på svenska af **Karl Collan** (universitetsbibliotekarie i Helsingfors, † 1871).

Nygrekiska folkdikter hafva öfversatts af **Fredrik Sander** (född 1828, kansliråd, äfven originaldiktare).

Flere fornindiska dikter (deribland det märkliga dramat »Sakuntala») hafva öfverflyttas af **Hjalmar Edgren** (universitetsdocent).

Digitized by Google

C) Vetenskapliga, kyrkliga och politiska skriftställare (1810—1880).

Utom de författare, hvilka jämte sin vittra verksamhet, såsom ofvan är nämndt, äfven sysselsatte sig med skriftställeri inom de olika vetenskaperna m. m., hafva vi att nämna åtskilliga andra framstående skriftställare i vetenskapliga, kyrkliga och medborgerliga ämnen.

Teologien fick, såsom ofvan är antydt, en ny riktning, hufvudsakligen efter påverkan från Tyskland.

Bland kyrkans främsta målsmän inom litteraturen under detta tidehvarf märkas — utom *Wallin,* hvars verksamhet både som psalmist och predikant, som nämndt, var af stor betydelse, samt *Franzén, Tegnér* och *Fahlcrantz* — följande:

Samuel Ödmann (född 1750, † 1829) hade under Gustaf III:s tid såsom anspråkslös komminister och skollärare på Värmdö fäst uppmärksamhet vid sig i egenskap af naturforskare samt geograf, och då han år 1790 kallades till lärare i teologi vid Upsala universitet, blef han själen i prestbildningen derstädes, utöfvande en välsignelserik inverkan för ett sundare predikosätt, samt deltog i arbetet för en ny *psalmbok* och författade teologiska skrifter. Efter hans död utgåfvos hans ypperliga kulturskildringar från förra seklets landtlif, *Hågkomster från hembygden och skolan.* Ödmanns nitiska verksamhet är desto beundransvärdare, som han lefde i fyrtio år till sängs, bunden af en under en jagtfärd ådragen sjukdom.

Henrik Schartau (född 1757, stadskomminister i Lund, † 1825) verkade ännu mera genomgripande på predikosättet, dels genom sin egen person, dels genom efter hans död utgifna skrifter, hvilka bland annat utmärka sig för frihet från allt frasväsende.

Digitized by Google

Henrik Reuterdahl (född 1795, ärkebiskop, † 1870) har utom rent teologiska skrifter utgifvit ett utförligt arbete om *Svenska kyrkans historia* (till reformationen).

Lars Anton Anjou (född 1803, biskop i Visby) har utgifvit två vigtiga kyrkohistoriska arbeten: *Svenska kyrkoreformationens historia* samt *Svenska kyrkans historia* från Upsala möte och till slutet af 1600-talet.

Johan Henrik Thomander (född 1798, biskop i Lund, † 1865) öfversatte nya testamentet och gjorde sig känd såsom en af svenska kyrkans största predikanter, utmärkt lika mycket för lärdom och genialitet som för innerlighet. En mera snillrik talare än Thomander har törhända hvarken den svenska riks- eller kyrkoförsamlingen egt. Thomander har, såsom ofvan är nämndt, äfven skapat sig ett namn på det vittra området, ehuru alsterrikedomen här ej motsvarade hans stora anlag.

Per Wieselgren (född 1800, Thomanders efterföljare såsom domprost i Göteborg, † 1877) har författat många uppbyggelseskrifter och var en af tidehvarfvets mest framstående predikanter, dervid han med outtröttligt nit verkade för nykterhetens främjande.

Hans Magnus Melin (född 1805, professor och domprost i Lund, † 1877) vann genom sina *Föreläsningar om Jesu lefverne* (riktade emot ett arbete af tysken D. F. Strauss) redan på 1840-talet en plats bland Sveriges främsta teologer; senare egnade han sig åt bibeltolkning och har lemnat en fullständig och med rika upplysningar försedd *öfversättning* af bibeln, hvilken öfversättning vunnit församlingarnas förtroende.

Skriftställare, som uttalat en från kyrkans läror afvikande uppfattning på det teologiska området, äro:

Nils Ignell (född 1806, komminister i Stockholm, † 1864), som bland annat författat *religionsvetenskapliga uppsatser* samt en skildring af den *Menskliga utvecklingens historia* (till 1300).

Digitized by Google

Viktor Rydberg (se ofvan!), hvars arbete *Bibelns lära om Kristus* väckt mycken uppmärksamhet både för innehåll och form.

Filosofien hade, utom i *Höijer* och *Geijer*, i

Samuel Grubbe (professor, statsråd, † 1853), en utmärkt framställare. Hans vidlyftigaste skrifter utgifvas först i våra dagar och vittna lika mycket om en framstående tänkare som om en skicklig stilist.

Kristofer Jakob Boström (född 1797, professor i Upsala, † 1866) grundlade på 1840-talet en filosofisk skola af hög vetenskaplig rang, hvilken räknat talrika lärjungar, som vidare utarbetat systemet (*S. Ribbing*, *C. Y. Sahlin* m. fl.). Boström har sjelf författat föga.

De bland hans lärjungar, som lyckligast framstält den boströmska filosofiens åskådningssätt i en för den bildade allmänheten afsedd form, äro:

Kristian Claëson (född 1827, docent i Upsala, † 1859), hvilkens afhandlingar utmärka sig för ovanlig klarhet och skarpsinne; tyvärr blef hans skriftställareverksamhet tidigt afbruten af döden;

Axel Nyblæus (född 1821, professor i Lund), som bland annat påbörjat ett större synnerligen värdefullt verk, *Den filosofiska forskningen i Sverige;* samt

Pontus Wikner (f. 1837, lektor, äfven författare till flere fina noveller), hvilken utgifvit en följd gedigna och mycket lästa filosofiska och religiösa föredrag och uppsatser. På senare tiden har Wikner, som varit stadd i jämn utveckling, intagit en från den boströmska skolan afvikande ståndpunkt.

Den filosofiska sidan af skönhetsläran (ästetiken) fick i den vid unga år hädankallade **Daniel Klockhoff** (född 1840, † 1867) en skicklig målsman, som uppfattade det sköna i enlighet med den boströmska filosofiens ideala åskådningssätt.

Digitized by Google

Inom **häfdaforskningen** väckte *Geijers* verksamhet nytt lif. Samtidigt med honom arbetade på detta fält A. M. Strinnholm och Anders Fryxell.

Anders Magnus Strinnholm (född 1786, boktryckare, † 1862) beskref flärdlöst och troget svenska folkets historia under äldre tider. I sitt större arbete, som endast hann till 1319, har han närmare utfört medeltidens historia, än Geijer haft tillfälle till; i ett kortare sammandrag har han tecknat Sveriges häfder till och med Gustaf Vasa. En ovanligt mild och kärleksfull ton genomgår Strinnholms skildring.

Anders Fryxell (född 1795, kyrkoherde, titulär professor) är Sveriges utan tvifvel mest läste historieskrifvare. Han har »fått folket att lyssna på sin historia, såsom grekerna lyssnade på Herodotos». Också har den sällsynta lyckan förunnats honom att under mer än ett halft sekel få arbeta på ett och samma verk — det största i vår litteratur, som *en* man åstadkommit — hans *Berättelser ur svenska historien*, hvilka i inemot femtio volymer skildra svenska folkets historia intill år 1772.

De äldre delarne (till och med Kristina), som mera voro ämnade att utgöra en ungdoms- och folk-läsning, hafva rönt allmänt och enhälligt erkännande för det utmärkta framställningssättet och den präktiga planen. I de senare delarne, som äro anlagda efter en bredare och mera sjelfständigt vetenskaplig måttstock, har Fryxell med orädd håg uppträdt i skarp opposition mot vissa häfdvunna meningar om en del historiska personer och förhållanden och har sålunda helt naturligt äfven rönt mycken, ofta berättigad motsägelse. Fryxell förde på 1840-talet en strid med Geijer »om aristokratfördömandet i svenska historien». Vissa delar af Fryxells verk hafva öfversatts på främmande språk.

Digitized by Google

Bland Geijers många efterföljare, af hvilka flertalet ännu verka i häfdaforskningens tjenst, hafva tvänne behandlat större tidsperioder i vår historia, nämligen:

Fredrik Ferdinand Carlson (född 1811, professor, f. d. statsråd), som förträffligt tecknat Sveriges historia under *Konungarne af Pfalziska huset* (hittills hafva Karl X:s och Karl XI:s historia utgifvits); samt

Karl Gustaf Malmström (född 1822, professor och statsråd), som utgifvit det gedigna arbetet *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772.* —

Vilhelm Erik Svedelius (född 1816, professor i Upsala) har författat många värdefulla historiska afhandlingar samt åtskilliga arbeten i statskunskap, hvarjämte han är känd såsom en af våra främste vältalare.

Fornforskningen fick efter den lyftning vetenskapen tagit i Danmark äfven hos oss en ny riktning, bland annat genom zoologen **Sven Nilsson** (född 1787, professor), som i *Skandinaviska nordens ur-innevånare* började lyfta slöjan från vår förhistoriska kultur, och **Bror Emil Hildebrand** (född 1806, f. d. riksantiqvarie), som är vår främste myntkännare.

Andra forskare hafva på senaste tiden framgångsrikt bearbetat detta fält och framlagt forskningsresultaten i lätt tillgängliga skrifter.

Litteraturhistorien börjas först egentligen under detta tidsskede odlas. Vi hafva ofvan omtalat *Hammarskölds*, *Atterboms*, *B. E. Malmströms* och *Böttigers* fruktbärande verksamhet på detta område. Utom dem verkade här:

Per Wieselgren (se ofvan!), hvars stora arbete *Sveriges sköna litteratur* — författadt till en stor del före Atterboms verk — gifver en sakrik och ofta äfven snillrik framställning

Digitized by Google

af vår litteraturs historia till år 1844, men brister i öfverskådlighet, liksom dess värde äfven försvagas på grund af ett nog ensidigt åskådningssätt. Bäst är första delen, som behandlar »Svenska kyrkans sköna litteratur» och som utkommit i flere upplagor. I det ofvan nämnda verket *Biografiskt lexikon* var Wieselgren jämte Palmblad den flitigaste medarbetaren.

Gustaf Ljunggren (född 1825, professor i Lund) har skänkt vår bokverld flere värdefulla arbeten, som spridt nytt ljus öfver olika tidehvarf i vår litteraturhistoria. Bland dessa arbeten framstå i synnerhet *Svenska dramat intill slutet af 17:de århundradet, Bellman och Fredmans epistlar* samt det nu pågående verket *Svenska vitterhetens häfder* från Gustaf III:s död.

Gustaf Edvard Klemming (född 1823, kungl. öfverbibliotekarie) har utgifvit många af vår medeltids bästa skrifter äfvensom författat en högst fullständig förteckning öfver *Sveriges dramatiska litteratur*, med flere bibliografiska arbeten.

Språkforskningen företer, hvad särskildt modersmålet vidkommer, en mycket fruktbärande verksamhet. Under inflytande från Danmark äfvensom från tyska lärde fick man allt mer blicken öppen för vigten af modersmålets historiska studium äfvensom dess jämförelser med samslägtade språk. Här lysa förnämligast de tre namnen:

Johan Erik Rydqvist (född 1800, kungl. bibliotekarie, † 1878), som i det epokgörande arbetet *Svenska språkets lagar* lemnat en historisk öfversigt af svenska språkets utveckling och en kritisk granskning af dess former;

Karl Johan Schlyter (född 1795, f. d. juris professor i Lund), hvilken utgifvit *Sveriges gamla lagar* och dermed ej mindre

Digitized by Google

gjort sig förtjent om språkforskningen än om vår äldsta laghistoria;

Karl Säve (född 1812, professor i nordiska språk i Upsala, † 1876), som författat bland annat de första vetenskapliga framställningarna af svenska munarter samt väckt och lifvat intresset för det nordiska språkstudiet hos flere yngre forskare.

Naturvetenskapernas målsmän vände sig företrädesvis till den lärda verlden. Dock förstod äfven en och annan att framställa naturens hemligheter och under i en för hela den bildade allmänheten tillgänglig form.

Jöns Jakob Berzelius (född 1779, professor i Stockholm, † 1848), på sin tid den främste i sin vetenskap i Europa, redogjorde med en klar, lättfattlig och mönstergill stil uti sina *Årsberättelser* för kemiens och fysikens utveckling under åren 1818—1848.

Elias Fries (född 1794, professor i Upsala, † 1878) har i sina *Botaniska utflykter* lemnat en följd snillrika populära uppsatser från sin vetenskaps område.

Israel Hwasser (född 1790, professor i medicin i Upsala, † 1860), författade en mängd varmhjertade uppsatser i olika ämnen och verkade tillika mäktigt på den medicinska undervisningens område.

Politiken blef vida mera än förut föremål för litteraturens uppmärksamhet, och först under detta tidehvarf uppstår en verkligt politisk press i Sverige. De mest framstående politiska och statsekonomiska skriftställare äro:

Hans Järta (född friherre Hjerta 1774, afsade sig adelskapet vid Norrköpings riksdag 1800; statssekreterare och landshöfding, † 1847) är en af våra främsta prosatörer. Un-

Digitized by Google

der sin Upsalatid sympatiserade han med den Höijersk-Silfverstolpeska riktningen och var en varm frihetsvän samt en af liberalismens förkämpar. I den ypperliga skriften *Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien,* som utkom 1799, gisslade han absolutismens svaghetssynder, men under en så fint ironisk mask, att skriften i förstone gäckade Gustaf Adolfs regering, som till en början tog den för rena allvaret, men sedan belade den med qvarstad. Järta, som deltog i statshvälfningen, utarbetade i egenskap af konstitutionsutskottets sekreterare den vigtigaste af våra grundlagar, *Regeringsformen*, hvilken är mästerligt affattad. — Efter statshvälfningen blef Järta konservativ och försvarade sina åsigter bland annat i tidskriften *Odalmannen.* Han var tillika en grundlig häfdaforskare och en utmärkt vältalare i den akademiska smaken.

Karl Adolf Agardh (född 1785, professor i Lund, biskop i Karlstad, † 1859) var verksam på många olika områden. Han har författat högst vigtiga botaniska skrifter och har äfven såsom teolog gjort sig bemärkt. Agardhs utmärkta framställningsgåfva röjer sig emellertid främst uti hans statsekonomiska skriftställarskap. Hans båda hufvudverk i denna gren äro *Granskning af statsekonomiens läror* samt *Statsekonomisk statistik öfver Sverige,* i hvilka ofta, trots ämnets praktiska halt, en rik fantasi gör sig gällande, visserligen icke alltid till innehållets fromma. Allt hvad som flutit ur Agardhs penna har snillets prägel och eger en klassisk form.

Lars Hierta (född 1801, publicist, boktryckare, grosshandlare, fabrikör, † 1872) förtjenar mer än någon annan att nämnas skaparen af Sveriges politiska press. Väl hade före honom andra män (Joh. Johanson i »Argus» m. fl.) arbetat för en fri tidningspress, men det var dock först med *Aftonbladet*, hvilket Hierta utgaf från 1830—1851, som pressen blef en verklig makt i staten. Tack vare den öfver-

Digitized by Google

lägsna förmåga, som Hierta lade i dagen i såväl uppfattningens snabbhet och tankens skärpa som stilens udd, blef nämligen Aftonbladet — hvilket intog en starkt oppositionell ställning mot Karl XIV Johan — snart nog det erkändt första bland dagbladen; och om det än på många håll väckte harm och förargelse, hvartill visserligen icke blott åsigterna sjelfva, utan också ej sällan sättet för deras framförande var skulden, skall dock ingen kunna neka, att Lars Hierta i högst betydlig mån ingripit i det svenska samhällets omskapning under vårt århundrade och med icke tröttnande nitälskan verkat för många välsignelserika och nödiga reformer. Med honom har den allmänna opinionen uppkallats till en medveten makt i samhället.

Bland Hiertas samtida på dagbladspressens område må nämnas: **Johan Johanson** (född 1792, † 1860), som utgaf »Argus» under 1820-talet och till 1835; **Vilhelm Fredrik Dalman** (född 1801), en flersidigt verksam man, som var utgifvare af Dagligt Allehanda under åren 1833 till 1847; samt — bland de konservativa publicisterna — den förut nämnde fosforisten **Johan Kristoffer Askelöf** († 1848), som med stor stilistisk talang redigerade »Svenska Minerva».

Under de senaste årtiondena har tidningarnas antal, liksom deras betydelse, vuxit, såväl i hufvudstaden som i landsorten [1].

Bland senare tiders publicister må följande nämnas: **Karl Fredrik Ridderstad** (se ofvan!), svenska publicitetens Nestor, mångårig utgifvare af Östgöta Korrespondenten; **Karl Adam Lindström** (född 1816), utgifvare af Nya Dagligt Allehanda; **Sven Adolf Hedlund** (född 1821), utgifvare af Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, samt **August Sohlman** (född 1824, † 1874), utgifvare af Aftonbladet.

Tidskriftslitteraturen. Utom de redan nämnda organen för de olika litterära skolorna hafva under detta århundrade olika tidskrifter af litterärt och allmänt medborgerligt inne-

[1] Under det att den periodiska pressen år 1801 endast omfattade 25 tidningar och tidskrifter, hade den år 1831 stigit till 80, och utgöres nu af tre till fyra hundratal periodiska skrifter, hvaraf hälften egentliga tidningar.

Digitized by Google

håll utgifvits i Upsala, Lund, Stockholm, Helsingfors och Göteborg.

Bland framstående tidskriftsförfattare märkas utom förut omnämnda skriftställare: **Karl Fredrik Bergstedt** (född 1817, utgifvare af »Tidskrift för litteratur» och »Samtiden») samt **Hans Forssell** (född 1843, flerårig utgifvare af »Svensk tidskrift», finansminister).

Digitized by Google

REGISTER.

	Sid.
(Addison	48.)
Adlerbeth, G. G.	71—72.
Adlerbeth, J.	99.
Adlersparre, G.	85.
Afzelius, A. A.	15, 107.
Agardh	136.
Almqvist	90, 112—115.
Andersson, J.	128.
Andreæ	20.
Anjou	130.
Are Frode	5.
Arfvidsson, N.	127.
(Ariosto	89, 128.)
Armfelt	77.
Arnell	127.
Arrhenius	34.
Arwidsson, A. J.	15.
Askelöf	94, 137.
Asteropherus	29.
Atterbom	89, 94, 95—96, 133.
Backman	127.
Bellman	47, 49, 62, 74—77, 120.
Bergklint	46, 53.
Bergman	43.
Bergstedt	138.
Berzelius	87, 135.
Beskow	107.
Birgitta	10.
Björck	126.
Björnståhl	82.
Blanche	124.
(Boileau	45.)
Boström	88, 131.
Botin	44, 57.
Braun	123.
Bremer	90, 116.
Brenner	34.
Bring, se Lagerbring.	
Brinckman	112.
Bure	27.
Bäckström	127, 128.
Börjesson	124.
Börk	39.
Böttiger	121—122, 128, 133.
(Calderon	89, 128.)
(Camoens	89, 128.)
Carelius	52.
Carlén, Em.	117.
Carlson	133.
(Cartesius	23.)
Catonius	29.
Cederborgh	112.
Celsius, A.	43.
Celsius, O.	44, 57.
(Cervantes	89, 128.)
(Chemnitz	24.)
Choræus	84.
Claëson	131.
Collan	128.
Columbus	33.
(Corneille	46.)
Creutz	46, 55—56.
Crusenstolpe	117.
Dahlgren, F. A.	125, 128.
Dahlgren, K. F.	97.
Dahlstjerna	37—38.
Dalin	44, 46, 47—51, 57.
Dalman	137.
(Dante	89, 128.)
De Geer	118.
Dybeck	15.
Edgren	128.
Egil, se Skallagrimsson.	
Ehrensvärd	82.
Enbom	70.
Envallson	77.
Euphrosyne, se Nyberg.	
Eurelius, se Dahlstjerna.	
Fahlcrantz	112, 129.
Forskål	44.
Forssell	138.
Franzén	49, 82—84, 90, 91, 129.
Freese	38.
Fries	87, 135.
Fryxell	88, 132.
Geijer	15, 88, 90, 100—102, 131, 132.
Giörwell	58.
Grafström	98.

Digitized by Google

	Sid.
(Grotius	23.)
Grubbe	131.
Gumælius	107.
Gustaf Adolf	27.
Gustaf III	61, 65—66.
Gyllenborg, G. F.	46, 56—57.
Gyllenborg, Karl	52.
Gödecke	128.
(Goethe	89, 128.)
Hadorph	25.
Hagberg, J. T.	128.
Hagberg, K. A.	127.
Hallenberg	85.
Hallman, K. I.	77.
Hammarsköld	89, 94, 96, 133.
Hedberg	126.
Hedborn	94, 98.
Hedlund	137.
Hierta	87, 136.
Hildebrand, B.	133.
Hildebrand, H.	128.
Hjärne	39.
(Holberg	49, 52, 53.)
Holmström	36.
Hwasser	135.
Höijer	64, 84—85, 88.
Höpken	46, 51.
Ignell	130.
Ihre	44, 58.
Johansson, J.	137.
Johansson, J. F.	127.
Johansson, L. (Lucidor)	34—35.
Jolin	125.
Järta	135.
Kellgren	46, 66—69.
Kexél	77.
Kiellman-Göranson	118.
Klemming	134.
Klockhoff	131.
Knorring	116.
Kullberg, A. K.	84.
Kullberg, K. A.	128.
Lagerbring	44, 57.
Lagerlöf	33.
Lagerström	52—53.
Lehnberg	72.
Lenngren, A. M.	49, 72—73.
Lenngren, K.	66.
Leopold	69—71.
(Lessing	88.)
Lidner	77—78.
Lindström	137.
Ling	90, 102.
Linné	43, 58—59.
Livijn	98.
Ljunggren	134.

	Sid.
(Loccenius	23.)
Lovén	128.
Lucidor, se Johansson.	
Lysander	128.
Malmström, B. E.	122, 133.
Malmström, K. G.	133.
Melin, H. M.	128, 130.
Mellin, G. H.	117.
Messenius	24, 27.
Milton	71, 127.
Modée	52.
(Molière	46, 52, 53.)
Mörk	46, 51—52.
Nehrman	44.
Nicander	108.
Nilsson	87, 133.
Nohrborg	60.
Nordenflycht	46, 53—55.
Nordenskiöld	88.
Nyberg	98.
Nyblom	126, 127.
Nyblæus	131.
Nybom	122.
Odel	52.
Olai	8.
Onkel Adam, se Wetterbergh.	
Orvar Odd, se Sturzen-Becker.	
Oskar II	128.
Oxenstjerna	71.
Palmær	124.
Palmblad	94, 97.
Peringschöld	25.
(Petrarca	36, 128.)
Petri, L.	18, 20.
Petri, O.	18, 19.
Philipson	81.
Polhem	26.
(Pufendorff	23, 24.)
(Racine	46.)
Retzius	88.
Reuterdahl	130.
Ribbing	131.
Ridderstad	118, 137.
Rosén v. Rosenstein	43.
Rosenhane	36—37.
Rosenstein	72.
Rousseau	79.
Rudbeck, O. den äldre	25, 26, 39—41.
Rudbeck, Olof (sonsonen)	77.
Runeberg	90, 118—121.
Runius	35—36.
Rydberg	125, 128, 130.
Rydelius	41.
Rydqvist	88, 134.
Rääf	15, 99, 107.
Sahlin	131.

Digitized by Google

	Sid.
Sahlstedt	44.
Sander	128.
Schartau	129.
Schéele	43.
(Schefferus	23.)
(Schelling	89, 95.)
(Schiller	89, 108.)
Schlyter	134.
Schwartz	125.
Schönberg	44, 57.
Sehlstedt	124.
(Shakspeare	88, 108, 125, 127.)
Silfverstolpe, A. G.	64.
Silfverstolpe, G. A.	85.
Sjöberg, Erik	110—111.
Sjöberg, N. L.	84.
Skáldaspillir se Övind.	
Skallagrimsson	6.
Snoilsky	126.
Sohlman	137.
Sondén	94, 96.
Sparre, E.	20.
Sparre, P. G.	118.
Spegel	25, 33—34.
Spongberg	127.
Stagnelius	109.
Starbäck	126.
Stjernhjelm	25, 26, 29—32.
Stjernhöök	24.
Stjernstolpe	128.
Strandberg	123, 127, 128.
Strinnholm	132.
Sturlasson	5.
Sturzen-Becker	123.
Svart	20.
Svedberg	25, 34.
Svedelius	133.
Svedenborg	26, 44, 59, 60.
Sätherberg	123.
Säve	135.
Talis Qvalis, se Strandberg.	
Tegel	24, 27.
Tegnér	90, 99, 103—106, 120, 129.
Tessin	51.
Thomander	127, 130.
Thorild	78—82.
Tjällman	25.
Tomas	13.
Tordsson	5.
Topelius	126.
Tranér	127.
Triewald	47.
Wadman	111.
Valerius	84, 91.
Wallenberg	52.
Wallin	84, 90, 91, 92, 129.
Wallmark	94.
Wecksell	126.
Wennerberg	124.
Verelius	25.
Wetterbergh	117.
Wieselgren	130, 133.
Wikner	131.
Wirsén	126.
Vitalis, se Sjöberg.	
(Voltaire	56, 61, 66.)
Wrangel	52.
Ångström	88.
Ödmann	129.
Öman	127.
Övind Finsson Skáldaspillir	6, 72.

Digitized by Google

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

Förord ..... III.

Inledning om diktarterna ..... V.

Fornnordisk odling.

1) Öfversigt ..... 1.
2) Litteratur ..... 3.

Sveriges litteraturhistoria.

I. **Katolska tiden.**

1) Öfversigt ..... 7.
2) Prosalitteratur ..... 9.
3) Poesi ..... 11.

II. **Reformationstiden (1520—1600).**

1) Öfversigt ..... 16.
2) Skriftställare ..... 18.

III. **Stormaktstidehvarfvet (1600—1718).**

1) Öfversigt ..... 22.
2) Skriftställare ..... 27.
A) Tiden före Stjernhjelms uppträdande (1600—1640) ..... 27.
B) Tiden från Stjernhjelm till tidehvarfvets slut ..... 29.
a) Stjernhjelm, hans samtida skalder och efterföljare ..... 29.
b) Vetenskapliga skriftställare ..... 39.

IV. **Frihetstiden (1718—1772).**

1) Öfversigt ..... 42.
2) Skriftställare ..... 47.
a) Dalin, hans föregångare och efterföljare. — Bergklint ..... 47.
b) Fru Nordenflycht, Creutz, Gyllenborg ..... 53.
c) Vetenskapliga och religiösa skriftställare ..... 57.

V. **Gustavianska tidehvarfvet (1772—1809).**

1) Öfversigt ..... 61.
2) Skriftställare ..... 65.
A) Gustaf III:s tid ..... 65.
a) Akademiska författare ..... 65.
b) Fristående författare ..... 74.
B) Författare efter Gustaf III:s tid ..... 82.

VI. **Tiden efter 1809.**

1) Öfversigt ..... 86.
2) Skriftställare ..... 91.
A) Vittra författare 1810—1830 ..... 91.
a) Öfvergångsmän ..... 91.
b) Fosforisterna ..... 93.
c) Götiska skolan ..... 98.
d) Öfriga vittra författare ..... 109.
B) Vittra författare 1830—1880 ..... 112.
C) Vetenskapliga, kyrkliga och politiska skriftställare 1810—1880 ..... 129.

Register ..... 139.

Digitized by Google

Period.	Lyrik och lärodikt.	Versifieradt epos.	Roman och annan prosaberättelse.	Drama.	Öfversättning.	Vältalighet (äreminnen).	Historia och fornkunskap.	Kritik, litteraturhistoria, ästetik.	Språkvetenskap.	Religiöst skriftställeri.	Filosofi.	Juridik.	Politik och statsvetenskap.	Reseskildring och kulturskildring.	Naturvetenskap.	Tidskrifter.
Fornnordisk.	*Eddadikter.* Övind Finnsson. Egil Skallagrimsson.	*Eddadikter.* Övind Finnsson.	*Isländska Sagor.*				Are Frode. Snorre. Sturla Tordsson. m. fl. sagoberätt.	Snorre (*Yngre Eddan*).	Snorre.	*"Eddan".*		*Grågås.*				
Katolsk.	Tomas Simonsson. *Folkvisor.*	(*Eufemiavisorna*). (*Dikten om Alexr*). *Rimkrönikorna.*	*Folksägner.*	Numera försvunna kyrkliga skådespel.	*Eufemiavisorna.* *"Alexander".*		*Rimkrönikor.*			Birgitta. *Bibelöfversättn.*	*Um Styrilse.*	*Landskapslagar.* *Magnus Eriksons landslag.* *Kristoffers landslag.*	*Um Styrilse.*			
Reformationstiden.	Olaus Petri (*psalm*). Laur. Petri (»). *Folkvisor.*		*Folkböcker.*	Olaus Petri (?). *Holofernes comedia.*	Laur. Petri.		Olaus Petri. Peder Svart.			Olaus Petri. Laur. Petri. L. Andreæ.			Erik Sparre.			
Stormaktstiden.	Messenius. Stjernhjelm. Columbus. Lagerlöf. Spegel (*psalm*). Svedberg (»). Arrhenius (»). Brenner. Johansson Lucidor. Runius. Holmström. Rosenhane. Dahlstjerna. Freese.	Stjernhjelm. Columbus. Spegel. Dahlstjerna.	*Folkböcker.*	Messenius. Catonius. Asteropherus. Stjernhjelm. Columbus. Urban Hjärne. Börk.			Bure. Gustaf Adolf. Tegel. Messenius. (Pufendorff). (Chemnitz). Rudbeck. Hadorph. Verelius. Peringschiöld.	Rydelius.	Bure. Stjernhjelm. Tjällmann. Spegel. Svedberg. Hjärne.	Spegel. Svedberg.	Rydelius.	(Pufendorff). Stjernhöök. *1686 års kyrkolag.*			Hjärne. Rudbeck. Polhem. Svedenborg.	
Frihetstiden.	Triewald (*satir*). Dalin. Odel. Carelius. Nordenflycht. Creutz. G. F. Gyllenborg. Bergklint. Bellman.	Dalin. Nordenflycht. Creutz. G. F. Gyllenborg.	Dalin. Mörk. Wallenberg.	Dalin. Wrangel. Karl Gyllenborg. Modée.	Lagerström.	Tessin. Höpken. Bergklint.	Dalin. Lagerbring. Olof Celsius. Botin. Giörwell. Schönberg.	Dalin. Bergklint.	Sahlstedt. Ihre	Svedenborg. Nohrborg.	Rydelius. Svedenborg. Tessin. Forskål. Bergklint.	*"1734 års lag".* Nehrman.	Dalin. Ihre. Botin. m. fl.	Linné. Wallenberg.	Linné. Bergman. Scheele. A. Celsius. Forskål. m. fl.	*"Argus".* *Celsius' tidningar om de lärdas arbeten.* *Giörwells tidskrifter.*
Gustavianska tiden.	Bellman. Kellgren. Leopold. Oxenstjerna. Lenngren. Lidner. Thorild. Franzén. Wallin. Valerius. Choræus. A. K. af Kullberg. m. fl.	Leopold. Oxenstjerna. Rudbeck d. yngste. Lidner.		Gustaf III. Kellgren. Leopold. Wallenberg. Adlerbeth. Hallman. Kexél. Envallson.	Oxenstjerna. Adlerbeth.	Gustaf III. Rosenstein. Lehnberg.	Giörwell. Schönberg. Hallenberg.	Kellgren. Leopold. Thorild. Ehrensvärd.	Leopold.	Lehnberg.	Leopold. Rosenstein. Thorild. Höijer.		G:g Adlersparre. G. A. Silfverstolpe.	Ehrensvärd. Björnståhl.	Ödmann.	*"Stockholmsposten".* *"Extra posten".* *"Nye Granskaren".* *"Läsning i blandade ämnen".* *Litteraturtidning.* *Journal för svensk litteratur.*
Efter 1809.	Wallin. Franzén. Valerius. Atterbom. Dahlgren. Hedborn. Julia Nyberg. Grafström. Börjesson. Geijer. Ling. Tegnér. Afzelius. Beskow. Nikander. Stagnelius. Erik Sjöberg. Wadman. Brinckman. Almqvist. Runeberg. Böttiger. B. E. Malmström. Nybom. Sätherberg. Strandberg. von Braun. Sturzen-Becker. Wennerberg. Sehlstedt. Topelius. Nyblom. Rydberg. Björck. Snoilsky. Wirsén.	Franzén. Atterbom. *"Markalls sömnlösa nätter".* Geijer. Ling. Tegnér. Nikander. Stagnelius. Fahlcrantz. Almqvist. Runeberg. Gumælius. Sturzen-Becker.	Cederborgh. Palmblad. Dahlgren. Livijn. Gumælius. Almqvist. Fredrika Bremer. Sofia v. Knorring. Emelie Carlén. Runeberg. Crusenstolpe. Wetterbergh. Mellin. Sparre. Kiellm. Göranson. De Geer. Ridderstad. Sturzen-Becker. Blanche. Palmær. Topelius. Rydberg. Schwartz. Starbäck. m. fl.	Franzén. Atterbom. Ling. Beskow. Nikander. Stagnelius. Almqvist. Börjesson. Blanche. Jolin. F. A. Dahlgren. Runeberg. Topelius. Hedberg. Wecksell. Bäckström.	Stjernstolpe. Palmblad. Tranér. Nikander. Thomander. Johansson. K. A. Hagberg. Melin. Böttiger. Arnell. Lovén. Spongberg. Strandberg. Lysander. F. A. Dahlgren. Joh. Andersson. N. Arfvidsson. Kullberg. Nyblom. Rydberg. Öman. m. fl.	Wallin. Tegnér. Thomander. Wieselgren. Svedelius. Oskar II.	Geijer. Järta. Strinnholm. Fryxell. Afzelius. Sven Nilsson. B. E. Hildebrand. Carlson. Svedelius. K. G. Malmström. m. fl.	Wallmark. Hammarsköld. Atterbom. Palmblad. Wieselgren. Böttiger. B. E. Malmström. Ljunggren. Klemming. Klockhoff.	Almqvist. Rydqvist. Schlyter. Säve.	Wallin. Ödmann. Schartau. Tegnér. Fahlcrantz. Reuterdahl. Thomander. Wieselgren. Melin. Anjou. Ignell. Rydberg. Wikner.	Höijer. Geijer. Grubbe. Boström. Claëson. Nyblæus. Wikner.	Järta. Schlyter. De Geer.	Järta. Agardh. Joh. Johansson. Hierta. Askelöf. Dalman. Ridderstad. Bergstedt. Lindström. Hedlund. Sohlman. Forssell. m. fl.	Ödmann. Atterbom. Palmblad. Geijer.	Berzelius. Elias Fries. Agardh. Isr. Hwasser. Retzius. Sven Nilsson. Ångström. Nordenskiöld.	*Tidskrift för litteratur och teater.* *Polyfem.* *Fosforos.* *Lyceum.* *Svensk Litteraturtidning.* *Iduna.* *Odalmannen.* *Svea.* *Skandia.* *Frey.* *Studier, kritiker och notiser.* *Tidskr. för litteratur.* *Nordisk universitetstidskrift.* *Svensk Månadsskrift.* *Svensk Tidskrift.* *Nordisk Tidskrift.* *Framtiden.* *Samtiden.* m. fl.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

På P. A. Norstedt & Söners förlag:

Svensk läsebok för allmänna läroverkens mellanklasser af *K. A. Melin och H. Hernlund.* Pris 2: 50, inb. 3: 10.

Svensk språklära af *J. A. Aurén.* Andra uppl. (Under utgifning.)

Bokstafveringslära och rättskrifningsöfningar af *J. A. Aurén.* (Under utgifning.)

Bidrag till Svenska språkets akcentlära, af *J. A. Aurén.* Pris 1: 50.

Kritisk ordbok *öfver Svenska Växtnamnen.* Af *Elias Fries.* Utgifven af *Svenska Akademien.* Pris 2: 75.

Ordlista öfver Svenska språket. Utgifven af *Svenska Akademien.* Fjerde uppl. Pris 3 kr., kart. 3: 50, inb. 4: 25 och 4: 75.

Öfversigt af Svenska språkets och literaturens historia, utarb. af *Gustaf Claëson.* Fjerde uppl. Pris 1: 90. Densamma tills. med Norsk Dansk literaturhistoria, inb. i ett band 3 kr.

Öfversigt af Norska och Danska literaturens historia, af *F. Winkel-Horn,* under medverkan af D:r *Gust. Upmark.* Pris 1: 25.

Öfversigt af Svenska literaturen. Läsebok utarb. (af *K. Sidenbladh* och *C. L. Östergren*) på grundvalen af den af H. Bjursten utgifna uppl. Pris 3 kr., kart. 3: 75, inb. 4: 40. Densamma tills. med Öfversigt af Norska och Danska Literaturen inb. i ett band 5: 50.

Öfversigt af Norska och Danska literaturen. Läsebok utarb. af *F. Winkel-Horn* och *O. Borchsenius,* under medverkan af *Gust. Upmark.* Pris 1: 50, kart. 1: 75.

Svensk Stilistik för högre Elementarläroverk af *Gustaf Sjöberg* och *Gustaf Klingberg.* Tredje uppl. Pris 1 kr.

Digitized by Google